

ФРЕНСІС КЛІФФОРД

Френсіс Кліффорд (нар. 1917 р.) — англійський письменник, автор багатьох романів, зокрема — «Щось для кохання» (1958), «Акт милосердя» (1960), «Третій бік медалі» (1965), «Жорстока справедливість» (1972). Повість «Пастка часу» написана 1962 р.

ПАСТКА ЧАСУ

ПОВІСТЬ

**«Бери, що хочеш,— сказав господь бог.—
Бери й плати за це».**

Іспанське прислів'я.

Розділ перший

1

Вночі знову йшов дощ, наче інакше вже й не могло бути, але вранці небо майже зовсім очистилося від хмар. Повітря й вода злилися в серпанок на обрії — море і небо, два відтінки пастельної блакиті. За останні десять днів таке було вже не раз: то ранок обіцяв ясну днину, то надвечір ненадовго виглядало пекуче сонце. Але потім знову годинами періщив дощ — з понурих і важких хмар лилися прямовисні струмені води. Ще й тепер кілька дощових смуг темніло на розмитій межі моря й неба, але зубчасті гребені гір над містом чітко вимальовувалися на синьому тлі, й навіть мені, людині, необізнаній з прикметами погоди, було ясно, що найгірше вже позаду.

За ці десять днів білий пісок на березі, що широкою підковою вигнувся аж до Бандакеса, втратив свій сріблястий блиск, став буро-жовтим і брудним, як намокла мата з кокосового волокна, а море ярдів за сто від берега, за лінією, звідки набирали розгону найважчі хвилі, поволі набувало іржавого кольору. Сонцеві досить і години, щоб висушити й вибілити пісок, але поки вода знову стане прозорою, мине,

мабуть, кілька днів, а то й тижнів. Бо це був тільки початок. Учора на Ларео, за п'ять миль на південь звідси, прорвало греблю, величезна маса каміння й землі сповзла в море, і тепер підводні течії робили свою справу: блідо-коричнева пляма огинала мис, на якому, мов маяк, височіла церква Втілення Христового, й розповзалася вздовж узбережжя все далі й далі за віллу «Мірамар». Якись уламки погойдувалися на дрібних хвильках, мов дохла риба, і я подумав, що ця течія несе, можливо, і труп Шееля. А ще мені подумалося, чи побачила вже цю пляму Ільза з вікна готелю. Тільки вчора вона сказала мені: «Найперше, що я роблю вранці, Тай, то це підходжу до вікна. З нього мені видно твій будинок». Але сьогодні я не мав права сподіватися, що, визирнувши у вікно, вона подумає про мене.

На терасі було тепло. Протягом останніх п'яťох місяців я працював тут під похилим смугастим тентом, сидячи обличчям до моря. Тисяча слів на день, п'ять днів на тиждень, з перервою на суботу й неділю. П'ять місяців — аж до того ранку, коли Ільза окликнула мене з пляжу. Відтоді я не написав жодного слова, навіть не доторкнувся до машинки. Тепер, знявши чохол, я перебіг очима кілька рядків на аркуші, що вже скрутився трубочкою, і рядки ці видалися мені пишномовними й банальними; я майже забув людей, про яких тут ішлося. Те, що сталося зі мною, обернуло їх у бліді й невиразні тіні, і мені раптом пригадалося, що сказав Шеель, коли Ільза розповіла йому, чим я займаюся: «Ніколи не подумав би, що у вас така професія, містере Тайлер. Я б скоріше зарахував вас до людей, яких цікавлять не вигадки, а факти — плоть і кров, життя і смерть... Мене особисто цікавить лише це, містере Тайлер. Цього не замінити нічим».

Було ще рано — пів на дев'яту, не більше. Стара Каталіна, моя куховарка, прибиральниця й прала, приходила тільки об одинадцятій. Я вийшов до кухні, запалив газ, поставив на малий вогонь кавник, потім відкрутив крани над ванною. Хоч на кранах стояла фірмова назва «Cataract»¹, вони, як завжди, хвилину сичали й плювалися, а потім з них тоненькими цівками пішла вода. Але я давно вже звик до всього цього і, поки ванна наповнювалася, встиг поголитися, а на той час, коли почала закипати кава, був уже вдягнений. За двадцять п'ять хвилин я знову вийшов на терасу і, даючи каві трохи прохолонуту, закурив першу сигарету.

Спека наростала, і біло-шафраново-коричневий Бандакес уже мерехтів у її мареві. Центр його стояв на узвишші — будинки на мисі купчилися, здавалось, у повному безладді, але нижче, попід горбом, розходилися більш-менш рівними лініями вулиць. Між віллою й першими жалюгідними халупами міської околиці, на пустельній ділянці, що тяглася з чверть милі, горбився дюнами пляж — о цій порі ще безлюдний, якщо не зважати на самотню постать жандарма. Щоранку він проходив по піску три милі на північ, до контрольного пункту, а тоді повертався своїми слідами до Бандакеса. Другий жандарм дибав тим самим маршрутом по обіді, і третій — уночі. Вважалося, що вони охороняють берег від контрабандистів, але користь від такого патрулювання дорівнювала, мабуть, нулю, бо вони з'являлися завжди в один і той самий час — хоч годинник за ними перевіряй.

Я глянув на свій годинник: рівно дев'ять. Жандарм повільно наближався, уважно дивлячись на лінії солоні хвилі. За його спиною, в

¹ «Водоспад» (ісп.).

готелі «Еспанья», хтось відчинив вікно — я помітив, як зблиснула на сонці шибка. В «Еспанї» — модерній споруді, і формою, і кольором схожій на прямокутну брилу солі, — мешкала Ільза. Готель ніби ділив мис навпіл — він стояв на невисокому скелястому виступі, і тепер у прозорому, промитому дощем повітрі можна було, здавалося, прочитати позолочену назву на його фасаді. Номер Ільзи був на четвертому поверсі, вікна — зразу ж над літерою «С», і я напружив зір, намагаючись побачити їх, і подумав знову, чи дивиться вона зараз на море, в якому розпливався слід учорашньої катастрофи.

Я пообіцяв подзвонити їй о пів на одинадцяту. Прощаючись, сказав: «Я можу прийти й раніше. Скажи, коли. І знай, що я поряд, Ільзо, й зроблю все, що ти хочеш». А вона відповіла: «Я хочу спати, Тай. Тільки спати...»

Десь угорі невидимий літак стиха розтинав ясно-блакитний ситець неба. Я допив каву й підвівся. На душі було порожньо без Ільзи, і в цю порожнечу вже вривалася туга. Я знову закурив і, спускаючись сходами до грядок квітів, що червоніли обабіч асфальтової доріжки, механічно окинув поглядом берег. Жандарм був приблизно там же, де я бачив його кілька хвилин тому. Але тепер він стояв по коліна у воді, в позі женця, і намагався спіймати щось у себе під ногами. Я зупинився, щоб подивитись, яка ж то здобич привабила його. Брудна хвиля, круто знявшись біля самого берега, трохи не збила його з ніг і, відкочуючись, видно, потягла за собою те, що він наглянув. Він подався був слідом, але, не пройшовши й трьох кроків, передумав — повернувся, вийшов на берег і застиг, дивлячись у мій бік. Я ще й досі нічого не розумів. Аж тоді тільки, коли він зірвався з місця й помчав до вілли, я здогадався, на що саме він натрапив, і мене обдало морозом. Я побіг йому назустріч.

Ми зближались, спотикаючись, провалюючись у підсохлий пісок. Я гукнув: «Це Шеель?» — але жандарм тільки мовчки наддав ходи — йому було важко бігти в чоботях, з гвинтівкою за плечем. Коли нас розділяли всього якихось двадцять кроків, я знову гукнув: «Це Шеель? Це отой німець?» Мені навіть на думку не спало, що він може не знати, хто такий Шеель.

— Там, у воді... якийсь чоловік, сеньйоре.— Жандарм захекався, насилу зводив дух.

Я безглуздо запитав:

— Мертвий?

— Так, сеньйоре.— Жандарм зупинився й хапнув ротом повітря.— Мертвий. Зовсім мертвий.

Він почав був пояснювати, що хотів витягти труп, але завадили хвилі, та я перебив його:

— Ходім.

Язики хвиль залишали на березі темні, вогкі сліди, вилизували в піску нерівні борозни. Коли ми дісталися до того місця, вода з тихим шурхотом хлюпнула нам назустріч, скипіла мармуровими бульбашками навколо наших ніг.

— Де він?

Жандарм нерішуче потупцяв на місці, а тоді показав пальцем, і я побачив, як щось схоже на тугу набитий мішок гойднулося в набіглій хвилі на міліні. Ми мовчки рушили туди, долаючи дедалі більший опір хвиль, насилу втримуючись на ногах, коли вода відпливала. Двічі

ми майже дотягувалися руками до утопленика, і двічі море вихоплювало його у нас з-під рук. Вивернуті поли куртки чи піджака закривали його голову, червоняста вода люто вирувала над тулубом, над розкинутими, як у ганчір'яної ляльки, руками й ногами.

Ще одна хвиля набігла на нас. Труп гойднуло до мене, і я встиг схопити його за руку, намагаючись не думати про те, яка вона слизька — і як схожа на живу. Засліплений солоними бризками, я став на одне коліно й крикнув жандармові, щоб він схопився за другу руку, поки хвиля не відринула. Якби він мав голову на в'язах, то покинув би гвинтівку на березі. А тепер-от під натиском води приклад підскочив, і дуло збило з голови його чорний лакований капелюх.

— Дідько з ним! — крикнув я.

Він метнувся вперед, упіймав другу руку трупа, трохи не впав, але втримався на ногах. Вода заклекотіла, відкочуючись од берега, й утопленик смикнувся, мов маріонетка. Від берега нас відділяв якийсь десяток кроків, але ми добиралися до нього кілька хвилин, і я весь час думав про те, що мені зараз доведеться глянути на його обличчя.

Ми витягли труп за звивисту лінію засохлої піни. На піску він обм'як і обважнів. Я перевернув його на спину, відкинув з обличчя поли куртки. Так, це був Шеель. Я мимоволі здригнувся, але не тому, що впізнав його. З самого початку я певен був, що це він. Але тепер я побачив зблизька, що з ним зробила смерть, і волосся стало диба в мене на голові, а до горла підступила нудота. Його обличчя було маскою жаху: зуби вишкірені, блакитні очі вирячені — я ніколи не думав, що вони в нього можуть бути такі великі. Над вухом, у волоссі, що злиплося, заплутався жмут яскраво-зелених водоростей, і одна стеблинка стирчала в забитій піском ніздрі. Я вже багато років не бачив мерців, утопленика ж побачив уперше в житті, і найдужче на мене подіяла крижана блідість його шкіри. Навіть ластовиння зникло з лоба й залисини на його яйцеподібній голові, наче розчинилося у морській воді.

Жандарм гидливо скривився:

— Кров!

Відірвавши, нарешті, очі від обличчя утопленика, я запитливо глянув на жандарма.

— На животі, сеньйоре.

Кров повільно просочувалася крізь сорочку. Була вона й на колінах, що світилися крізь розідрані штани. Дивно: з утопленика йшла кров.

— Це, мабуть, від каміння, — сказав я, і мій власний голос раптом видався мені чужим. — Мабуть, його било об каміння, перше ніж винесло в море. Он і скроня в нього подряпана. — Я випростався, побачивши, що на правій нозі в Шееля бракує черевика. — Я йду по простирало — треба занести його до будинку. Ви мені допоможете?

Жандарм мовчки притакнув головою. А тоді, вже навздогін мені, кинув:

— Хто він, сеньйоре? — І, не чекаючи відповіді, додав: — Це той чоловік, що був у Гондрі?

— Так, він, — сказав я.

Зайшовши до будинку, я похапцем випив чарку бренді. Коли я повернувся, жандарм стояв у воді, марно видивляючись свого капелюха. По-риб'ячому застигли водяві очі Шееля, здавалося, стежили за

мною, поки я розстеляв на піску простирало. Потім я гукнув жандарма, і ми вдвох поклали на нього й загорнули мерця.

— Беріть за ноги,— сказав я.

Донесли ми його майже без мороки, лише коло хвіртки, що вела з пляжу в сад, на хвилину затримались. Але йшли ми повільно, бо ноша була важка, і весь цей час мозок мій свердлила думка про Ільзу — про те, що я їй скажу. Коли ми ввійшли до вітальні, я завагався, не знаючи, куди покласти труп. Жандарм запропонував покласти на кушетку під вікном, але простирало вже наскрізь промокло, і я показав на підлогу. Коли ми опустили Шееля, під простиралом почувлось якесь моторошне булькання. Жандарм злякано позадкував.

Тільки тепер я уважніше придивився до нього. Це був молодий кремезний хлопець із селянським обличчям. Я налив йому чарку бренді і теж випив. Руки в мене тремтіли. Жандарм зисушив чарку двома ковтками й сказав:

— Я повинен подзвонити капітанові Ромеро.

— Мій телефон зіпсований,— збрехав я йому.

— Ай-ай-ай,— скрушно похитав він головою.— Доведеться йти до міста... Ім'я покійника вам відоме?

— Це Шеель. Еріх Шеель.

Він кивнув.

— Капітан обов'язково про це спитає.— Його щось бентежило, напевне, те, що він загубив капелюха. А може, він просто був ще недосвідчений. — Взагалі-то,— нерішуче сказав він,— мені слід було б залишитися біля трупа.

— Я не чіпатиму його.

Він завагався.

— А вас як звати?

— Стівен Тайлер.

Він повторив, як міг, моє ім'я і вийшов, але зразу ж повернувся, стурбований висновком, який щойно зробив для себе.

— Ви були з ним знайомі?

— Так,— відповів я.

— Співчуваю вашому горю.— Він роззирнувся довкола, мабуть, щоб запам'ятати деякі деталі.— Adios¹, сеньйоре.

— Adios.

Нарешті жандарм пішов, і я побачив у вікно, як він підтюпцем біжить по березі. Розважливіша людина вийшла б на дорогу, але я не став гукати йому навздогін. Першою повинна була дізнатися про все Ільза, а не якийсь жандармський начальник. І я хотів сповістити її сам.

Мій годинник показував двадцять шість хвилин на десяту. Я зняв трубку й попросив телефоністку з'єднати мене з комутатором готелю «Еспанья». За кілька секунд я почув гудки її телефону.

— Ільза?

Голос її був безживний і якийсь дуже далекий; в мові виразно звучав акцент, раніше майже непомітний.

— Я хотів би побачитися з тобою. Негайно. Ми домовлялися на пів на одинадцятую, але дозволь приїхати зараз. Ти вже встала?

— Вдягаюся.

— Я міг би бути з тебе за п'ять хвилин.

Вона, певне, щось відчула.

¹ До побачення (*icn.*).

— Що сталося, Тай?

— То можна мені приїхати чи ні?

Вона відповіла не зразу.

— Гаразд. Приїзди.

— Де ти будеш? Унизу?

— Ні, в себе... Мій номер — сорок другий.

На кахляній підлозі навколо загорнутого в простирано труп розливалася калюжа води. Зачиняючи двері на терасу, я побачив жандарма, що брів берегом моря в бік Бандакеса. Потім я швидко пройшов через будинок і, вдихнувши на повні груди свіжого повітря, подався до гаража.

Греблю на Ларео прорвало вчора, десь о четвертій годині пополудні. В Бандакесі дехто запевняв, що чув гуркіт. В це важко було повірити: до греблі був добрий десяток миль від міста, та ще відділяв її гірський хребет. Інші, мудрі по шкоді, казали, що давно вже чекали катастрофи. Подейкували й про злочинне недбальство з боку тих, хто мав доглядати греблю, і ці чутки, мабуть, були небезпідставні.

Ця невелика, футів триста завдовжки, але висока бетонна гребля несла на собі й додаткове навантаження: по ній проходило вузьке шосе. Я кілька разів переїздив її — коли дороги в об'їзд не було — і щоразу в мене виникало гостре відчуття небезпеки. Під водозливом, там, де бурхливий потік збігав по випуклій стіні, бетон потріскався, і видно було, що ремонтники вже не раз латали її. Коли ж рівень води у водосховищі падав, на другому боці споруди, на висушеному сонцем бетоні, теж проступало мереживо тріщин. Одного разу я показав на них випадковому знайомому, урядовцеві муніципалітету, але той, знизавши плечима, запевнив мене, що тріщини ці — незначні.

— Якби вам було за сорок, сеньйоре, і ваше обличчя довго мокло б у воді, то хіба це на ньому не позначилося б?

Я всміхнувся тоді й визнав, що не дуже розуміюся на таких речах, але тепер, натискуючи на акселератор, подумав, що обличчя Шееля в страхітливий спосіб ілюструє це порівняння. Та найбільше мене вразили не ознаки смерті під водою, а печать жаху на обличчі утопленника: мабуть, вона з'явилася в ту мить, коли Шеель побачив, як долиною на нього котиться височенний водяний вал. А смерть, певно, настала швидко, задовго до того, як несамовитий потік виніс його в море за Бандакесом.

Ми з Ільзою не зразу дізналися про катастрофу: повернувшись до готелю, застали у вестибюлі натовп збуджених пожильців і почули від них плутану розповідь про неї. Було це, приблизно, о пів на сьому, і минула ще година, перше ніж мені спало на думку, що між відсутністю Шееля й катастрофою може існувати якийсь зв'язок. Ми сиділи в «Американському барі» й чекали, що Шеель от-от штовхне скляні двері й увійде досередини.

— Як називається те місце, куди він поїхав?

— Гондра,— нагадала мені Ільза.

Гондра. Так-так, Гондра...

Трохи згодом, відчуваючи, як зростає Ільзина тривога, я спитав бармена, чи далеко до тієї Гондри. Він саме кришив лід і відповів, навіть не глянувши на мене:

— Гондра лежить у долині під греблею,— за пару кілометрів від неї, сеньйоре.

Іспанської мови Ільза не розуміла, але вона вловила суть сказаного,— можливо, тут допоміг і вираз мого обличчя.

— Як він сказав, Тай? Біля греблі?

І я, неспроможний пом'якшити удар, відповів:

— Під нею.

Але й після цього надія не покидала нас. Може, в ту фатальну хвилину Шеель був десь-інде, може, він їхав до Бандакеса кружним шляхом. Ільза хапалася навіть за соломинку. А десь о восьмій хлопець-розсильний покликав її до телефону. Я теж підійшов до апарата — на той випадок, якщо з нею говоритимуть по-іспанському. І справді, через кілька секунд вона передала трубку мені; співрозмовник назвався капітаном Ромеро й пояснив, що розшукує власника «мерседеса» кремового кольору. Машину знайдено біля Гондри, вона лежить перекинута в червоному мулі, і власника її ніде не видно.

Пізніше, вже по дорозі додому, я зробив зупинку біля жандармського управління, і Ромеро розповів мені подробиці. Сель затопив кілька рибальських човнів, загинуло кілька кіз — оце, власне, і вся заподіяна шкода. Енна кількість мільйонів кубічних футів води промчала долиною, змивши ґрунт — він однаково був тут неродючий — і доруйнувавши село, в якому однаково ніхто вже давно не жив. Люди казали, що це диво; тобто історія з греблею, звісно, скандал, а от те, що обійшлося без жертв — справжнє диво. Але я був дуже втомлений, украй приголомшений і слухав його, наче крізь сон, а потім і машину вів під дощем додому, немов уві сні, марно намагаючись знайти відповіді на запитання, що повільною каруселлю кружляли в голові.

Я подзвонив із вестибюля, Ільза зразу ж відповіла, і двері відчинила, тільки-но я постукав. Так, вона вже зрозуміла, яку новину я привіз. Перше ніж я встиг причинити за собою двері, вона запитала:

— Знайшли?..

— Так.

— Де?

— На північному пляжі.

Її очі ковзнули по моїх ногах, і тільки тепер я побачив, що штани мої мокрі до колін.

— Ти знайшов його,— сказала вона, мовби звинувачуючи мене.— Саме ти!

В таку хвилину подробиці нічого не важать.

— Так, Ільзо.

Я розповів їй усе, як міг. Слухаючи, вона сіла на край ліжка й почала плакати, беззвучно й нестримно. Я дав їй хусточку, вологу від морської води. Її горе приголомшило мене.

Не знаходячи собі місця, я підійшов до вікна. Мені залишалося тільки одне: це говорити, говорити без упину.

— Жандарм хотів подзвонити Ромеро, але я сказав, що мій телефон не працює. Тоді він пішов до міста пішки. Певно, він уже тут — я не бачу його на березі.

Довга піщана смуга пляжу, висихаючи, змінювала свій колір — коричнєве переходило в жовте. У прозорому повітрі вілла здавалася

ближчою, ніж була насправді; рожеві стіни з зубцями робили її схожою на глазурований торт — важко було повірити, що там лежить Шеель. Незважаючи на те, що обличчя його стояло в мене перед очима, а пальці ще відчували дотик його слизької руки, незважаючи на те, що звідси, з вікна готелю, видно було зловісну руду пляму на поверхні моря, страшна правда ніяк не вкладалася в голову.

Я обернувся. Під очима Ільзи — вони здавалися величезними на зблідлому овалному личку — залягли темні підкови.

— Ти не спала?

Вона не відповіла, тільки знизала плечима. Я раптом відчув себе зайвим у цій кімнаті, мовчання стало нестерпним.

— Певно, мені теж слід під'їхати до Ромеро. Він складатиме протокол...

— Ви знайшли Еріха перед віллою? — перебила вона мене.

— Кроків за сто від неї...

Ільза нарешті звела на мене очі.

— Який... Який у нього вигляд, Тай?

Я мав би здогадатися, що вона питає про це, й заздалегідь приготувати відповідь — тоді з язика не зірвалося б те безглузде слово, яке першим спало на думку:

— Нормальний.

Невідривно дивлячись мені в очі, вона повільно повторила:

— Нормальний... О господи, нормальний... Ох, Тай...

Голос її зламався, й вона знову заплакала.

Цього разу я наважився підійти й обняти її.

— Я розумію тебе, Ільзо. Бог мені свідок, що розумію.

Та хоч вона й тулилася до мене, серцем я відчував: якби на моєму місці був хтось інший, вона так само припала б до його грудей. Хтось інший і, зрештою, такий же чужий, як я.

Задзвонив телефон, Ільза здригнулася, і я випустив її зі своїх обіймів. Вона обійшла ліжко, зняла трубку. Почувши чоловічий голос, я здогадався: дзвонить капітан Ромеро. За кілька секунд вона похитала головою, промовила:

— *Momento, por favor. Сеньйор Тайлер. Сеньйор Тайлер. Si... Momento*¹. — І безпорадно простягла мені трубку: — Будь ласка, я не розумію, що він каже.

Я взяв трубку.

— Капітан Ромеро? З вами розмовляє Стівен Тайлер.

Капітан Ромеро був явно здивований, що застав мене тут.

— Один мій підлеглий щойно повернувся з патрульного обходу...

— Я знаю. Я саме збирався зв'язатися з вами.

— Він доповів, що знайшов труп сеньйора Шееля.

— Так.

— Де зараз цей труп?

«Яке ідіотське запитання», — подумав я і подбав про те, щоб він відчув це з моєї інтонації.

— В моєму будинку, звичайно.

— Ви покинули його там самого?

Я заплющив очі.

— Так.

¹ Хвилинку, будь ласка... Так... Хвилинку (*icn*).

— Цього не слід було робити, сеньйоре.

Я почув у трубці інший, невиразний голос — мабуть, це виправдувався той жандарм.

— Послухайте, я однаково збираюся під'їхати до вас,— сказав я. — Ми під'їдемо вдвох. Ви можете потерпіти трохи з цією розмовою?

— Скільки я повинен вас чекати?

— Хвилин десять-п'ятнадцять.

— Це багато. Я просив би вас прибути швидше,— несподівано гостро сказав він.— Справа дуже нагальна.

Коли я поклав трубку, Ільза спитала:

— Чого йому треба?

— Він хоче поговорити з нами.

— Коли?

— Негайно.

Вона схлипнула.

— Цього не уникнути, Ільзо,— лагідно сказав я.— Він виконує свій обов'язок.— Я не знав, чи вона почула мої слова,— обличчя її закам'яніло — і мене знов охопив безнадійний відчай.— Ти готова?

Вона взяла з туалетного столика темні окуляри, і ми вийшли до ліфта. Поки кабіна, порипуючи, спускалася, ми мовчали. У вестибюлі огрядний адміністратор бездоганно чемним поклоном висловив Ільзі своє співчуття, і я згадав, що він сказав мені на прощання годин десять-одинадцять тому:

— Це страшна трагедія, сеньйоре. Я сприймаю її майже як особисте лихо. Ми всі так поважали його. Повірте, весь наш персонал просто приголомшений.

Коли ми вийшли, сонце на мить засліпило мене. Марево спеки вже мерехтіло над асфальтом, і наші тіні були чорні, як туш. У машині я глянув на Ільзу. Нижня губа її тремтіла, але я так і не придумав, що сказати. Ми обминули два рипучі, навантажені гноєм вози й поїхали бульваром понад морем. Перехожі юрмилися біля кіосків, розкуповуючи ранкові випуски газет, десятки людей стояли, спершись на балюстраду, й дивилися на море. Проминувши бульвар, я звернув праворуч, повз рибний ринок, потім — ліворуч, повз руїни амфітеатру; що ближче було до центральної площі, то вужчими, люднішими й гамірнішими ставали вулиці.

Жандармерія містилася в похмурому сірому триповерховому будинку із загратованими вікнами. Коли я зупинив машину, Ільза нарешті порушила мовчанку.

— Чого він поїхав туди? — вигукнула вона.— Нащо здалася йому та Гондра?..

В цих словах було більше гіркоти, аніж подиву, і відповісти на них я не міг, як і будь-хто інший. Почекавши кілька секунд, я торкнувся її руки.

— Ходім, відбудемо це.

Вартовий масними очима оглянув Ільзу з голови до п'ят. Стіни всеєдині були облуплені, пахло цвіллю. За кілька кроків від входу коридор перегороджував дерев'яний бар'єр. Черговий сержант довго розпитував нас і оглядав документи. Нарешті він пропустив нас, і ми пішли лунким коридором слідом за якимсь чиновником у страшенно зім'ятім мундирі — я мимоволі подумав, що він, напевно, і спав у ньому, відколи його одержав.

Кабінет капітана Ромеро, велика кімната, містився в самому кінці коридору. Тепер, при денному світлі, він здався мені ще більшим, ніж уночі. Вентилятор з єдиною ецілілою лопаттю крутився під стелею над великим письмовим столом; на зеленій стіні, над кріслом хазяїна кабінету, висів вельми ідеалізований літографський портрет генералісімуса Франко. Умеблювання доповнювали шафи з картотекою, дошка з ключами, столик з друкарською машинкою й дерев'яна лава на всю довжину стіни. Жандарм, який знайшов труп Шееля, сидів на цій лаві, спитнілий і засапаний.

Коли чиновник відрапортував, Ромеро підвівся. Він був досить високий на зріст, широкоплечий, з міцними, як у тореадора, стегнами, а руки мав пещені, з довгими пальцями. На відміну від своїх підлеглих, він вражав охайним виглядом — сірс-зелений мундир був свіжовипрасуваний, черевики блищали, як антрацит.

— Прийміть моє глибоке співчуття, сеньйоро,— поважно промовив він.— Сподіваюсь, ви маєте бодай якусь розраду в тому, що тіло сеньйора Шееля все-таки знайдене.

Ільза механічно кивнула, і я, позаздривши красномовності Ромеро, не став перекладати, а натомість сказав:

— Якщо хочете, ми можемо відразу ж вирушити до вілли.

— За кілька хвилин. Спершу я хотів би почути вашу версію того, що сталося сьогодні вранці на північному пляжі.

Вчора він теж влаштував мені щось на зразок допиту, але я був надто приголомшений і не надав цьому особливого значення. Сьогодні, однак, нерви мої були напружені вкрай, і його тон роздратував мене. Я кивнув у бік жандарма й відказав:

— Я можу розповісти тільки те саме, що й він. Наші версії не можуть бути різними.

— Я теж такої думки. Але все-таки хотів би почути це ще раз — від вас.

— Якась бридня! — процідив я по-англійському крізь зуби, але все-таки почав розповідати. Вистачило п'яти-шести речень — і чиновник, певно, застенографував їх. Скінчивши, я спитав: — Ну як, ви задоволені? Чи все ж таки помітили якісь розбіжності?

Ромеро знизав плечима.

— Ваші свідчення потрібні тільки для протоколу.

— Чи не цікавить вас часом, що я їв на сніданок? І якою рукою голюся?

Бліде обличчя Ромеро спалахнуло.

— Я був кращої думки про вас, сеньйоре Тайлер.— Він узяв зі столу свого трикутного капелюха.— Тепер лишається останнє. Сеньйора повинна пізнати труп.

— Невже без цього не можна обійтись?

— Ні, не можна.

— Але ж я вже його пізнав! — Перед моїми очима постало обличчя Шееля: вишкірені зуби, вирячені очі, в яких застиг жах, стеблінка водорості в забитій піском ніздрі.— Може, ви все-таки увільните її від цієї процедури? Таке видовище не для жіночих очей.

— Не я вигадав усі ці правила, сеньйоре. Але мій обов'язок — простежити, щоб їх було додержано.— Він умів, коли треба, говорити гостро.— Ви готові?

Ми пройшли за ним повз вартового, який виструнчився й клацнув підборами. Машина капітана стояла перед під'їздом. Я кисло запропонував:

— Коли хочете, сідайте з нами.

Він прийняв пропозицію й сів позаду, впершись колінами в спинку мого сидіння. Разом з ним сів капрал з матово-синіми щоками, які він голив, напевно, двічі на день. Коли центр міста з його напруженим вуличним рухом лишився позаду, я звернувся до Ільзи.

— Він наполягає, щоб ти офіційно пізнала труп. Якщо ти не хочеш — скажи, і я постараюся переконати його.— Вона дивилася просто себе, не відповідаючи. Я все ще лишався для неї сторонньою людиною.— То що ти скажеш, Ільзо? Ти маєш право відмовитися.

Я скося глянув на неї. Ільза закусила губу, намагаючись опанувати себе. За кілька секунд вона щось промимрила, але я недочув, нахилився трохи ближче до неї — і цим, видно, ще більше настроїв її проти себе: вона обернулася до мене з люттю, що озвалася пекучим соромом у моєму серці.

— Я хочу бачити його... Сама хочу...

Ми проминули останні будинки околиці, городи, купи смердючого сміття й помчали прямою чорною лінією шосе, що бігло понад дюнами. Мені здалося, що каламутні морські хвилі вже повільніше наповзають на берег. Раз по раз у дзеркалі заднього огляду я бачив обличчя Ромеро — він мружив очі проти вітру й гладив пучками тоненькі, як шнурочки, вуса. За кілька хвилин ми були вже коло вілли. Я завернувся на посипану жорствою під'їзну алею й зупинив машину біля сходів.

Увійшовши першим, я показав Ромеро на двері вітальні й жестом запросив його йти далі без мене. Він увійшов, зробив кілька кроків по кахляній підлозі й зупинився. Потім, очевидно, присів навпочіпки — я почув, як хруснули колінні суглоби. Ми з Ільзою стояли в білому квадратному холі. Вона вся тремтіла, і шкіра на її руці взялася сиротами під моєю долонею.

— Прошу вас сюди,— неголосно покликав Ромеро.

Він сидів навпочіпки коло трупа, піднявши пальцями кінчик простирала. Калюжа розлилася вже по всій підлозі.

— Трохи ближче, будь ласка.

Я не випускав Ільзиної руки. Мені подумалося: так, мабуть, ідуть на ешафот. Ромеро відкинув простирало.

— Ви впізнаєте його, сеньйоро?

Вона тихо скрикнула. Час, здавалося, зупинився. Обличчя Шееля — маска жаху — гіпнотизувало мене, паралізувало мою волю, і в голові снувала лише одна думка: «Досить... Досить...»

— То як? — скинув на неї очі Ромеро. На лобі його пульсувала жилка.— Вам знайома ця особа?

Ільза відповіла:

— Це мій чоловік.

Розділ другий

1

Перед обличчям смерті самолюбство і бажання відступають. Але й відступивши, зачавшись у глибині душі, вони не пропускають жодного кинутого ненароком слова, багатозначного погляду, неусвідомле-

ного жесту. Людина не може ховатися довго від себе самої. Коли Ільза сказала: «Це мій чоловік», я подумки вигукнув: «Він був, був твоїм чоловіком!» Тоді, на пляжі, жандарм сказав правильно, в минулому часі: «Це той чоловік, що був у Гондрі?»

Він був. Був твоїм чоловіком.

Капітан опустил простирало, підвівся й зробив мені знак очима. Зрозумівши його погляд, я стиха промовив:

— Тепер ми можемо вийти на терасу... Ходімо, Ільзо!

Обличчя її було безживне, неймовірно спокійне. Коли Ромеро відчинив двері, вона відразу ж рушила до них. Під тентом стояла покрита чохлам плетена кушетка — коли мені погано працювалося, я іноді лягав на неї. Я підвів Ільзу до кушетки — там їй сидіти буде зручніше, ніж на твердому стільці перед друкарською машинкою. Коли я повернувся з чаркою бренді, вона сиділа в тій самій позі — неприродно випростана, нерухома, так, як сидять перед об'єктивом фотоапарата.

— Все це тривало якусь секунду — він зовсім не мучився, Ільзо. Усвідом це, і тобі полегшає.

Очі за темними окулярами заплющилися, й вона кивнула.

— Випий бренді,— сказав я.

— Ти не даси мені сигарету?

Сигарета тремтіла в її пальцях.

— Дякую, Тай,— хрипко сказала вона, прикуривши.

— Ти посидиш кілька хвилин без мене? Я хочу поговорити з капітаном.

Вона знову кивнула, не сказавши ні слова. Ми з Ромеро повернулися до вітальні, і я стиха запитав:

— А тепер що? Ви заберете труп?

— Так.

— І проведете розслідування?

— Це буде формальність, не більше

— Її присутність обов'язкова?

— Ні.

— І коли це буде зроблено?

— Завтра.— Він знизав плечима, мовляв, це тільки його особисте припущення. Потім сказав: — А вона трималася добре.— Видно, він вважав, що тільки іспанці вміють поєднувати страждання з гідністю.— Просто чудово трималася.

На стелі мерехтіли відблиски сонячного проміння. Духмяні пахощі квітів і прогрітої вологої землі виповнювали кімнату.

— Хвилин за сорок з'явиться моя служниця,— сказав я.— Мені б не хотілося, щоб вона застала тут труп. Коли можна сподіватися...

— Машина з моргу вже чекає виклику. Якщо ви зробите таку ласку й підвезете мене до управління, я відразу ж накажу, щоб вона виїхала. Або я можу послати капрала — пішки.— На обличчі його з'явилася холодна посмішка.— В даний момент я у ваших руках.

— А чому б вам не зателефонувати?

— Але ж ваш телефон не працює.

— Ну, це я сказав тільки вашому жандармові.

— Он як.— Він втупився в мене довгим, допитливим поглядом.— Що ж, так, звичайно, буде зручніше.

Я залишив його біля телефону й вийшов на терасу. За цей час Ільза, здавалось, навіть не ворухнулася: сигарета дотліла майже до кінця. Я забрав у неї недокурки і викинув його.

— Можна вертатися до готелю,— сказав я. І повільніше додав: — Тут ти зробила вже все, що від тебе вимагалось.

— Гарзд.

— Ну то як? Їдемо?

— Так...

— Ще ковток бренді?

Вона заперечливо похитала головою.

— Ромеро говорить по телефону. Як тільки він скінчить, ми вирушимо.

В цю мить капітан з'явився у дверях і, звертаючись до мене, коротко повідомив:

— Виїдуть за п'ять хвилин. Вас це влаштовує?

— Атож.

— Мені доведеться залишити тут капрала. Звичайно, не в будинку, а під дверима.

— Будь ласка.

До машини можна було вийти, тільки пройшовши через вітальню. Ромеро виявив людяність, якої я від нього не сподівався: поставив стілець так, щоб той частково затулив труп. Та він даремно старався — Ільза навіть не глянула в той бік. Здавалося, сидючи на терасі, вона спромоглася перебороти свій біль. Обличчя в неї було напружене, змучене, та вона вже явно опанувала себе, і в мені знову запротестувало щось, як тоді, коли вона вжила теперішній час замість минулого. Зачиняючи двері вітальні, я, проте, спробував заспокоїти себе: «Нічого, це в неї минеться. Не вічно Шеель стоятиме в неї перед очима...»

Зійшовши сходами, ми з Ільзою попрямували до машини, а капітан зупинився, щоб віддати наказ капралові. В присутності підлеглих він переходив на різкий, грубий тон — видно, вважав за потрібне демонструвати свою владу; а втім, я не знав його так добре, щоб судити про його вдачу.

Я вів машину повільно, в душі моїй боролися суперечливі почуття. Пасажири мовчали. Верх машини був відкинутий, і вітер обдавав наше обличчя пружними хвилями тепла. Високі гори, як завжди о цій порі дня, змінювали свій колір. Дві години тому вони були блакитні, а тепер набрали рожево-бузкового відтінку, щоб стати потім коричневими. І місто, і гори — його грізне й величне тло — нагадували театральні декорації.

Машину з моргу ми зустріли напівдорозі. Це був нічим не примітний фургон жовтаво-коричневого кольору. Якби Ромеро не торкнувся пальцями мого плеча, я б навіть не звернув на нього уваги.

Я підвіз капітана до жандармського управління і, подумки подякувавши богові, що Ільза погано розуміє по-іспанському, запитав:

— Вона вам ще буде потрібна?

— Мабуть, ні.

— Якщо все-таки у вас з'явиться потреба зустрітися з нею ще раз, я хотів би бути при цьому.

Він знову запитливо глянув на мене.

— Постараюся не забути вашого прохання, сеньйоре.— Потім, клацнувши підборами, віддав честь Ільзі.— Дякую за допомогу, сеньйоро. Ви зробили нам велику послугу — і виявили велику мужність.

Розвернувшись на площі, я під'їхав до готелю. Здавалось, минула ціла вічність, відколи ми з Ільзою востаннє лишалися вдвох. На сходах я запитав:

— Що ти робитимеш? — Було ще рано, десь пів на одинадцяті. Час немовби розплився, я зовсім не відчував його.— Тобі треба було б поспішати. Ти сьогодні ще нічого не їла.

— Я не можу їсти.

— То випий чашечку кави.

Ми ввійшли до «Американського бару» й замовили каву. Крім нас, там більше нікого не було. Ми сіли за столик у кутку, під головою бика, який під час кориди одного вересневого дня вбив чотирьох чоловік. На нікельованій пластинці були зафіксовані їхні імена й дата загибелі. Знову нагадування про смерть, про її неминучість і всевладдя. Офіціант наближався до нас урочистою ходою, з поважним виразом. Навіть у його прим'ятій чорній краватці було щось жалобне. Коли він відійшов, я підніс Ільзі сірника, потім закурив сам. І знов у мене майнула думка про те, що всі слова — марні; між нашими короткими фразами западала довга, важка мовчанка. Саме тут, не більш як тиждень тому, я познайомився з Шеелем; тут учора ввечері ми чекали його повернення з Гондри. І хоч труп його в ці хвилини везли в жовтаво-коричневому фургоні до моргу,— ми відчували його незриму присутність. У вухах моїх лунав його гучний, завжди якийсь роблений сміх; я пам'ятав залізний потиск його руки, хтиві губи, пам'ятав, як він, п'яний, дивився на мене осклілими очима. Смішно ревнувати до мертвих, але, заглядаючи в нещасні, заплакані очі Ільзи, я не міг не ревнувати. І хоч я переконував себе, що час зробить своє й вона потроху забуде Шееля, навіть це чекання було мені неприємне. Лише вчора я сказав: «Я кохаю, кохаю тебе, Ільзо!» Після невпорядкованого життя, яке не знало іншої радості, крім радості напруженої праці, переді мною раптом розчинилися двері в інший, по-казковому яскравий світ, і я не міг зачинити їх одним ривком, як це зробила Ільза.

Намагаючись склеїти розмову, я переповів їй те, що Ромеро сказав мені про завтрашній розслід. Я хотів, щоб у неї виникло почуття залежності від мене; щоб вона відчула, що не зможе без мене пройти лабіринтом формальностей, які чекають на неї попереду. В такому маленькому містечку, як Бандакес, німецького консульства не було, і вона не могла розраховувати на офіційну допомогу.

— Ти пробувала вже зазирнути в післязавтрашній день?

Вона повільно похитала головою.

— Тобі треба бути практичною, Ільзо.

— Ти будь практичним. Будь практичним за мене.— Вона роздушила сигарету в попільничці.— Але тепер не треба про це. Прошу тебе, не треба.

Я засмучено промимрив:

— Вибач.

Вона холодно торкнулася пальцями моєї руки, навіть не подивилася мені в очі.

— І ти мені вибач, Тай. Ти робиш для мене все, що можеш — не думай, я знаю... Але все сталося так раптово — я й досі не можу опам'ятатися. Мені весь час здається, що це сон.

— Розумію.

— Поки ми їхали сюди, я думала: «Все це сон, сон, я зараз прокинуся...» І там, у тебе, коли побачила Еріха, теж подумала так.— Вона тяжко зітхнула.— І хвилину тому, коли ти заговорив про слідство.

— Вибач, це я необачно...

— Про завтра я думатиму завтра.

Я обережно спитав:

— А про сьогодні? Попереду ще довгий день. Скажи, чим я можу тобі допомогти?

Вона не відповіла — знову замкнулася в своєму світі, в своїй спробі обернути дійсність на сон.

— Якби я міг чимось...

— Я йду до себе в номер.

— То, може, я приїду сюди пізніше? Скажімо, десь о третій?

— Якщо хочеш, приїжджай увечері.— Потім, відчувши, мабуть, що завдала мені болю, додала трохи лагідніше.— Я чекатиму на тебе ввечері, Тай.

— А до вечора — ніяких доручень?

— Ні,— втомлено відповіла вона.— Ніяких, дякую.

Я повернувся на віллу «Мірамар» на початку дванадцятої. Проти звичаю, Каталіна прийшла вчасно і вже встигла прибрати у вітальні. Підлога була витерта, стільці стояли на своїх місцях, чарки, з яких ми пили, вона віднесла на кухню — і мене охопило на мить почуття неральності, про яке недавно казала Ільза.

— Ви застали тут кого-небудь, Каталіно?

— Ні, сеньйоре.— Коричневим, зморшкуватим обличчям вона скидалася на летючу мишу.— Хіба тут мав хтось бути?

— Ні,— відповів я.— Справді, кому ж тут бути.

Я вийшов на терасу й подивився на білий куб готелю «Еспанья». Нитяні завіси дощу зникли за обрієм, і сонце блищало на іржаво-червоних хвилях, що набігали на берег. Отут усе й почалося — менш як тиждень тому. Не дай боже, щоб тут воно й скінчилося! — подумав я.

2

До одинадцятої години того пам'ятного четверга я встиг написати дві чи три сторінки — в усякому разі, не більше; мені завжди важко писалося. Злива, що не припинялася два дні, змусила мене забратися з тераси, але того ранку сонце знову пробилосся крізь хмари, і, підбадьорений, я влаштувався на звичному місці. Мені працювалося найкраще на вільному повітрі, під легкий шурхіт хвиль. Образи, створені уявою письменника, набувають для нього не меншої реальності, ніж люди, що оточують його в повсякденному житті. Працюючи, він часом бачить своїх героїв так виразно, придивляється до них так пильно й уважно, що не помічає довкола себе нікого, крім них.

Я не зразу усвідомив, що хтось гукає: «Сеньйоре! Сеньйоре!» — і що ці вигуки адресовані мені. Потім Ільза згадувала: «Ти дивився на мене невидючими очима, і я вже навіть подумала, чи ти не сліпий».

Коли вона вигукнула: «Сеньйоре!» втретє чи вчетверте — я побачив її. Вона стояла коло хвіртки, що вела на пляж, я бачив над парканом тільки її голову й голі плечі. Я підвівся, трохи розгубившись. Вона піднесла над парканом руку, показала на будинок.

— Por favor?¹

Повагавшись, я відповів по-іспанському:

¹ Будь ласка? (Ісп.).

— Авжеж, авжеж, заходьте.

Вона явно не зрозуміла, і пантоміма повторилася.

— Si? ¹ — благально запитала вона.— Si?

— Si — засміявся я, забувши про чемність.— Я ж вам уже сказав! Si, si!

Пам'ятаю як зараз те почуття подиву й захвату, що охопило мене, коли вона зайшла на подвір'я. Вона була в бікіні, і малесенькі білі трикутники робили ще темнішою її засмагу. Причинивши за собою хвіртку, вона пішла доріжкою поміж квітами — струнка, груди маленькі, як у балерини, волосся мокре після купання. В одній руці вона несла маску для підводного плавання, в другій — ласті.

— Buenos dias, ² — сказав я, все ще прикидаючись іспанцем.— Чим можу бути корисний?

Вродливі жінки здебільшого наділені якимсь особливим інстинктом, що за будь-яких обставин нагадує їм про їхню фізичну привабливість; ця жінка, однак, такого інстинкту не мала. Збентеження її пояснювалося тільки невмінням подолати мовний бар'єр. Важко зітхнувши, вона спробувала знову вдатися до мови жестів. Я б охоче й далі спостерігав її чарівну міміку, але це б була уже нечесна гра.

— Ви часом не розмовляєте по-англійському?

Вона зраділа:

— Розмовляю! — І, сміючись, додала: — Ну, слава богу. Уявляю собі, який у мене був дурний вигляд.

— Ну що ви. Просто нам важко було порозумітися.

Краплі води блищали на її шкірі. У неї було майже хлоп'яче обличчя з тонкими, правильними рисами, повні, чітко окреслені уста й променисті карі очі. Я подумав: їй, напевно, років двадцять п'ять—тридцять, а волосся в неї темне тому, що мокре — коли воно висохне, то стане білявим.

— Дивно, що жандарм не злапав вас.

— Злапав? — вона звела брови, не зрозумівши мене.

Я вже встиг уловити легенький акцент у її вимові. Хто ж вона? Німкеня? Швейцарка? Чи, може, голландка?

— Тобто заарештував. У глибині душі кожен іспанець — мавр і вважає, що жінка повинна ходити закутана з ніг до голови.

— Знаю. Я читала оголошення на пляжі. Може, через це він і забрав мій одяг.

— Жандарм?

— Мабуть. Ідіотська історія.

— Коли ж він його забрав? Поки ви плавали?

Вона кивнула головою і показала мені ласті й маску.

— Я виходжу з води, а одягу немає, і жодної живої душі довкола, крім отого жандарма. Я почала гукати йому навздогін, але він був уже надто далеко й не почув.

— Він, певно, пошукав вас очима, але не побачив, бо ви пливли під водою. Цим усе й пояснюється.

— Що ж, виходить, він шукав дуже логано.— Видно, вся ця пригода не так розсердила, як розвеселила її.— Можна ж було здогадатися, що ті блузка й штани не з неба впали!

¹ Так? (Ісп.)

² Добридень (ісп.)

Тінь її, що лежала між нами, почала бліднути: на сонце набігала хмара. Повітря ще не прогрілося після недавніх дощів.

— Ви застудитесь,— сказав я.— Зайдіть зігрійтесь.

— Я не хочу турбувати вас. Чи не могла б ваша дружина позичити якусь одежину? Коли я побачила ваш будинок...

— Я не одружений.

— Ну... ну тоді, може, ви позичили б щось із свого одягу. Не вертатися ж мені до готелю в такому вигляді, правда?

— Авжеж,— усміхнувся я.

Якби вона була років на десять молодша, я б, можливо, подразнив її, як дорослий дражнить дитину. Але переді мною стояла вродлива жінка. Коли вона поклала на стілець ласті й маску, я помітив синець на її стегні, обручку на пальці — і, як це не безглуздо, відчув ревності.

— Вип'єте чарку хересу, поки я щось знайду?

— Дякую. Охоче.— Вона сіла, схрестивши ноги, поправила мокре пасмо волосся і, почуваячись, очевидно, цілком незимушено, озирнулася довкола.— Яка гарна кімната!

— І не тільки ця кімната — весь будинок. Але, на жаль, він не мій,— я його наймаю.— Я подав їй чарку.— Пригощайтесь, а я тим часом перегляну свій гардероб. Джинси й сорочка підійдуть?

Я вийшов до спальні й з несподіваним для себе самого завзяттям почав ритись у шафі. А втім, шукати довелося недовго і, повернувшись, я продемонстрував знайдені речі, як продавець у магазині одягу.

— Ну як?

— Саме те, що мені треба!

— Мабуть, не зовсім те — розміри у нас все-таки різні. Але будемо сподіватися, що ніхто нічого не помітить.— Я поклав речі на бильце її крісла. Сонячне світло знову залило терасу, хлюпнуло у відчинені вікна, але моїй гості було холодно — на плечах її виступили сироти.— У ванній є чисті рушники, якщо хочете — розітріться. А потім я відвезу вас машиною.

Вона явно зраділа, хоч і спробувала заперечити.

— І по дорозі ми зайдемо до жандармерії, заберемо ваші речі.

— Я не маю права завдавати вам стільки мороки, мені дуже незручно.

— Це зовсім не морока.

Вона допила херес, підвелася й пішла до ванної. На дверях зупинилася.

— Знаєте, я довго не наважувалася гукнути вам із-за паркану — боялася.

— Чого?

— Гадала, що побачу розлюченого іспанця, який грізно наїжує вуса й вирячує очі.— Вона чарівно всміхнулася, повела плечем.— З моїм знанням мови гіршої ситуації й не придумаєш!

Ми обоє засміялися, і я вирішив, що вона незвичайна жінка.

— Ви англієць? — спитала вона.

— Так.

— Я так і подумала.

Незабаром, уже із ванної, вона гукнула:

— А чим ви займаєтеся?

Потішений тим, що вона й досі думає про мене, я відповів:

— Пишу.

— Пишете?

— Так.

— Книжки? Чи до газет?

— Романи, сценарії..

— Ой, як здорово!

— Не дуже. Живу, як рак-самітник.

Я підійшов до дверей, сперся плечем на одвірок. Коли вона знов заговорила, голос її ледь тремтів — видно, вона обтиралася.

— І ви живете тут весь час?

— О ні, що ви.

— А де ще?

— Де доведеться. Тут я вже п'ять місяців. За місяць термін оренди скінчиться, і я поїду додому.

— І на той час ваша книжка буде готова?

— Сподіваюсь.

Ми замовкли. Я відійшов од дверей, вийшов на терасу. Небо затягли олов'яно-сірі хмари. Повівав легенький вітрець, він був напоєний незвичними пахощами чужини й будив у душі незбагненну тугу.

— Я вчинила вам справжній допит. Мабуть, ви думаєте, що впустили в дім нахабу.— Вона стояла у мене за спиною, притримуючи обом руками джинси.

— Ну що ви.

Вона крутнулася переді мною в комічному піруеті.

— Трохи бахматі, але загалом...

— Бахматі?

— Еге ж.— Я згадав, як ми, хлопці, дражнилися в школі.— Бахматі в обхваті, вилоги до підлоги.

Вона не зрозуміла, наморщилася.

— Зигляд у мене жахливий чи не зовсім?

— Навпаки, цілком пристойний,— засміявся я.— Ще чарку хересу?

— Ні, дякую, мені вже час додому. Чоловік буде непокоїтися.

— А що він робить, поки ви плаваєте?

— Гуляє, оглядає місто... Він дуже допитливий — будь-якого американця за пояс заткне.

— Бандакес на пам'ятки не багатий.

— Ви не знаєте мого чоловіка. Для нього кожна цеглина, кожен камінь...— Вона промовисто знизала плечима, взяла з крісла маску й ласті.— Ви не жартували, обіцяючи підвезти мене?

— Ні, звичайно.— Я показав на двері холу й пропустив її першою.— Де ви зупинилися?

— В «Еспаньї». Ми приїхали позавчора й два дні не виходили нікуди через дощ.

— Так, погода тут останнім часом викидає коники.

— Коники?

— Її не вгадаєш,— примхлива, як моя служниця. Вона повинна приходити об одинадцятій, а бачите — й досі нема.

— А котра зараз?

— За чверть дванадцята.

Коли ми сіли в машину, вона спитала:

— Вона іспанка?

— Хто?

— Жінка, що приходить до вас.

Я кивнув.

— До того ж старезна й страшна, як мара.

— Щось не віриться.

— Це правда,— сказав я.— На жаль, правда.

...Якби мене спитали в той час, коли і як це почалось, я б відповів: «Коли вона окликнула мене з пляжу». Хронологічно так воно й було. Але тепер — коли все це відійшло в минуле, я твердо знаю, що все почалося по дорозі до Бандакеса, в ту мить, коли ми, сміючись, подивилися одне одному в очі й вона сказала: «Мабуть, ви дуже цілеспрямована людина». Щось ворухнулося тоді в моєму серці, і я зрозумів, що вона відчула це, відчула безпомилково, так, наче тримала пальці на моєму пульсі.

У жандармському управлінні черговий сержант, усіляко вибачаючись, повернув мені Ільзині речі. Очевидно, він відразу зрозумів, що жандарм, який приніс їх, пошився в дурні. Речі були перев'язані мотузком. Сержант зажадав, щоб їхня власниця розписалася за них, але я пояснив, що вбрання не дозволяє їй вийти з машини, і він задовольнився моїм підписом.

Вийшовши, я переможно підняв речі над головою, потім кинув їх на заднє сидіння.

— Ви так швидко впоралися,— здивувалася вона.

— Я сказав їм усе, що ви про них думаєте.

Раз у раз сигналячи, я повів машину забитими о цій порі центральними вулицями. Коли ми проїздили повз амфітеатр, вона сказала:

— Я запрошую вас на обід. Не можна ж отак — познайомитися й відразу розпрощатися.

— Авжеж. Тим більше, що мені треба ще одержати назад свої джинси й сорочку.

Вона засміялася.

— Отже, запрошення прийняте?

— З вдячністю.

— Тоді, може, сьогодні ввечері?

— Згода.

— Я познайомлю вас із своїм чоловіком. Він теж подякує вам.

— Нема за що. Повірте, мені було дуже приємно прислужитися вам.

— Отже, о сьомій?

— О сьомій.— Я зупинив машину перед готелем.— А де?

— Тут, в «Американському барі».

Перше ніж вийти з машини, вона витягла зі своїх речей полотняні тапочки і вузла їх. Я відчинив дверцята.

— Але ж я навіть не знаю, як вас звать.

— Ільза Шеель,— відповіла вона, притримуючи обома руками джинси.

— А мене — Стівен Тайлер.

Вона дзвінко засміялася.

— Мені треба бігти, містере Тайлер. Руку подати вам я не можу, бо ці джинси спадуть... Отже, о сьомій?

— О сьомій. До побачення.

Я дивився, як вона незграбно біжить сходами. Вона не озирнулася, але дорогою додому я насвистував якусь пісеньку.

Чекаючи сьомої, я намагався уявити собі, як виглядає Шеель. Та жодне з моїх припущень не справдилося. Перш за все, я не думав,

що побачу такого кремезного, дужого чолов'ягу. Він важив кілограмів сто, не менше, і це були тільки м'язи; в потиску його руки я відчув залізну силу. Густі брови, водяві блакитні очі, волохаті руки, коричневі, вкриті ластовинням кисті, лисий череп — усе це впало мені в око, поки Ільза знайомила нас. Але найбільше вразив мене його вік — роки п'ятдесят з лишком.

За кілька тижнів перед тим, в іншому місці, я почув, як двоє офіціантів розмовляють про одне таке подружжя. Молодший сказав: «Не можу уявити собі їх разом. Як подумаю — серце крається». Коли ж його товариш запитав, навіщо, в такому разі, він про них думає, той відповів: «А не думати теж не можу. Ця картина переслідуює мене, як спокуса ченця». Тоді ці слова розсмішили мене, але тепер, сідаючи за столик в «Американському барі» поряд з Ільзою, я відчув, що мені теж крає серце біль, як отому офіціантові.

— Ви здорово виручили сьогодні вранці мою дружину, — сказав Шеель. — Якби не ви, вона опинилася б у дуже незручному становищі.

Він розмовляв по-англійському не гірше, ніж вона, тільки із помітнішим і типово німецьким акцентом.

— Мені ця пригода принесла тільки приємність. Досі я гадав, що часи, коли джентльмени виручали дам з подібних ситуацій, одійшли в минуле разом з німим кінематографом. Ваша дружина довела, що я помилявся, і я їй за це вдячний.

Я посміхнувся Ільзі. Вона була напрочуд гарна: коротке пряме волосся, на обличчі й сліду косметики, хіба губи підведені червоною помадою, темно-зелена сукня простого крою. Поряд із Шеелем вона здавалася зовсім тоненькою, зворушливо тендітною.

— Містер Тайлер... — почала вона.

— Мої друзі зуть мене просто Тай, — квапливо, може, навіть надто квапливо, перебив я її.

— Тай?

— Так. І цього цілком вистачає.

— Тай — письменник, Еріх. А втім я вже казала тобі про це.

Шеель кивнув, обхопив ручиськом запітнілу склянку з віскі й виголосив оту сентенцію про факти й вигадки, а потім спитав:

— Мабуть, ви добре знаєте Іспанію?

— Не зовсім.

— Ви вже бували тут раніше?

— Тільки раз — і то не в Бандакесі. Кілька років тому я прожив майже місяць поблизу Малаги.

Шеель простяг мені пачку «Честерфільда», і я взяв сигарету.

— А ви тут уперше?

— Так, — відповів Шеель. — Ми приїхали своїм автомобілем.

— А чому саме в Бандакес?

Він знизав плечима.

— Я маю залагодити деякі справи в Барселоні, от і вирішив, що тут можна буде трохи відпочити.

— Еріх — комерсант, — пояснила Ільза.

— Торгую друкарськими машинками. — Шеель назвав фірму. — Ми живемо в Гамбурзі, містере Тайлер. А великі міста, самі знаєте, втомлюють. Ми мріяли про тиху місцинку, подалі від цивілізації.

— Тоді Бандакес — саме те, чого ви шукали.

— В туристському бюро нам сказали, що тут у неділю буде фіеста, — зауважила Ільза.

— Так. Вечірнє свято діви Марії. Маврів вигнали з цього міста десь на початку дванадцятого століття, і, за легендою, цю перемогу було здобуто ввечері завдяки чудодійному втручання святої діви. Я чув, що тут у цей день влаштовують вечірні процесії на її честь — з піснями, танцями, фейєрверками.

— Ой, як цікаво! — вигукнула Ільза.

— Ви чекагимете фієсти?

— Ми пробудемо тут із тиждень,— відповів Шеель.

— Якщо нас не оберуть раніше так, що ми залишимося голі й босі,— всміхнулась Ільза.— Нам тут весь час просто не щастить, містере Тайлер...

— Тай.

— Вибачте... Тай.— Вона подалася вперед, і я побачив неглибоку ямку між її білими пружними грудьми.— Сьогодні вранці жандарм забрав мої речі. А вдень у Еріха вкрали кілька речей — просто із спальні.

— Та невже?!

— Уявіть собі.

— Ну, це вже справді неподобство,— сказав я.— І вкрали щось цінне?

— Годинник, запальничку і перстень,— відповів Шеель.

— Вас у той час не було в номері?

— У тім-то й справа, що були. І це особливо...— він не зразу знайшов потрібне слово — ...прикро. Ільза спала, я приймав душ. Було це десь о другій годині, під час сієсти. Речі ті я залишив на столику між вікнами. А коли вийшов із ванної й повернувся до спальні, вони зникли.

— Ви повідомили про це?

— Так — і адміністрацію, і поліцію.— В голосі його раптом зазвучали зневажливі нотки.— Та хіба вони щось можуть? Від цих ледарів і нікчем годі сподіватися чогось путнього.

— Ну, це ви вже трохи перебільшуєте,— заперечив я.

— Ет, я знаю, що кажу.

Ільза підтримала мене:

— Може, ще рано робити такі висновки.

— Іспанці загалом народ чесний,— докинув я.— Може, тут сталась якась помилка? Скажімо, ви поклали ті речі кудись-інде — й забули.

— Це виключено,— категорично похитав головою Шеель.— Їх украли.

— Але як? Двері вашого номера були не замкнені?

— Замкнені. І наш балкон не з'єднується з іншими, він у нас окремих. І сам номер — на четвертому поверсі.— Шеель одним духом допив віскі й звелів офіціантові принести ще склянку.— Злодій мав ключ від наших дверей. Іншого пояснення я тут не бачу. Але адміністратор покриває своїх підлеглих, а охоронці порядку тільки хитають своїми вошивими головами!

Наша розмова ще довго снувала довкола крадіжки. Ільза намагалася перевести її на жартівливий лад, але Шееля неможливо було зупинити. У мене він викликав дедалі більшу неприязнь. Пив він багато і, п'яніючи, лаяв Іспанію і все іспанське. Нарешті, вже в ресторані, Ільза сказала йому щось по-німецькому — навіть не знаючи мови, я зрозумів, що вона присадила його. На якийсь час він замовк, але тепер вони дивились одне на одного спідлоба, і коли Ільза зверталася до мене, мені здавалося, що в голосі її бринять фальшиві нотки, що вона виявляє до мене прихильність, аби провчити свого чоловіка, що

сміх її трішечки штучний, а цікавість до кожного мого слова — перебільшена.

Я сидів і ображено думав: «Навіщо цей самообман? Ти тут у ролі бойскаута, якого гладять по голівці за добрий вчинок — не більше. Тільки для цього тебе сюди й запросили. А за годину вона зникне назавжди з твого життя разом із цим вайлом Шеелем...» Але пізніше, танцюючи з нею в барі «Сіндбад», коли Шеель, зовсім п'яний, ледве бовванів у хмарі тютюнового диму й коли прикидатися було вже ні до чого, я раптом не витримав і запитав:

— Ми ще побачимося?

— Сподіваюсь,— тихо відповіла вона. На танцювальнім майданчику ніде було повернутися, нас притисли одне до одного, її уста були так близько від моїх.— Сподіваюся, Тай...

Я трохи не задихнувся від радості.

Ми повернулися до столу і ще майже годину слухали темпераментні андалузські пісні й дивились, як молоді танцівниці імітують рухи кохання. І поки гітари та кастаньети витинали примхливі ритми, в душі моєї жевріла надія, запалена вранці на віллі «Мірамар».

Шеель тим часом зовсім сп'янів — язик у нього плутався, а очі геть оскліли. Але про крадіжку він, хвалити бога, більше не згадував, його поиняв сентиментальний настрій. Пригадую, він вирік незрозумілу мені фразу: «Вони пам'ятають святих і всілякі чудеса, бо це не принижує їхньої гідності. А все інше вони забувають». А згодом, нахилившись до мого вуха, він упевнено пробурмотів щось по-німецькому. Я не перепитував його. нехай собі верзе, що хоче,— аби лише віскі робило свою справу, позбавляло його сили, збивало пиху. Тсж я примушував себе всміхатись, коли він, поклавши мені на плече руку, розповідав довгі, зовсім несмішні анекдоти.

Назад, до готелю, я віз їх під рясним дощем. Коли ми попрощалися і я вже ладен був натиснути на газ, Ільза вибігла з яскраво освітленого квадрата дверей. Я думав, що вона запитас: «Де? Коли?»— але натомість вона тицьнула мені в руки джинси й сорочку і, сміючись, сказала тільки одне слово: «Сувенір», але більше мені й не треба було,— це означало, що в нас є спільна таємниця.

3

Це було в четвер, менше ніж тиждень тому...

А тепер час немовби: зупинився. Я майже не торкнувся страви, зготовленої Каталіною; кілька разів доливав собі з пляшки вина, аж доки не помітив, що його лишилося вже тільки на самому денці. О другій Каталіна, як завжди, зібралася йти. Я відпустив її, сказавши, що о п'ятій вона може не приходити, бо вечір я проведу в місті.

Коли вона пішла, тиша й самотність стали нестерпними. Глухий рокіт хвиль не заспокоював, а нагадував... Я то ходив з кутка в куток, як замкнутий у клітку звір, то лягав на ліжку, щоб через кілька хвилин підхопитися знову. О четвертій я раптом надумав замовити телефонну розмову з Лондоном — хотів сказати своєму літературному агентові, що з романом у мене не клеїться і що в строк я ніяк не вкладуся. Але незабаром телефоністка повідомила, що зв'язок з Лондоном дадуть тільки через три години, і я попросив зняти замовлення.

Потім я блукав садом, не помічаючи краси яскраво-червоних квітів ричини й пурпурозих каскадів бугенвілеї, аж поки опинився в піщаних дюнах над пляжем — там я сів, упершись підборіддям у коліна, й довго спостерігав, як жуки-гноїовики прокладають нескінченні стежки по гарячому піску між кущиками очерету.

Все, що я робив, мало тільки одну мету: якось згаяти час. Було приблизно чверть на шосту, коли я повернувся до будинку, щоб прийняти ванну. Тільки-но крани почали сичати й плюватися, знадвору долинув гучніший звук — шурхіт жорстви під автомобільними шинами. Охоплений сліпою, наївною надією, я кинувся до дверей, та коли вискочив на сходи, надія моя зникла так само швидко, як і з'явилася.

Це був капітан Ромеро. Певно, він відчув розчарування в моєму голосі, коли я запитав:

— Що вам іще треба?

— Поговорити з вами, сеньйоре.

— Просто так чи офіційно?

— Офіційно.

— Я за півгодини їду до міста.

— Гадаю, півгодини нам цілком вистачить.

— На більше не розраховуйте.

Мій визивний тон не вивів його з рівноваги.

— Ви дозволите мені зайти?

— Вам хіба потрібен дозвіл?

Він залишив капелюх у передпокої. Від нього на лобі в Ромеро червонів пруг. Перш ніж увійти за ним до вітальні, я закрутив крани у ванній.

— Я хотів би все-таки знати, що привело вас до мене.

— Сеньйор Шеель,— відповів він.

— Ну, про це я вже й так здогадався.

— Здогадались? Про що ж саме, сеньйоре?

— Що ви прийшли не про погоду побалакати.

Він ходив по вітальні, мов покупець по крамниці — то помацає пальцями стіл, то огляне абажур,— і мене це почало дратувати.

— А знаєте, до певної міри це справді буде розмова про погоду.

Я здивовано глянув на нього.

— Про дощі, які лили протягом останніх кількох днів. І про греблю, яку прорвало внаслідок цих дощів. І про загибель сеньйора Шееля.— Він перевів погляд з картини, яка висіла на стіні, на лінію стелі,— певно, йому здалося, що картина висить криво.— Адже все це — ланки однієї трагедії.

Я все ще не розумів його.

— Чому ви раптом вирішили говорити загадками? Якщо маєте сказати щось важливе, то кажіть, бога ради... І, будь ласка, швидше. Мені треба о шостій бути в місті.

Він зупинився в дверях, що виходили на терасу, і задивився на море, ніби побачив там щось незвичайне.

— Цікаво, як би ви реагували, коли б вам раптом сказали, що сеньйор Шеель — всупереч прийнятій версії — не утонув?

Я знизав плечима.

— Ясна річ, здивувався б.

— В такому разі, я хотів би побачити ваше здивування.— Він по-театральному крутнувся на підборах і вп'явся в мене очима.— Сеньйор Шеель не утонув. Його вбили.

Розділ третій

1

Кілька секунд у кімнаті панувала німа тиша. Потім знадвору долинув крик чайки, тихо прогуркотіла, виплеснувшись на берег, знесилена хвиля.

— Убили?!

Ромеро мовчки кивнув.

— Тут щось не так.

— Так. Саме так.— Він не спускав з мене очей, погладжуючи пучками свої тонкі вусики, схожі на два маленьких бумеранги.— Мертвий мовчить, сеньйоре Тайлер, але його рани промовляють за нього.

Я розвів руками, відмовляючись йому вірити.

— Але ж він був у воді... Він утонув.

— Ні.

— Мабуть, тут якась помилка.

— Рана не збреше, сеньйоре. В нього прострелений живіт.

Приголомшений, я ніяк не міг зібратися з думками. Над морем знову заквилила чайка, тоненько й жалібно.

— Ні... Не вірю.

Ромеро відійшов од дверей.

— У це й справді важко повірити — поки не побачиш на власні очі.

Я мовчки, розгублено дивився на нього.

— Пам'ятаєте, на ньому була кров. Отут.— Він показав на свій живіт.— Пам'ятаєте?

— Так, але...

— Вона витікала з рани. Вогнестрільної рани. Він помер не тому, що захлинувся. Коли греблю прорвало, він був уже мертвий.

— Звідки це вам відомо?

— В його легенях не було води. Як я вже сказав, сеньйоре, труп убитого розповість правду тому, хто її дошукується.

Я провів долонею по обличчю й присів на бильце крісла.

— Вибачте... Такі речі не зразу вкладаються в голову,— помовчавши, сказав я.

— Ще б пак.

Він невідривно дивився на мене.

— Ви вже були в готелі?

— Ще ні. Висновок лікаря мені принесли тільки годину тому.

Я механічно запитав:

— А чому ви приїхали сюди? Чому з'явилися спочатку до мене?

— Тому, що ви були приятелем убитого... Тому, що ви знаєте іспанську мову й мені легше розмовляти з вами, ніж з його дружиною.

— Ну, приятелями нас назвати важко,— заперечив я.— Ми були просто знайомі.

— В усякому разі, ви знали його.

— Цього я б теж не сказав,— мовив я і підвівся.— Боюся, що ви звернулися не за адресою.

— Ну, це ми ще побачимо. Смерть від нещасного випадку — це одна річ. Але вбивство — зовсім інша.

— Ради бога, ми ж не в школі! — спалахнув я і вийшов на терасу, розлючений капітановою настирливістю й розтривожений новиною, яку він приніс і зміст якої тільки тепер розкривався мені повністю. Дивлячись на білий куб готелю «Еспанья», я з відчаєм подумав: «Як я скажу про це Ільзі? Це ж все одно, що вдруге за день повідомляти її про смерть Шееля».

Ромеро вийшов слідом за мною.

— Вибачте,— знову сказав я.— Але така в мене вдача: чим довше ви перебуватимете в моєму товаристві, тим більше вам доведеться від мене терпіти.

Він знизав плечима.

— У вас був важкий день. Сподіваюсь, що ви, однак, виявите розважливність.

— В якому розумінні?

— Дасте відповіді на всі мої запитання.

— Я сам хотів би вас про дещо запитати.

— Будь ласка.

Я обернувся до нього обличчям.

— По-перше, чи знаєте ви, хто міг його вбити?

— Саме це я й намагаюся з'ясувати, сеньйоре.

— І по-друге, чому його вбили?

— Цього я теж не знаю.

— Але якась причина мусить бути. Людей не вбивають без причини.— Все це тільки тепер спало мені на думку, і я звертався не так до капітана, як до себе самого.— Його пограбували?

— Ні.

— Звідки ви це знаєте?

— В гаманці в задній кишені штанів у нього знайдено гроші — понад дев'ять тисяч песет.

— Його вже раз обікрали,— нагадав я.

— Але не вбили. А цього разу вбили, проте не обікрали.

Я хотів щось заперечити, але він не дав.

— У нас дев'ять тисяч песет — це дуже велика сума. Люди за рік роботи одержують менше. Якби це було вбивство з метою пограбування, то злочинець не знехтував би таким багатством.

Мені лишалося тільки мовчки погодитися з цим аргументом. Вибитий з колії, я не знаходив собі місця — з тераси мене знову погнало до вітальні. Ромеро невідступно, як тінь, ішов слідом за мною.

— Шеель був тут чужинець, турист,— сказав я.— Хто ж міг бути зацікавлений у його смерті?

— З вашою допомогою, сеньйоре Тайлер, я сподіваюсь знайти відповідь на це запитання.

— Я ж вам уже сказав: ми з ним були майже незнайомі.

— І все-таки ви знали його краще, ніж будь-хто в Бандакесі, за винятком дружини.

Він знову вп'явся в мене очима, але я не надавав цьому значення.

— Послухайте,— сказав я.— Чи не можна, щоб сеньйора Шеель довідалася про це від мене? Я спробую якимось пом'якшити цей удар.

Ромеро доторкнувся до вусів, немов хотів перевірити, чи вони на місці.

— Ви саме там повинні бути о шостій? У готелі?

— Так.

— Раджу вам подзвонити й сказати, що ви запізнитесь.

Освітлений яскравим сонцем годинник на стіні показував, що до шостої лишається тільки двадцять хвилин.

— Запізнюся? А що ж мене затримає?

— Я, сеньйоре Тайлер.

Вперше за весь час у голосі його залунали зловісні нотки. Я сердито відповів:

— Все, що я можу розповісти вам про Шееля, забере максимум п'ять хвилин.

— Можливо. Але я маю до вас і деякі інші запитання.— Він посміхнувся.— Досі, зрештою, запитували тільки ви.

— Цікаво, які ж?

— Про вас... Про сеньйору Шеель.

— Схоже на те, що вам зовсім не шкода часу — і мого, і свого власного,— відказав я.

— Я шукаю в п'їтмі, сеньйоре. Шукаю наосліп.

— Те, що ви зараз робите, називається зовсім інакше.

Він осудливо похитав головою й сів в одне з двох шкіряних крісел, що стояли одне проти одного біля низького столика на вигнутих металевих ніжках. Нагадавши мені цим, хто тут господар становища, він добув із нагрудної кишені портсигар, дістав сигарету, прикурив від сірника й випустив тоненьку цівку диму, що, торкнувшись мозаїчної поверхні столика, розплилася хмаркою в повітрі.

Мені довелося визнати, що цього разу переміг він. Я спитав:

— Скільки це забере часу?

Він відповів жестом, який я вже встиг зненавидіти,— спроквола, ліниво низав плечима.

— Це вже залежить...

— Від чого?

— Від вас, сеньйоре.

— О боже, то скажіть хоч приблизно.

Він похитав головою.

— Даруйте, я не знаю.

Зціпивши зуби, я пішов до телефону, що стояв у ніші між книжковими шафами. Коли я зняв трубку, Ромеро сказав:

— Я просив би вас поки що не повідомляти цієї новини.

— А я й не збираюсь, можете не хвилюватись,— кинув я.

Чекаючи, поки телефоністка з'єднає мене з Ільзою, я дивився у вікно на готель. Телефон у номері не відповідав, і на розшуки Ільзи послали розсильного. Минула, здавалося, ціла вічність, хоч насправді це забрало, мабуть, щонайбільше три-чотири хвилини. День уже згасав за потемнілими горами, й у вікнах готелю та інших будинків над морем засвічувалися перші, ще бліді вечірні вогні. Чекаючи з трубкою в руці, я забув про капітана Ромеро. Мене знову охоплював відчай, заглушуючи всі інші почуття, і я пригадую, що в раптовому спалаху ненависті до Шееля подумав: «Невже ти не міг просто втопитися? Невже тобі цього було недосить?»— і не відчув ніякого сорому від цієї думки.

— З'єдную, сеньйоре,— сказала телефоністка, і я почув у трубці голос Ільзи.

— Це ти, Тай?

— Я хочу перед тобою вибачитися. Я трохи запізнюся.

Вона помовчала, потім сказала:

— Нічого.

— Я не знаю, на скільки затримаюся...— Я прохально подивився на Ромеро; той удав, ніби не помічає мого погляду, і тоді, подумки пославши його під три чорти, я сказав у трубку: — Але я буду в тебе не пізніше як о сьомій.

— О сьомій? — тихою луною повторила Ільза.

— Так. Я тобі все поясню, коли приїду.— Я спитав, де її шукати, і знову вибачився.— Не сердься на мене.

— Нічого,— сказала вона, і в голосі її я вловив нотку байдужості. І ця байдужість знов озвалася в моїй душі глухим болем ревнощів — болем, що мучив мене, відколи я довідався, що Шеель загинув.

Поклавши трубку, я постояв ще трохи, дивлячись на готель, марно намагаючись дати лад думкам. Потім перейшов кімнату й сів у крісло навпроти Ромеро. З хвилину він уважно роздивлявся на свої довгі пальці, потім звів погляд на мене і посміхнувся самими губами.

— Ну то як, почнемо?

Я закурив сигарету.

— Що саме вас цікавить?

— Все, що ви можете мені розповісти.

— І з чого я повинен почати?

— З самого початку.

— Гаразд, а хто вестиме протокол? — Я намагався зігнати свою злість на нього.— Хто записуватиме? Чи, може, ваш сержант уже встановив тут мікрофон?

— Поки що ні,— спокійно відповів Ромеро.

— То який початок вам усе ж таки потрібен? Може, моя біографія? Де я народився? Хто були мої батьки? І якого вони походження?.. В такому разі, ми просидимо тут цілу ніч.

Ромеро нахилився через стіл до мене — від нього війнуло запахом часнику.

— Покиньмо вже цю гру в ката-мишки, сеньйоре Тайлер. Ви прекрасно знаєте, що мене цікавить. І я уже сказав, що шукаю в пільмі, наосліп. Мені потрібна ваша послідовна розповідь про те, що сталося між вами й сеньйором Шеелем. Невже вам так важко виконати цю мою просьбу?— Він відкинувся на спинку крісла й повторив, стукаючи великим пальцем по шкіряному бильцю.— Послідовна розповідь про те, що було між вами й сеньйором Шеелем... А також між вами і його дружиною.

Останні слова він вимовив після паузи і з притиском. Я відчув, що червонію, але в ту мить я ще не розумів, що він шукає підтвердження, зрештою, найлогічнішого висновку.

2

Я розповів йому про той ранок, коли жандарм забрав на березі одяг Ільзи; про те, як ми втрьох обідали в ресторані готелю й завершили вечір у барі «Сіндбад». Я викладав голі факти, без подробиць, навмисне скорочуючи розповідь, щоб довести йому якнайшвидше, що він марнує і свій, і мій час — тимчасом як убивця гуляє на волі.

Ромеро слухав мене з зосередженістю шахіста і з незворушливістю круп'є. Але брав він не так умінням аналізувати, як надзвичайною доскіпливістю. Я зрозумів це майже відразу, коли на початку моєї

розповіді він почав недовірливо перепитувати мене, чи справді жандарм забрав Ільзину речі з пляжу. Як на мене, той випадок не мав аніякіснього значення, але йому про нього не доповіли, і він витратив на розпити багато дорогоцінного часу, поки переконався, що я кажу правду. Якби я не дивився щохвилини на годинник, то, може, надав би цьому більшої ваги...

Врешті я не витримав:

— Послухайте, ну яке все це має відношення до смерті Шееля?

— Я педант, сеньйоре Тайлер.

— У такому разі, нещасний той злодюжка, який потрапить вам до рук! Ви згноїте його в тюрмі.

Він пустив це повз вуха, повільно зотягся сигаретою й запитав:

— Отже, ви кажете, що це сталося в четвер?

— Атож Минулого четверга. Завтра буде тиждень, як ми познайомилися.

Він кивнув головою.

— А потім?

— Що — потім?

— Що було потім? Після того, як ви відвезли сеньйора Шееля та його дружину до готелю?

— Цебто в п'ятницю?

— В п'ятницю, суботу, неділю... Я поки що почув од вас тільки початок, сеньйоре Тайлер.

Дощ ущух тільки в п'ятницю на світанку, а сонце визирнуло з-за хмар десь о дев'ятій — після того, як жандарм пройшов повз віллу. Я саме сидів на терасі, попиваючи чорну каву й намагаючись умовити себе взятися до роботи. Я навіть зняв чохол з машинки, але далі справа не посувалася — я не міг увійти у вигаданий світ своїх героїв. На небо знову наповзали хмари, і я раз у раз поглядав на берег, сподіваючись, що Ільза вирішить скористатися з цієї короткої перерви між дощами.

Хоч весь берег між Бандакесом і віллою являв собою ідеальний пляж, освоєна ділянка його лежала в межах міста, попід набережною. Там за відповідну плату можна було купити місце під парасолем чи бамбуковим дашком, втамувати спрагу газованою водою. Городяни, що так охоче говорять про своє бажання втекти від цивілізації, насправді не витримують навіть короткочасного усамітнення. В дюни наважувалися заходити хіба що найфанатичніші сонцепоклонники, коханці й диваки, які соромляться людей.

І — Ільза...

Я був чомусь певен, що вона вийде до моря, але минула ціла година, перш ніж я побачив її. Людей на пляжі було зовсім мало; навіть у тому місці, де їх звичайно збиралося якнайбільше, лежало сьогодні лише кілька фігурок — через те Ільзу я помітив і впізнав ще здалеку.

На ній було легеньке платтячко, і йшла вона легко й весело, ступаючи по мокрому піску так, щоб хвилі хлюпали їй на ноги. Я збіг із тераси, вискочив у хвіртку й помчав їй назустріч по темному післядощу піску. Збуджений і зраділий, я помахав їй рукою, але вона не відповіла, а натомість, можливо, навмисне, зупинилася й повернулася обличчям до моря, приклавши дашком до лоба руку.

Вона впізнала мене тільки тоді, коли я був уже зовсім близько, й гукнула щось, вітаючись, але слова її заглушило сичання розбитої хвилі. В руці вона тримала сандалі, й оборка її плаття була мокра.

Я, сміючись, крикнув:

— Ви стояли так, наче комусь віддавали честь.

Вона підійшла ближче, чалапаючи по воді.

— Правда? Я задивилася на чайок. Вони літають так низько над водою — дивно, як хвилі не збивають їх.

— Вони голодні. А голод змушує йти на ризик... Ви сьогодні без ластів?

— Так. Не повірила, що буде сонце.

— Ви не помилилися.— Я глянув на небо.— Коли в Іспанії ллє дощ, він ллє в Бандакесі. А взагалі все в світі йде шкереберть: ладен закластися, що в Гамбурзі тепер стоїть спека.

Ільза всміхнулася, мотнула головою, поправляючи волосся.

— А в Лондоні?.. Чи ви не з Лондона?

— Я з Річмонда — це недалеко від Лондона. Можу вас запевнити, що там теж дощ.

Ми пішли поруч, повільно, без жодної мети. Дві берегові ластівки, мов дві заводні іграшки, дріботіли по піску перед нами; море лизнуло берег спініним язиком.

— Ви сказали це таким невеселим голосом.

— Англійці про погоду весело не говорять. Але не думайте, будь ласка, що в мене поганий настрій. Він у мене зараз чудовий. Хоч певно, не був би таким, якби ви не прийшли.— Трохи помовчавши, я незграбно додав:— Правда! Я дуже хотів побачити вас.

Чекаючи відповіді, я затамував дихання. Коли живеш сам один, та ще й у вигаданому тобою світі, межа між дійсним і бажаним починає зникати, і кожне гостре бажання криє в собі небезпеку самообману. Якби в ту хвилину вона словом чи бодай поглядом дала зрозуміти, що мені нема на що сподіватися, я б, напевно, примирився з поразкою, задовольнився б роллю послужливого бойскаута. Та вона промовчала, і це, здавалось, на ще один крок наблизило нас до того, що мало статися.

Ми йшли без мети, підставляючи обличчя під теплі бризки. Незабаром Ільза озвалася знову:

— Мабуть, вам слід було б зараз працювати, а не прогулюватися?

— Мій видавець цілком погодився б із вами. В усякому разі, він не схвалив би те, що я зараз роблю.

— Цю прогулянку?

Боже, як мило звучала в неї запитальна інтонація!

— Цю прогулянку з молодою жінкою без відома її чоловіка.

Вона скорчила гримаску, яку можна було б витлумачити як заведено.

— Еріх не любить плавати, і на пляж його не затягнеш ніякою силою. Сьогодні вранці він збирався до музею.

— До того, що при корковій фабриці?

— Здається. Але він і туди не поїхав, бо зіпсувалася машина, і він тепер її лагодить.

Зненацька сигнув рясний дощ. Сонце зникло за темною, схожою на кулак, хмарою, і все довкола немовби зіщулилось. Я інстинктивно схопив Ільзу за руку.

— Тікаймо!

До вілли було кроків сто. Поки ми бігли, дощ перейшов у зливу, в суцільну водяну завісу. Мокрі, захекані, ми вскочили на терасу, під захист тенту, і, сміючись, почали обтрушуватися.

— За цим столом ви пишете?

— І наживаю собі горб,— відповів я.

— Вам це важко дається?

— Добре, коли тільки важко. Частіше це просто мука.— Я накрив машинку чохлам.— Як ви дивитеся на те, щоб випити по чарці хересу? Чи, може, ще рано?

— Дякую, я б не відмовилася.

Я пішов до кімнати й налив дві чарки. Взявши одну, Ільза піднесла її й спитала:

— Що тут у таких випадках кажуть?

— Salud... Salud y pesetas¹.

— Salud y pesetas,— повторила вона, схиливши набік голову. — Це я зрозуміла, Здається, я роблю успіхи в іспанській мові.

Ільза була особливо чарівна, коли всміхалася. Я хотів сказати їй, що не бачив чарівнішої жінки, але стримався, згадавши про Шееля, і з несподіваною для себе самого тверезістю звелів собі: «Не поспішай». А натомість спитав:

— Чи натрапила поліція на слід злодія, що обікрав вашого чоловіка?

— Ще ні.— Вона допила вино, дивлячись мені в очі.— Я хочу побачитися перед вами за вчорашній вечір. Еріх поведився ганебно.

— Нічого дивного: йому зіпсували настрої,— відповів я, намагаючись бути великодушним.— А тепер, коли до крадіжки долучилася ще й ця неприємність з автомобілем, він, мабуть, зовсім зненавидить Іспанію.

— По-моєму, він уже її зненавидів.

Анітрохи не здивувавшись, я спитав:

— Чому?

Повагавшись якусь мить, Ільза знизала плечима й відповіла ухильно:

— Хтозна, може, через цю погоду... Ви тільки подивіться, як ллє...

Дощ періщив по даху, заливав терасу. За густою завісою води зникли і море, і місто. Пора була рання: початок одинадцятої. Каталіна раніш, як об одинадцятій, не прийде. Годину, а то й більше — якщо злива не припиниться — ми будемо тут самі. Мені кортіло розірвати пута умовностей, але я поки що не наважувався це зробити. Можливо, стримував страх пошитися в дурні: мені бракувало певності. Ільза ще не розкривалася передо мною, нічим не виказувала своїх думок і почуттів; нашу самоту вона сприймала з тією ж безтурботністю, яка так вразила мене вчора, коли вона ввійшла, майже гола, в мій дім. Щоправда, в барі «Сіндбад», коли я спитав, чи ми ще побачимось, вона відповіла: «Сподіваюсь». І сьогодні на пляжі начебто прихильно сприйняла мої слова. «Але ти міг помилитися, казав я собі, міг неправильно витлумачити і відповідь, і мовчання, які, можливо, пояснюються тільки її тактовністю». І тут-таки сам собі заперечував: «Гаразд, але ж вона зараз тут, у твоєму домі! Якби їй було однаково, вона не вийшла б на пляж, не прийшла б сюди!»

Я запропонував їй оглянути віллу, і поки ми ходили по кімнатах, поки вона щиро захсплювалася їхньою обстановкою, минуло двадцять

¹ Здоров'я... Здоров'я вам і багатства (исп.).

дорогоцінних хвилин. Нагоду було втрачено. Ми повернулися на терасу, скурили ще по одній сигареті, випили ще по чарці хересу. Дощ ущу-хав, і море вже прозирало крізь його завісу, нечітке, розмите, як на китайській акварелі; схоже було, що сонце сьогодні більше не визирне. Я не хотів відпускати її, умовляв перечекати дощ та врешті-решт поява Каталіни поклала всьому край.

Ільза наморщила носик.

— Мабуть, мені вже час іти... Дякую за гостинність — вілла ваша справді чудова.

— Приємно це чути від вас.

Каталіна брязкала посудом на кухні. Тепер, коли ми були не самі, відчай додав мені сміливості.

— Ви прийдете завтра?

— Завтра?

Я похолов: у голосі її мені вчулися нотки здивування.

— Завтра вранці.

Я насилу витримав її довгий пильний погляд. А потім, несподіва-но,— так несподівано, що мені аж подих перехопило,— вона відповіла:

— Завтра теж, може, буде дощ.

— А як не буде?

— Як не буде — прийду. Охоче прийду.

І тоді я невміло поцілував її,— і вона відповіла, розвіявши враз гіркоту, непевність, несміливість, залишивши тільки жагу. Потім вона лагідно вивільнилася з моїх обіймів.

З будинку ми виходили обережно, ніби змовники, що вже вчинили свій перший протизаконний акт. Каталіна проспівала з кухні: «*Buenas días*¹, сеньйоре», і я відповів їй удавано спокійним голосом. Я був п'яний від щастя. Коли ми виїхали на шосе, я взяв Ільзину руку в свою, і вона відповіла на потиск. Слова були зайві; ми їхали мовчки, і в думці я вже підганяв час, що відділяв цей ранок від завтрашнього, і проклинав, проклинав Шееля.

«Мерседес» кремового кольору стояв за кілька десятків кроків од готельної стоянки. Якби Ільза не помітила його, ми б, напевно, ще по-сиділи трохи в машині, але вона здалеку показала на «мерседес»:

— Він так і не полагодив його.— І розчаровано додала: — Тепер він знову ходитиме, як чорна хмара.

Капот «мерседеса» був піднятий. Двоє механіків у засмальцьова-них комбінезонах длубалися в моторі. Шеель стояв коло них, тримаючи над головою парасольку з написом «Готель Еспанья».

— Під'їдемо до них?

Ільза мовчки кивнула.

Я зменшив швидкість, проминув готель і зупинився коло «мерсе-деса».

— Що з вашою машиною?

Побачивши нас, Шеель не виявив ні подиву, ні підозри.

— Ці механіки ідіоти,— сердито буркнув він.— Справжні ідіоти! Згайнували вже цілу годину, а ще нічого не зробили. Мавпи якісь, а не люди.

Ільза сказала щось гостро по-німецькому, він відповів їй у тон, а тоді звернувся до мене:

— Якщо вони нічого не тямлять, то нехай так і скажуть. Мені ос-тотбісіло говорити з ними на мигах.

¹ Добридень (исп.).

Він розмовляв зі мною так, як розмовляв, напевно, із слугами. Я відчинив дверцята й виліз, щулячись під дощем. Шеель грубо відштовхнув механіків — поряд з ним вони здавалися карликами.

Я спитав у старшого за віком іспанця, що з машиною. Той відповів:

— Мабуть, вийшла з ладу водяна помпа.

— Ви можете її полагодити?

— Так. Тільки не тут, а в майстерні.

— Скільки це забере часу?

— Щонайбільше день.— Механік мав лагідне обличчя, але видно було, що йому от-от увірветься терпець.— Ми намагалися пояснити цьому сеньйорові, але він нас не слухає. Ми вже вдесьте йому пояснюємо. З ним дуже важко порозумітися.

Поспівчувавши йому в думці, я переповів його слова Шеелю.

— Для них не існує такого поняття, як час! — вибухнув він.— Їм що день, що тиждень — однаково. Я їм не вірю.

Шеель, видно, звик до зневажливого тону, як солдафон до мундира.

— Звісно, якщо ви стоятимете в них над душею, вони й за тиждень не впораються,— сказав я і, перепитавши механіка, додав: — Він каже, що всі ми ходимо під богом, але він постарається, щоб завтра машина була на ходу.

Ільза сказала Шеелеві щось по-німецькому, і він мовчки кивнув. Я вирішив скористатися з цієї нагоди.

— Якщо ви ще не передумали відвідати музей, моя машина — до ваших послуг.

Шеель роздратовано гмукнув.

— Я думаю про понеділок. У понеділок у мене в Барселоні ділова зустріч.

Ця новина мов струмом пронизала мій мозок.

— До понеділка ще далеко. А сьогодні?..

— Це ви про музей?

— Ваша дружина сказала мені, що ви хотіли б оглянути його. Це близько — всього якихось п'ять-шість миль. Я б охоче відвіз вас туди.

— Дякую за люб'язність,— сказав він без особливого ентузіазму.

— Я можу відвезти вас обох,— запропонував я, намагаючись говорити невимушено.

— Не знаю, як дружина, а я скористаюся з вашого запрошення.

Ільза промовчала.

— Отже, десь о третій?

— Мене цей час цілком влаштовує, дякую.

Він трохи полагіднів. Я переклав механікові його дозвіл забрати «мерседес» і суворий наказ відремонтувати машину на завтра. Шеель запросив мене до бару випити по чарці, але я, подякувавши, відмовився — послався на те, що мені треба ще трохи попрацювати. Я був надто збуджений і вже не довів собі: один необережний погляд міг виказати нас з Ільзою.

— Отже, о третій!

Я поїхав, залишивши Ільзу з ним на сходах, під парасолькою. Вона якнайнедбаліше відповіла на мій прощальний кивок. У моїй душі боролися двоє бажань: я хотів, щоб Ільза поїхала з нами до музею, і не хотів цього, бо розумів, що це було б необачно. Та все-таки, коли о третій я під'їхав до готелю й побачив Шееля самого, серце моє боляче стислося.

Музей стояв на території коркової фабрики. Кілька років тому, під час земляних робіт, пов'язаних з будівництвом нових цехів, робітники розкопали ранньохристиянське поховання й руїни давньоримського поселення. Власники фабрики поставили над цими розкопками павільйон з пісковика, якого не обминав тепер жоден турист. А втім, того дня — мабуть, тому, що йшов дощ, — ми з Шеелем були там єдиними відвідувачами. По музею нас водив зморщений дідок у поїденому міллію береті. Майже годину ми ходили поміж поховальними урнами, саркофагами, пооббиваними статуетками й вітринами з череп'яним посудом та вкритими міддю дрібничками, і кожен наш крок відлунював під високою стелею. Я вже бачив усе це раніше, але мене гнітила не так нудьга, як двозначність мого становища. Моя неприязнь до Шееля стала гострішою й глибшою. І я вже розумів, що можна жаліти рогоносця, ненавидіти себе за підступність і водночас робити все, щоб вибити у нього ґрунт з-під ніг й очорнити його в очах коханої.

Гід без угаву торохтів, я перекладав, а Шеель здебільшого мовчав — тільки час від часу кивав головою й коротко про що-небудь запитував. Пиха, здавалось, була його другим «я». Вийшли ми з музею десь о п'ятій. Дощ не вщухав. Я відвіз Шееля до готелю, вислухав його слова подяки, знову відмовився від запрошення випити по чарці й поїхав до бару «Сіндбад». Хоакін, офіціант, почав, як завжди перевіряти на мені свої знання англійської мови, але я пробув там недовго, а решту вечора згаяв на віллі за пляшкою «фундадора», благаючи небо, щоб завтра вранці не було дощу.

Я виклав Ромеро досить-таки скорочену й спрощену версію всього цього. Власне, я сказав йому тільки:

— Наступного ранку я цілком випадково зустрів на пляжі сеньйору Шеель. Коли почався дощ, ми ненадовго сховалися тут, у будинку. Вона розповіла мені, що машина її чоловіка зіпсувалася. Я одвіз її до Бандакеса й запропонував сеньйорові Шеелю свої послуги — він хотів відвідати музей. Шеель погодився. О третій я заїхав по нього, а десь о п'ятій підвіз його до готелю. Того дня я більше ні його, ні сеньйору Шеель не бачив.

Ромеро уважно слухав, спершись підборіддям на долоні.

— Так-таки не бачили?

— Так-таки не бачив.

— А коли ви зустрілися знову?

— В неділю.

— А не в суботу?

— В неділю. — Я сердито випалив: — Може, говорити повільніше?

Ромеро вмів тримати себе в руках — у нього тільки жовна випнулися на мить під блідою шкірою.

В суботу дощ лив, як з відра, й мені вистачило тільки одного погляду на небо, щоб зрозуміти, що Ільза не наважиться вийти на пляж. Цілий ранок я тинявся по кімнатах, не здатен ні писати, ні читати, ані взагалі зосередитись на чомусь, а потім не витримав і поїхав до Бандакеса. Понад годину я просидів на високому стільці за стойкою «Американського бару» в готелі «Еспанья», вдаючи, ніби читаю вчорашній номер «Дейлі телеграф», а насправді невідривно стежачи за дверима. Але ні Ільза, ні Шеель так і не з'явилися. Бармен не знав, де вони можуть бути, і я подолав у собі бажання послати на розшуки розсиль-

ного: пояснювати свою настирливість прагненням довідатися, чи вже відремонтовано «мерседес», було б смішно, і так само смішно було б пропонувати їм у дощ скористатися з моєї машини. Пізніше, вже вдома, я з тих самих міркувань наказав собі не думати про телефон. Але я не міг усидіти в чотирьох стінах. Повернувшись надвечір до міста, я заходив то до готелю, то до бару «Сіндбад», замовляв собі коктейлі й кидав їх недопитими. Я навіть повільно проїхався центральними вулицями, сподіваючись побачити їх за вікном якогось кафе чи біля вітрини однієї з численних крамничок сувенірів. Але марно. О дев'ятій годині я визнав свою поразку, повернувся додому й зразу ліг, але довго ще не міг заснути, бо туга за Ільзою обернулася в справжню муку, якої не могла полегшити навіть думка про те, що в понеділок Шеель їде до Барселони. Того суботнього вечора понеділок здавався мені безнадійно далеким — таким же далеким, як наші короткі, палкі обійми...

Ромеро струсив сигаретний попіл зі своєї чорної кобури. В його прагненні до охайності було щось жіноче.

— Що ж, тоді розповідайте, що було в неділю.

Я неохоче повернувся думками до того ранку.

— Ми були разом на кориді.

— Випадково зустрілися там?

— Ні. Я поїхав до готелю й запросив їх.

— Уранці?

— Атож,— роздратовано кивнув я.— Уранці.

Я стежив за стрілкою годинника, дедалі більше упевняючись, що допит цей безпредметний. В своїй неприязні до Ромеро я забував, що привело його до мене. А потім — відмовляючись вірити в це,— згадував: Шееля вбито, застрелено, й Ільза цього ще не знає. І тоді запитання Ромеро видавалися мені ще безглуздішими.

Я провадив далі:

— Дощ перестав, приблизно, о пів на одинадцятю. На початку дванадцятої я підїхав до «Еспанїї». Шеель з дружиною були в барі й запросили мене приєднатися до них.

(Жодного слова про те хвилювання, яке охопило мене і яке я загнав кудись на дно душі, коли побачив її, коли прочитав у її очах те, чого вона не могла виявити в обережній формулі вітання... Жодного слова про недбало кинуте мною запитання: «Що ви робили вчора?» і про біль, тупий і нестерпний, який засліпив мене, коли Шеель, криво посміхнувшись, відповів: «Тільки те, що можна робити в такий день — валялися в ліжку».)

— Він ладен був побитися об заклад, що машину ще не відремонтовано. Я підвіз його до майстерні, й виявилось, що він помиляється. Потім ми повернулися до готелю — сеньйора Шеель не їздила з нами — і я запропонував поїхати на ксриду.

Осклілі, безвиразні очі Ромеро на мить пожвавішали.

— Ви тільки згаяли час. Тепер корида — вже не корида: ні справжніх биків, ні тореадорів... Ви досиділи до кінця? Бачили останній бій? Це був просто фарс!

— Так,— погодився я.— Ми теж сподівалися більшого.

І знову ні слова про те, що до кориди мені було байдуже, чи про те, як пильно й жадібно Шеель стежив за боєм, як задоволено гмукав, коли бик раз і вдруге збивав з ніг худих, кощаєзих коней, як спітніла його м'ясиста шия і стислися в тонку лінію губи, коли, за якихось де-

сять кроків од нас, смерть зачалася на кінчику наставленої шпаги... І жодного слова про солодку муку дотику до Ільзи, коли я, нахилившись, щоб пояснити їй щось, торкався щокою її волосся, прагнучи й не наважуючись бодай словом виразити те, що рвалося з мого серця... (Такі спогади не призначалися для вух капітана Ромеро.)

— Ну, а потім?

— Я замовив на вечірню фієсту три місця на трибуні для глядачів у східній частині Пласа-Майор.— І саркастично уточнив:—Під платаном, до якого прикріплено рекламу «кока-коли». Номерів місць, на жаль, не пам'ятаю.

Ромеро знову закурив — я помітив, що сигарети в нього контрабандного походження.

— Отже, ви бачили й інцидент, який там стався?

Я кивнув.

— Він стався біля нашої трибуни.

Святкова процесія почалась о дев'ятій годині вечора. Цілий день місто гарячково готувалося до неї — на всьому маршруті чіпляли гірлянди ліхтариків, з тоненьких дощок збивали й барвисто розмальовували арки, на вузьких тротуарах розставляли лави, а на центральній вулиці й площі зводили трибуни. Дивлячись на всю цю метушню, можна було б подумати, що жителі Бандакеса оце щойно надумали віддячити пречистій діві за її ласку. Об одинадцятій ранку, коли я, сповнений надій, їхав до «Еспаньї», на вулицях панував хаос. Здавалося, люди готуються тікати від навали страшного ворога, а не святкувати давню перемогу над ним. За сім годин, коли ми поверталися з кориди, готування були ще в розпалі, і мені не вірилося, що їх устигнуть завершити до тієї години, на яку призначено початок процесії. Навіть коли до дев'ятої лишалося п'ятнадцять хвилин і ми пробиралися до своїх місць на трибуні, з десятків заклопотаних робітників ще працювали молотками, прибиваючи щити її обшивки.

І все-таки, хоч як це дивно, процесія розпочалася рівно з дев'ятим ударом годинника. У віддаленому кінці площі пролунали фанфари, і нагомп затих, як затихає шелест листя після подмуху вітру. На кілька хвилин увесь Бандакес, здавалося, затамував подих. А потім почувся приглушений дріб барабана, і з темної вулиці, на якій стояла церква Втілення Христового, показалася голова процесії. За барабанщиком, що йшов попереду, урочисто, повільно крокували військові в мундирах усіх родів військ, за ними — чиновники, а далі, колоною по два, священики в чорних і білих сутанах, хто мовчки, а хто співаючи. Слідом за ними над процесією пливло величезне розп'яття, підтримуване десятками рук й оточене служками з кадилами, далі сунули ченці різних орденів, кожен із запаленою свічкою в руці; це було середньовічне видовище, урочисте, таємниче, гнітюче. Між колонами різних орденів ішли або фалангісти в уніформах, або барабанщики та вдягнені, як пажі, юнаки-прапороносці. Нарешті, з'явилася величезна статуя богородиці; встановлена на плечах кільканадцятьох чоловіків, осяяна німбом з електричних лампочок, вона пропливла повз нашу трибуну, і всі довкола вклякли й перехрестилися. На певній віддалі за нею йшли ченці ордену покутників у каптурах, масках, плащах, здебільшого босі, деякі були у веригах чи несли на плечах важку ношу. А за ними — ченці ще якихось орденів, і знову військові, і знову чиновники, і знову свя-

щеники. Завершував процесію єпископ, який діловито благословляв публіку під акомпанемент приглушеної музики духового оркестру.

Все це тривало понад годину і справляло неабияке враження — в кожному разі, досить сильне для того, щоб хоч трохи послабити напруження, яке я і, мабуть, Ільза теж, відчували в присутності Шееля. Ми з Ільзою не обмінялися й десятком слів, але нам не потрібні були слова — вистачало зазирнути на мить одне одному в вічі. Отож процесія цілком заповонила нашу увагу, і тільки один епізод на короткий час повернув нас до дійсності — зразу ж по тому, як статуя богородиці, похитуючись, пропливла повз нас, ми почули крик, побачили метушню. Якийсь чоловік — ми навіть не встигли помітити, чи це був учасник процесії, чи глядач — прослизнув поміж шерехи ченців, переслідований двома жандармами. Утікач пірнув у юрбу, переслідувачі, енергійно працюючи ліктями, почали пробиватися слідом за ним, зчинився галас — залунали глузливі вигуки, сміх, але побожна публіка відразу ж зашикала на зухвальців. За хвилину і порушник, і жандарми зникли з наших очей, та коли довкола знову запанувала тиша, Шеель, пам'ятаю, подався вперед і, глянувши на мене з-за плеча Ільзи, сказав із посмішкою, яка мала означати, що він жартує:

— Цікаво, що це за один? Чи не той, бува, що забрався вчора до нашого номера?

Згадавши все це, я спитав: «Ви спіймали його?» — і, відкинувшись на спинку крісла, клацнув запальничкою.

Ромеро похитав головою.

— Ще нікому не вдавалося спіймати Савелью.— Коли він вимовив це ім'я, на моєму обличчі, мабуть, відбився подив, бо Ромеро відразу спитав: — Ви, звичайно, чули про нього?

— Ні.— Я вирішив збрехати — хоча б заради того, щоб заощадити кілька хвилин. Ми вже й так просиділи цілу годину.

— А я гадав, що у нас тут уже немає такого, хто б не чув про Луїса Савелью.

— Коли-небудь я з вашою допомогою завершу свою освіту.

Він промовчав, і, поки тривала пауза, мені знову спало на думку, що в цей час, поки ми тут балакаємо, труп Шееля лежить у холоднім моргу — з кулею в животі.

Ромеро знову помацав пальцями, чи на місці його вуса.

— Отже, майже всю неділю, сеньйоре Тайлер, ви провели в товаристві Шеелів?

— Я вже сказав вам це.

— І понеділок ви теж провели з ними?

— Ні,— відповів я.— В понеділок Шеель їздив до Барселони.

— Сам?

— Думаю, що сам. Він їздив туди в справах... У своїх справах, а не в моїх,— додав я.

— А що робили ви?

— Не розумію, яке це може мати значення — навіть для ваших пошуків у пільмі.

— Так-таки не розумієте?

— Так-таки не розумію.

Він знову знизав плечима.

— О котрій годині він повернувся з Барселони?

— Десь о восьмій
— Звідки ви це знаєте?
— Ми зустрілися в барі «Сіндбад».— Я випередив його наступне запитання.— Цілком випадково.
— Його дружина теж була там?
(Я подумки виправив його: «Вдова!»)
— Так, вона теж там була.
— А як вона провела день? Що робила, поки чоловік їздив у справах?

Я засовався в кріслі й відчув, як кров повільно приливає мені до обличчя.

— Це також не стосується цієї справи.
— Ви хочете сказати, що не знаєте цього?
— Послухайте, що вам од мене треба?! — спалахнув я.
— Тільки відповіді на мої запитання, сеньйоре.
— На такі запитання я відповіді не даю!

Ромеро повільно випустив хмарку диму, яка огорнула його обличчя, примружені очі, що, не моргаючи, невідривно дивилися на мене. На той час я вже мав би здогадатися, куди він хилить; мав би — але не здогадувався.

— Що ж, я не наполягатиму на негайній відповіді,— сказав Ромеро.— Але я сподівався, що ви підете мені назустріч.

— Я готовий іти вам назустріч, поки ви не втрачаєте почуття міри. А ви його втрачаєте. Більше того — переходите всякі межі.— Я роздушив сигарету в топільниці й глянув на годинник.— Ви почули від мене все, що може становити для вас інтерес. Після зустрічі в «Сіндбаді» в понеділок увечері я Шееля більше не бачив. Живого, звичайно.

— Не бачили?

— Ні, не бачив! — сердито відказав я.— І якщо ви погано мене чуєте, можу позторити це в письмовій формі! — Я підвівся, щоб показати йому, що вважаю розмову закінченою.— А тепер дозвольте...

Та Ромеро й не думав підводитись.

— У мене до вас є ще одне запитання, сеньйоре Тайлер.

— Яке?

— Воно стосується вчорашнього дня... Вівторка.— Він замовк, вицікувально дивлячись на мене.

— Ну, далі!

— Де ви були зчора?

— Де я був учора?

— Так. Де ви були, що робили, хто був з вами?.. Інакше кажучи, сеньйоре, я прошу вас дати звіт про кожен свій крок за час між світанком і тією хвилиною, коли ви взяли телефонну трубку в готелі «Еспанья» й почули від мене, що під Гондрою знайдено розбитий «мерседес».

Я приголомшено дивився на нього.

— В даному разі я радив би вам не ухилитися од відповіді,— закінчив Ромеро вже з неприхованою погрозою в голосі.

Трохи отямившись, але все ще немов перебуваючи в поганому сні, я, здається, спитав його:

— Ви що, зовсім з глузду з'їхали?

Він пустив це повз вуха.

— Ви хочете сказати, що вважаєте мене причетним до смерті Шееля?

— Я тільки прошу вас розповісти, що ви робили протягом певного часу.

— Це по суті справи не міняє! — відрубав я. І обурено додав: — Йй-богу, я б із вас посміявся, якби це не було так абсурдно. Подумати тільки, що протягом останньої години ви...

— Де ви були вчора, сеньйоре Тайлер?

Я повільно вийняв сигарету з пачки, що лежала на столі перед ним, прикурив її від сірника з його коробки і кинув сірник у попільницю.

— Я відповім вам тільки одне: з'ясуйте це самі, капітане. А потім прийдіть сюди й попросіть у мене пробачення.

Він блиснув на мене очима.

— З приводу цієї справи я не проситиму ні в кого пробачення! А тим більше — у вас, сеньйоре.

— Що ж, може, тоді ви подасте у відставку.— Я випустив хмарку диму.— Ваші підозри просто сміховинні.

— А це вже доведіть ви.

— Не забувайте, що я не у вашій катівні й мене не сліпить світло ваших ламп.

— Якщо треба буде, я вам це влаштую. Бандакес невелике місто, сеньйоре, і хазяїн тут я!

У тиші, яка раптом запала, я знову почув глухий шум прибою. Надворі вже посутеніло, за вікном промайнула летюча миша.

— Скажіть,— озвався я, вкладаючи в свій голос усю зневагу, на яку тільки був здатний.— Навіщо мені було вбивати Шееля? Ваш Бандакес має кілька тисяч жителів. Чому ви підозрюєте саме мене?

— Вас ніхто не підозрює. Вас тільки запитують.

— Так, але чому саме — мене?

Він відповів не зразу, а після багатозначної паузи.

— Ви самі сьогодні сказали, що людей просто так не вбивають — на це має бути якась причина. Сказали чи ні?

— Ну, сказав.

— Чудово... Отже, Бандакес має кілька тисяч жителів, сеньйоре Тайлер, але я могу ствердити, що з-поміж них усіх тільки ви один небайдужі до дружини покійного.

Розділ четвертий

1

Здобувшись на голос, я тільки втомлено поглузував:

— Вам треба було йти не в жандарми, а в священики, капітане.

— А в мене, між іншим, була така ідея.— Перехопивши ініціативу й почувуючись упевненіше, Ромеро дозволив собі посміхнутися — самими кутиками уст.— Церква припустилася однієї великої помилки, сеньйоре. Якби вона не заборонила священикам одружуватися, вони краще знали б життя.

— Ваше знання життя видається мені, м'яко кажучи, однобічним. Він не образився.

— Судить, як хочете, це ваше право. Мене цікавить тільки одне: де ви були й що робили тоді-то й тоді-то. Ви вважаєте, що це запитання безглузде; гаразд, доведіть мені це.

Я відвернувся й налив собі бренді.

— Скажіть,— промовив Ромеро у мене за спиною,— ви маєте пістолет?

— Ні.

— А коли-небудь мали?

— Коли мені було років шість. Він стріляв пробкою, яка була прив'язана мотузкою до дула. Я мало не щодня вбивав із нього своїх батьків.

— Я питаю вас про справжній пістолет,— крижаним тоном уточнив Ромеро.

— Мав. Під час війни. А коли вона скінчилася, його в мене відібрали.— Я знов обернувся до нього обличчям.— Слово честі, це вже занадто. Ви з'являєтесь до мене нібито для того, щоб з'ясувати, як Шеель проводив час у Бандакесі, а потім звинувачуєте мене, по суті, у вбивстві.— Я розвів руками.— Де я був учора? Чи маю я пістолета?.. Це просто нісенітниця, розумієте?

— Так-таки нісенітниця? — Ромеро підвівся й механічним жестом струсив попіл із свого кітеля.— А по-моєму, ваша відмова дати відповідь на просте запитання свідчить про зовсім протилежне.

Хоч які фантастичні були його підозри, я розумів, що вони не позбавлені певної логіки. Але понеділок і вівторок з ранку й до самого вечора належали тільки нам з Ільзою, і я не збирався нікого втаємничувати в те, що стосувалося нас обох. Тому я відповів:

— Можу лише повторити, що востаннє я бачив Шееля в понеділок у барі «Сіндбад».

Ромеро вирішив зайти з іншого боку.

— А яке враження він справляв на вас?

— Тобто ви хочете знати, чи він мені подобався?

— Ви вгадали,— кивнув він.

— Ні, він був мені неприємний.

— А проте ви зовсім не цурались його товариства.

— У світі є багато людей, які мені не подобаються, але всі вони й досі живі.

Розмова ця тривала вже, здавалося, цілу вічність; Ромеро то свердлив мене очима, то походжав по кімнаті, немов прицінюючись до речей, які були в ній. Нарешті він знову почав обмацувати їх, і я сказав:

— Ця ваза не моя. І за будь-яку розбиту річ мені треба буде заплатити.

Він поставив вазу на місце.

— А чому він вам не подобався, сеньйоре?

— На це було багато причин.

— І все ж таки, яка найголовніша?

Я обурено відповів:

— Невже вам іще не набридла ця гра? Скільки разів я маю казати вам, що зовсім — чуєте? — зовсім непричетний до смерті Шееля? — Я раптом помітив, що стрілка годинника наближається вже до сьомої, й досадливо додав: — Зрозумійте ж, ви шукаєте не там, де треба. А злочинець тим часом замітає сліди.

— Де ж, по-вашому, треба шукати?

— Це вже ваша справа. Я можу запевнити вас тільки в одному:

запідозривши мене, ви попали пальцем у небо.— Він нічого не відповів, і тоді я сказав рішуче: — Ну, все, годі. Або ви поясните мені, що дало вам право зіпсувати мені вечір, або — до побачення.

Це зачепило його за живе, і він гостро відповів:

— Що ж, будь ласка, сеньйоре Тайлер... По-перше: ваш інтерес до сеньйори Шеель — інтерес, якого ви не заперечуєте.

— Це не злочин.

— Я ношу з собою записник, а не требник,— самовдоволено заявив він.— По-друге: ваша неприязнь до покійного, у якій ви самі призналися. По-третє: ваша відмова розповісти мені про те, що ви робили цілий день у понеділок, і дати звіт про свої вчорашні дії.— Перелічуючи все це, він загинав пальці.— По-четверте: низка інших обставин — самі по собі вони, може, й незначні, але в сукупності доповнюють картину.

— Наприклад?..

Він набрав у легені повітря.

— Наприклад, той факт, що в критичні хвилини ви завжди опинялися в товаристві сеньйори Шеель — скажімо, вчора ввечері й сьогодні вранці. Наприклад, ваше бажання бути присутнім під час усіх моїх розмов з нею.

— О боже, і це викликало у вас підозру? Так можна запідозрити й власну тінь.

Капітан Ромеро мовчки знизав плечима.

— Невже у вас ніколи не виникало бажання комусь допомогти? До того ж ви добре знаєте, що вона не розмовляє по-іспанському.

Ромеро тримав уже наготові п'ятий палець, і я стомлено подумав, що розмовляти з ним — як горохом об стіну.

— Досі я не почув од вас жодного переконливого аргументу. Кажіть, що там у вас іще?

— По-п'яте, сеньйоре,— сказав він переможно, наче розкриваючи свій головний козир,— у понеділок увечері, як мені доповіли, ви побилися з сеньйором Шеелем у барі «Сіндбад».

— Ну, «побилися» — це надто гучно сказано.

— Це вже хто як тлумачитиме.

— Він ударив мене, я дав йому здачі — на тому все й скінчилося.

— А з чого почалося?

— Він був п'яний.

— Ви вдарили його через те, що він був п'яний?

— Він ударив мене.

— Чому?

— Ми засперечалися.

— Про що?

Годинник показував сім годин одну хвилину.

— Послухайте,— сказав я,— мені це вже остогидло. Хочете—ждіть, а хочете — забирайтесь, але я вам нічого не відповім, поки не поговорю по телефону.

— Знявши трубку, я назвав номер комутатора «Еспаньї», й коли мені звідти відповіли, попросив:

— Зв'яжіть мене з сеньйорою Шеель. Вона зараз в «Американському барі»... Кажете, її там немає?.. Тоді, будь ласка, нехай розсильний знайде її й передасть, що дзвонив сеньйор Тайлер і що за чверть години він буде в готелі.

Я ввімкнув люстру, занепокоєний тим, що не застав Ільзу, й тепер не знав, де вона.

— Ви дуже запальна людина, сеньйоре,— сказав Ромеро.

— Ви так гадаєте? — Мої руки трусилися, поки я закурював нову сигарету.— І за вашими жандармськими поняттями це є ще одним доказом моєї провини?

Він навіть не поморщився.

— Ви збиралися пояснити мені причину суперечки між вами й покійним Шеелем.

— Ніякої причини не було. Просто Шеель весь вечір лютував, шукав зачіпки для скандалу. Це взагалі було для нього характерно.

— Чому?

— Хтозна, може, тому, що йому набридло вихваляти друкарські машинки.

Ромеро звів брови.

Я пояснив:

— Він продавав друкарські машинки і того дня їздив до Барселони у цій справі. Може, він вважав цю роботу принизливою для себе, може, на нього подіяла погода, а може, він ніяк не міг заспокоїтися після того, як його обікрали, не знаю — я не вмію читати чужих думок. Мені відомо тільки одне: того вечора він поведився вкрай обурливо.

Ромеро ледь посміхнувся.

— І ви хочете сказати, що через свою відразу до друкарських машинок, через погану погоду й таке інше він вас ударив?

Я похитав головою.

— Ні, битися він поліз не через це. А через те, що я сказав йому: «минуле — це купка попелу».

— Купка попелу? — По-іспанському цей вираз і справді звучав неоковирно.

— Так. Ну, ще можна перекласти «жменька праху». Він весь час розводився про війну. Пив чарку за чаркою й торочив таке, що гидко було слухати, от я й спробував привести його до тями. Мої слова чомусь розлютили його, і він кинувся до мене з кулаками.

— І ви хочете, щоб я вам повірив?

— Воля ваша. Але все саме так і було.

Ромеро ввімкнув настільну лампу, потім вимкнув її. Я б не здивувався, якби він поцікавився, скільки вона коштує й заявив, що купує її. Натомість він замислено спитав:

— Чому ви досі мовчали про цю бійку?

— Бо не вважав її вартою уваги.

— Та-ак... А що ще ви приховали від мене, сеньйоре Тайлер?

— Нічого такого, що стосувалося б смерті Шееля.

— І ви й далі відмовляєтеся розповісти, що робили в понеділок і у вівторок?

— Так, відмовляюся.

Він знову вп'явся в мене очима.

— Ви мусите це мені сказати, і я доб'юся від вас відповіді.

— Не доб'єтеся.

— Не забувайте, що я маю відповідні повноваження.— Голос у нього був спокійний і вгевнений: сила була на його боці.— Наприклад, я можу забрати у вас паспорт.

— Будь ласка, забирайте. Далі як до Бандакеса я їхати не збираюся.

— Що ж, давайте.

Він простяг руку. Можливо, це був блеф, але я нітрохи не вагався. Я на той час ладен був віддати що завгодно, аби тільки здихатися його.

— Зараз,— сказав я, і моя готовність, здавалося, трохи збентежила його.— Ви починаєте діяти нерозважливо, капітане.

Я відчинив секретер, вийняв паспорт, дістав ручку й аркуш паперу і зажадав від Ромеро розписку. Він не відмовився: взяв ручку й скісним нерозбірливим почерком написав: «На час слідства я забрав у Стівена Роберта Тайлера британський паспорт № 422196». Потім поставив дату і кучерявий підпис: «Томас Ромеро».

Щоб дозволити йому, я спитав:

— Чи можна вважати сеанс інквізиції закінченим?

— На сьогодні так, сеньйоре.

— Тоді не забудьте свого капелюха.

Він мав у запасі ще один козир, і через це мої шпильки не дошкуляли йому.

— Перед тим, як піти, я хочу, щоб ви до кінця усвідомили своє становище. Знайте, що я забрав у вас паспорт про всяк випадок, щоб ви не зробили якоїсь дурниці; поки що це єдина причина, хоч, признаюся, мені приємно бодай у такий спосіб дати вам невеличкий урок.

Я мовчки проковтнув це.

— І останнє...

— Ну?

— Завтра вранці я викличу сеньйору Шеель. Якщо хочете, можете самі розповісти їй, чому насправді загинув її чоловік — я даю вам цю змогу. Але не сподівайтесь, що я беззастережно братиму на віру її свідчення, коли вони збігатимуться з вашими.— Його аж розпирало від самовпевненості.— Замолоду мене ще можна було проїняти сльозами, але тепер — будьте певні, я змову чую за кілометр.

Я знову промовчав, хоч це було не легко, і, зціпивши зуби, вийшов за ним у передпокій. Там він надів на голову свій оперетковий капелюх і, вже з порога, ввічливо промовив:

— І останнє, сеньйоре. Не змушуйте сеньйору Шеель червоніти в цей тяжкий для неї час — не дзвоніть мені за півгодини в управління, щоб сказати, що весь вівторок ви провели з нею в ліжку. Це, звісно, найдавніше алібі в світі — і, можливо, найприємніше з усіх,— але, на жаль, воно найменш переконливе. Я прийму його тільки в тому разі, якщо виявиться, що ваше ліжко стояло посеред міської площі.

Постать капітана Ромеро повільно розтанула в мерехтливому світлі зірок. Я хряснув дверима й повернувся до вітальні. Я розумів, що на цей ляпас під завісу напросився сам, але від цього мені не було легше. Наливаючи в чарку бренді, я почув, як він завів машину, й послав йому навздогін прокляття. Кількома фразами він досяг того, чого не міг зробити Шеель ні живий, ні мертвий: спаплюжив і споганив усе те світле й радісне, що було між мною й Ільзою. Ромеро мислив банально, діяв грубо, але і в думках, і в діях його була своя логіка, логіка людини, яка бачить у житті насамперед паскудство.

У вітальні панувала гнітюча тиша. Я відчинив вікна на терасу, щоб вивітрити тютюновий дим, і до кімнати вкотився важкий і повільний гуркіт хвиль. Я поїхав би до «Еспанїї» зразу ж після від'їзду Ромеро, але злість душила мене, плутала думки, і я хотів трохи охолонути. Було тільки десять хвилин на восьму. Я підійшов до телефону, палко прагнучи почути Ільзин голос, пересвідчитися, що мої побоювання даремні, що я їй потрібен. Наша остання телефонна розмова, байдужі інтонації Ільзи залишили в моїй душі гіркий осадок, і я знав, що звістка, яку принесу їй тепер, ще більше її приголомшить, пригнітить, примусить замкнутися в собі. Але я все ще не втрачав надії, що лікар-час поверне її до дійсності, вірив, не міг не вірити, що тінь Шееля почне бліднути — і врешті-решт зникне назавжди.

Чекаючи, поки телефоністка з'єднає мене, я вже не думав про Ромеро. Чергова адміністраторка впізнала мій голос.

— Сеньйор Тайлер?

— Так.

— На жаль, ми не змогли передати сеньйорі Шеель те, що ви просили.

— Он як? Чому? — спитав я і відчув, як на душу мені ліг важкий камінь.

— Вона піднялася до себе в номер і звеліла, щоб її не турбували. Я не знала цього, коли ви дзвонили, бо тільки прийняла зміну.

— А ви не могли б з'єднати мене з нею зараз? — попросив я, трохи отямившись.

— На жаль, ні. Розпорядження сеньйори Шеель лишається в силі.— І вона бадьоро додала: — Може, ви зателефонуєте їй уранці?

Я поклав трубку, ображений і принижений. Бажання Ільзи не бачити нікого було, власне, бажанням не бачити мене; удар був болючий, та ще болючішим був спосіб, яким його завдано. «Вона могла б подзвонити,— гірко думав я.— Могла б принаймні сама сказати мені...»

Охоплений відчаєм, я протинявся з кутка в куток, потім вийшов на терасу, під сяйво величезних білих зірок. З моря дув легенький вітерець, несучи з собою ледь відчутний запах біди. Мене пройняв дрозж. Я виразно почув грубий голос Шееля, його слова: «Плоть і кров, життя і смерть... Мене особисто цікавить лише це, містере Тайлер. Цього не замінити нічим» — і голосно відповів йому: «Навіщо ти помер? Усе було так просто, поки ти жив!»

2

Коли Ільза в понеділок прийшла на пляж, Шеель був уже на шляху до Барселони. Напередодні ввечері, похмуро спостерігаючи, як на завершення свята спалахи фейєрверка розтинають і свердлять небо, Шеель буркнув: «Чи довго ще це триватиме? Якщо я не висплюся, то до Барселони мені краще не їхати». Кілька разів того дня я поривався спитати, чи не відмовився він од запланованої поїздки, але так і не наважився. Він підтвердив, що їде, тільки пізно ввечері, під останні залпи фейєрверка, і цим поклав, нарешті, край моїм тривогам і сумнівам. А в понеділок ні Ільза, ні я жодним словом не проходилися про його поїздку — існує така форма самообману, коли переконуєш себе, що людина, про яку ти не згадуєш, — не існує.

Ранок видався напрочуд ясний. Море дихало спокоем, сонце неподільно владарювало на небі. Ільза прийшла близько десятої — я на той час був уже на пляжі. Побачивши її, я побіг їй назустріч, і вона теж побігла по вогкому піску й по воді, і наш сміх, і хлюпіт води під ногами — це й було справжнє щастя.

Нас розділяло всього кілька кроків, коли в неї з ноги злетіла сандалія, і Ільза нахилилась, щоб підняти її. Коли я підбіг, вона весело стрибала на одній нозі, намагаючись надіти сандалію. Я підхопив її під руку, і дотик цей нагадав мені, яка вона тендітна. Ільза задихано подякувала й додала: «Правда ж, сьогодні чудовий день?» Ці слова вона перехопила в мене, вклавши в них почуття, які виповнювали й моє ество. Весь день належав нам, поки він триватиме, ми будемо вільні, незалежні й нікому непідвладні.

— З чого ми почнемо його?

— Мені однаково. З чого хочете.— Очі її сяяли.

— Може, поплаваємо?

— Я не в купальнику.

— І з собою не взяли?

На ній були кремові полотняні штани й коротенька картата блузочка.

— Зовсім з голови вилетіло.

— То, може, поїдемо куди-небудь?

Вона радісно кивнула.

— Тільки просто так, куди очі дивляться. Без ніякого плану, добре, Тай?

Я склав руки рупором і загорлав на весь пляж, на якому не було, крім нас, ні душі:

— Ну, хто ще на екскурсію-загадку? Вирушаємо через п'ять хвилин!

— Що це таке — екскурсія-загадка? — сміючись, запитала Ільза.

— У нас в Лондоні організують такі. На автобусах. Дві години за три шилінги. Ніхто з учасників не знає, куди їде.

— Навіть водій не знає?

— Водієві зав'язують очі.

Ми взялися за руки й пішли вгору, до вілли. Для щастя не існує одиниці виміру. Та якби моє щастя можна було зобразити графічно, зафіксувати його зростання й спад, той ранок на графіку був би найвищою точкою.

Я гнав машину на північ, геть від Бандакеса, і вітер куйовдив Ільзине волосся. На блакитній поверхні моря де-не-де проступали сині смуги; над тугою лінією виднокола зависла тоненька цівка диму. Ліворуч від нас бовваніли гори, оповиті блідо-бузковим серпанком. Лише згодом, коли ми наблизилися до них, ніжний колір розтанув, і ми побачили грізні шпилі вершин, сголені кості сірих скель.

Я заспівав:

Por de bajo del puente
No pasa nadie,
Tan solo el polvo
Que lleva el aire...

Ільза всміхнулася й попросила:

— Будь ласка, ще раз!

Я переклав:

Під мостом
ніхто не бродить,
лиш вітри
здіймають порох.

— Це улюблена пісня Каталіни. Я вивчив її на слух, з усіма трелями й руладами. А тепер спробуйте ви.

Рядок за рядком ми проспівали куплет кілька разів, аж поки Ільза запам'ятала всі слова й переливи мелодії. Другий куплет — я знав тільки два — вона засвоїла, поки ми їхали дорогою, що вела вгору поміж сосен, геть від прибережного шосе. Море зникло, й тепер нас оточували гори, могутні й величні. А потім скінчився й ліс, і ми опинилися серед холодного, непривітного громаддя стрімких скель, тільки де-не-де порослих кущиками трав. Ми замовкли: в цьому кам'яному царстві не співалося, та й треба було стежити за поворотами вибоїстого шляху.

Потім Ільза спитала:

— Чи не можна в якесь веселіше місце, шановний водію?

— А тут хіба не весело?

— Як на зворотньому боці Місяця.

— Не забувайте ж — я їду із зав'язаними очима.

Тепер дорога забирала всю мою увагу. Звиваючись поміж горами, вона вибігла на гребінь хребта, а тоді круто почала спускатися вниз, у долину. На схилах гір паслися кози — світлі клапті на сірому тлі. Назустріч з-за повороту вискочив грузовик із дошками, вильнув, обдавши нас курявою й вихлопними газами, й зник. Потім ми обігнали двох чоловіків, страшенно обірваних і худих; хлопця, що поганяв нав'юченого мула. Далеко внизу, у вузькому коричневому кориті долини, між блакитними підніжжями гір, гніздилися села, схожі на купки різноколірних камінців. Попереду жовті мазки рокитника зливалися з темною смугою лісу. Ми пірнули вниз, під сосни й каштани, виїхали на асфальтоване шосе, яке бігло поміж олеандрами й тамарисками, понад бурхливою річкою жовто-зеленого кольору. На обгороджених ділянках червоного ґрунту рівними рядами росли оливкові й мигдалеві сади. Ми проїхали село, — кілька вбогих, напівзруйнованих хаток, а за кілька миль — ще одне, обсажене високими тополями; тут бідність не так упадала в око — зелені ліани та яскраво-червоні плями бугенвілей прикривали облуплені стіни.

— Тепер веселіше?

— Атож, — відповіла Ільза. — Тут гарно. Сумно, але гарно.

Вона сиділа поряд зі мною, тоненька й струнка, уста її були напіврозтулені, очі жадібно роздивлялися навколо. Ми розмовляли мало, але навіть у хвилини мовчання, здавалось, розкривалися одне одному. Ще настане час запитань, пояснень, сповідей, але це буде пізніше, не зараз, не в цьому настрої. Ми повільно їхали глибоким, вузьким міжгір'ям, то співаючи, то сміючись, сповнені щастя, якому, здавалось, не буде кінця.

Ополудні шосе вивело нас із долини, почало здійматися вгору. З крутого завороту на самому перевалі нам відкрилося маленьке сільце — тісна купка хаток, а за ним — водоспад. Проїхати, не зупиняючись, повз цю красу було неможливо. Залишивши машину, ми пішли вуличкою й за присадкуватою церквою з червоно-брунатними стінами, на пласкому виступі скелі, побачили хатку під очеретяною стріхою, а перед нею — лави й столи на високих ніжках: тут продавали вино. Ми

сіли за стіл і замилювалися водоспадом — вода завісою спадала з вузької горловини і внизу кипіла білою піною, розбиваючись об чорне, блискуче каміння. Під стінсю церковці зібралася зграйка обідраних дітлахів — вони дивилися на нас величезними очима, зачаровані, напевно, білявим волоссям Ільзи. Ми пили легкий херес із пляшки без етикетки, жували солодкий хрумкий мигдаль. Клишоногий шинкар раз у раз вигулькував з-за стеклярусної завіси на дверях, усміхався до нас, говорив щось про погоду, про життя і, нарешті, вивів за руку й гордо відрекомендував нам свою дружину. Нам зовсім не хотілося звідси їхати. Я не встиг натякнути, що ми голодні, як на столі з'явився омлет, потім смажена риба й прозоре вино бурштинового кольору. «Bueno¹,— кивали ми, радуючи хазяїв.— Muy bueno»². Лише погода підводила нас. Перші хмари виповзли з-за гір, коли ми почали їсти, а коли нам подали коньяк, вони вже всуціль затягли небо.

— Знов буде дощ, сеньйоре,— скривився, дивлячись на небо, шинкар.— Ллє і ллє без кінця. Я вже думаю, чи не збудувати собі ковчег?

— Мабуть, треба їхати,— сказав я Ільзі.

— Нічого не вдієш.— Вона допила свою чарку.— Дуже шкода.

Ми розплатилися й пішли до машини.

— Adios! — гукали нам навздогін шинкар із дружиною.— Sano y salvo!

Ми оглядалися, махали їм руками.

— Що означає «Sano y salvo»? — спитала Ільза.

— «Щоб ви були цілі і здорові»... Adios! Gracias!³

Важкі краплі дощу впали на нас, перш ніж ми добігли до машини. Сонце вже зовсім зникло за хмарами, довкола потемніло.

— Як тут було гарно,— сказала Ільза. Коли я натиснув на газ, вона поклала мені голову на плече.— У водія й досі зав'язані очі?

— Вже ні.

— Експерсія-загадка скінчилася?

— Так.

— Куди ж ми тепер поїдемо?

Я торкнувся губами її чола і відповів:

— Додому.

Вона змовкла, а я не спускав очей із дороги: дощ скоротив видимість до кількох кроків. Виїхавши нарешті на прибережне шосе, я зітхнув з полегкістю. Одного разу, коли я, вдивляючись крізь миготіння «двірників», загальмував на роздоріжжі, в око мені впала стріла з написом: «БАРСЕЛОНА», але я відігнав од себе цей непроханий нагад. До Бандакеса лишалося миль десять; близько третьої ми проминули його й побачили попереду, між дюн, віллу «Мірамар».

— Навіть дощ безсилий зіпсувати її красу,— сказала Ільза.

— У вас сьогодні для всього знаходиться добре слово,— всміхнувся я.

— Просто я сьогодні дуже щаслива, Тай. Щаслива — цим усе й сказано.

Від машини до дверей ми пробігли під дощем. Увійшовши до вітальні слідом за Ільзою, я ввімкнув радіо. Місцева станція передавала тягучі мелодії.

— Каталіна покинула нас. Пляшки на столі — якщо хочете, випийте чого-небудь. Я вискочу на хвилинку, поставлю машину в гараж.

¹ Добре (*исп.*).

² Дуже добре (*исп.*)

³ Дякую! (*исп.*)

Повернувшись, я застав її на терасі під тентом, вона гортала мій рукопис.

— Це ваші слова?

— Які?

— Оці.— Вона показала пальцем, і я прочитав:

«Ми — мечі, якими б'ються Добро і Зло. Ми ніколи не бачимо рук, що тримають нас у цьому двобої».

— Ні,— відповів я.— Це чужа думка, я хочу процитувати її. Вона перегукується з думками одного з моїх персонажів.

— Це неправда, Тай.

— Що неправда?

— Те, що тут написано.

— Ви певні?

— Так.

Вона скоса, якимось дивно глянула на мене, і я не зразу збагнув, чому це мене так схвилювало. Спочатку я тільки здивувався з переміни, що сталася з нею. А потім прозрів: вона стримує себе, зусиллям волі стримує свою жагу — і через це в її очах уже немає лагідності, а губи болісно тремтять. Я ніби здалеку, крізь шум дощу і звуки музики, почув свій власний голос: «Зрештою, яке це має значення? Посперечаємось про це іншим разом...» — і раптом усе зникло, перестало існувати — все, крім її уст і її тіла. І цього разу вже не було ні лагідного опору, ні спроб загасити пристрась. Я не знаю, чиї руки, уста були жадібніші в ту хвилину. Там, під тентом, по якому барабанив дощ, і потім, у спальні, нас ніщо вже не розділяло й не стримувало. А згодом вона лежала випростана, і шовковисте волосся її струміло поміж моїми пальцями, коли я нахилився до її худенького юного обличчя; заплющивши очі, вона відповідала легким поцілунком на дотик моїх губ, а я, дивлячись на неї, тиху, зніяковілу, раптом зрозумів, що все це сталося з нею вперше після того, як вона вийшла заміж.

— Чому ти обрала мене, Ільзо? — спитав я.

Вона сховала обличчя у згин моєї руки, але не відповідала, і я в ту хвилину, переповнений щастям, не став допитуватися.

А потім, милуючись красою її стрункого тіла, ніжною білістю й за смагою її гладенької шкіри і вже тужачи за нею в передчутті близької розлуки, я сказав:

— Зроби так, щоб ми завтра знову побачилися.

— Спробую,— відповіла вона.

— Будь ласка.— Я поцілував голубу жилку на її шиї.— Пообіцяй, що прийдеш до мене.

— Якщо зможу,— сказала вона.

Ці слова були чи не єдиним нагадуванням про те, що наше щастя — крадене, як украдений і весь цей день. Власне, ми навіть одягтися почали тому, що згадали про Каталіну, а не про Шееля. Вона мала прийти о п'ятій, і ми вийшли за кілька хвилин перед тим. Дощ ущух — я навіть не помітив коли. Я відвіз Ільзу до готелю, ведучи авто дуже повільно, розтягуючи останні хвилини, які належали тільки нам із нею. Ми попрощалися коло сходів, під пильним поглядом швейцара. Кремового «мерседеса» ніде не було, але на тротуарі вирував натовп, вулицею плив, сигналячи, потік машин. Тут не можна було затримуватись і на хвилину.

— До побачення, Ільзо.

— До побачення, Тай, любий.

Мить — і її вже немає, і швейцар жестом показує мені, що дорога вільна і я можу їхати.

— Buenas tardes¹, сеньйоре... Gracias.

Найменше я прагнув побачити того вечора Шееля. Але самотність гнітила мене, як ніколи, і зрештою, рятуючись від неї, я поїхав до Бандакеса. Було вже досить пізно — близько десятої, але ресторани й кафе були переповнені, а перед кінотеатром стояла довга черга на останній сеанс. Я не мав мети — просто хотілося побути серед людей. У маленькому непоказному кафе біля арени для бою биків я присів за столик під тентом і замовив чарку бренді. Закохані пари проходили повз мене, закохані пари сиділи дозкола, і я з заздрістю дивився на них; якщо їм нема де усамітнитися, то вони принаймні можуть прогулюватись на очах у всього міста. Я дозволив чистильникові взуття надраїти мої черевики до дзеркального блиску; відмовився від запропонованих з-під поли американських сигарет і контрабандного годинника. Сліпий продавець лотерейних білетів, монотонно гугнявлячи, пробирався між столиків, і я пожалів його — купив у нього один білет. Він механічно подякував мені, сказавши те, що казав, мабуть, усім: «Вам пощастить, сеньйоре. Цього разу вам пощастить». І я подумав: «Пощастить? Що ти знаєш про щастя?»

Потім я тинявся вулицями, невидючими очима розглядав вітрини, наштовхувався на людей, що кудись поспішали, що мали якусь мету. Хоакін радо привітав мене в барі «Сіндбад», посадовив за найкращий столик і відразу ж заторохтів по-англійському. В нього було обличчя з картини Ель Греко: видовжене, бліде, з тонкими рисами.

— Ви читали Браунінга, сеньйоре? Роберта Браунінга?

— Не все, але читав.

— Тут був один джентльмен з Англії. Десять хвилин тому. Він сказав, що Роберт Браунінг блискучий поет.

— Я б не радив вам його читати, Хоакіне.

— Чому?

— Це не те, що вам треба.

— Він зовсім не блискучий?

— Просто він важкий.

— А лорд Байрон? Цей джентльмен сказав мені також...

— Почніть з Вордсворта, — сказав я.

Його покликали до іншого столика, і він відійшов, похитуючи головою. Дві жінки нерішуче зупинилися коло вільних стільців за моїм столом.

— Дозвольте? — запитала одна з них.

— Прошу, я однаково вже йду, — кивнув я і, допивши бренді, підвівся.

Біля виходу мене зупинив грубий, хрипкий голос:

— Містере Тайлер!

Це був Шеель. Я зупинився, мов укопаний, і відчув те, що відчуває, мабуть, злочинець, якого окликнув поліцейський.

— Містере Тайлер!

Шеель був напідпитку — я зрозумів це ще до того, як побачив його. І даремно я в першу мить сподівався, що він тут сам — поряд з ним сиділа Ільза. Я помахав йому рукою, сподіваючись, що цим усе

¹ В добрий час (*ісп.*).

й обмежиться і мені не доведеться дивитись у вічі їм обом, але він важко підвівся і, наштотхнувшись у проході на офіціанта, попрямував до мене.

— Приєднуйтеся до нас, містере Тайлер.

— Дякую, але я вже зібрався йти.

Я пробелькотів щось про побачення, але він, не слухаючи, міцно схопив мене за руку своїм лаписьком.

— Ви весь час відмовляєтесь. Я можу подумати казна-що! — Він похитнувся і, сміючись, додав: — Ходімо, та, до якої ви поспішаєте, не образиться, якщо ви запізнитесь на десять хвилин.

Вибору не було: не висмикувати ж руку! Поки він вів мене до свого столика, люди здивовано витріщалися на нас. Я насилу примусив себе звести очі на Ільзу, побачив її напружену усмішку і зовсім занепав духом.

— Добри вечір, Тай, — привіталася вона.

— Ваш чоловік заарештував мене.

— Він кудись тікав — що ж мені лишалося робити! — по-п'яному голосно прогук Шевель і, жестом звелівши офіціантові, щоб той приніс для мене стілець, спитав, що я питиму.

— Фундадор, — відповів я. І знову спробував відпрохатися: — Слово честі, мені треба йти.

— Облиште, — махнув він рукою.

Я сів, намагаючись розгадати його настрій, ненавидячи себе за свою нерішучість.

— Я був у Барселоні, містере Тайлер.

— Так-так.

— Ти вчора казав Таєві, що збираєшся туди, — докинула Ільза.

Я подумав, що, мабуть, їй не треба було казати цього, і глянув на неї. У відповідь вона ледь помітно хитнула головою — мовляв, усе гаразд.

— Ви, певно, бували там? — провадив далі Шевель.

— Так. І не раз.

— Це брудне, смердюче місто.

Я тільки знизав плечима — його грубощі вже не дивували мене, а заходити з ним у суперечку не хотілося.

— Брудне, смердюче місто, повне брудних, смердючих людей.

— Схоже на те, що у вас сьогодні був невдалий день.

— Ви вгадали. — Він наблизив до мене своє обличчя. Його водяві, запухлі очі були налиті кров'ю. — Мені там довелося мати справу з нікчемами. З нікчемами, в яких коротка пам'ять. Ви не знаєте, як це гидко, містере Тайлер. Ви залежите тільки від самого себе. Вам не доводиться принижуватись.

— Еріх! — спробувала зупинити його Ільза.

— Деякі люди згодні терпіти приниження. Вам вони, гадаю, зустрічалися, мені теж. — Він набрав у рот віскі, прополоскав ним зуби й проковтнув. — Але я принижуватися не збираюсь — а тим більше тут!

— Еріх! — повторила Ільза.

Десь у глибині зали бренькнула гітара, хрипкий сумний голос злетів над гамором, як крик з мінарета:

Cada vez considero
Que me tengo que morir...¹

¹ Кожен раз як подумаю,
Що мушу померти... (ісп.).

Навіть не глянувши на Ільзу, Шеель присунувся до мене так близько, що я побачив волосинки, які росли на кінчику його носа.

— Пам'ять — дуже важлива річ, містере Тайлер. Вона переживає друзів. — Язик у нього вже плутався. — Ви згодні зі мною?

Не придумавши нічого кращого, я відповів:

— Людина не може жити тільки минулим.

Він беззвучно засміявся й підняв свою склянку. Віскі вихлюпнулося, залило скатертину. Офіціант підскочив і почав вимочувати її серветкою. Шеель уп'явся в нього осоловілими очима.

— Sprechen Sie Deutsch? ¹

— Ні, сеньйоре. Deutsch не розмовляю.

Я хотів підвестись, але Шеель схопив мене за руку.

— Чарку фундадору, — наказав він офіціантові. — Ще одну чарку фундадору для англійця.

— Нащо ти затримуєш Тая? — озвалася Ільза. — Ти ж бачиш, що він поспішає.

Ми нишком зирнулися, мов арештанти на лаві підсудних. Але Шеель усе ще тримав мене за руку, а я не хотів скандалу, хотів, щоб усе скінчилося тихо. Зневажаючи Шееля, я, проте, не злорадів. Своєю поведінкою він викликав у мене огиду, яка витісняла всі інші почуття — торжества, жалю, навіть ревнощів. Але це не виправдовувало мене — я розумів, що поводжуся негідно, ганебно.

А Шеель тим часом провадив своєї:

— Ви воювали, містере Тайлер?

— Та довелося.

— Тоді ви знаєте, що це таке.

— Що саме?

— Послух. Дисципліна. Влада.

— У вельми незначних виявах.

— Влада... Повага, — додав він.

— Мені не доводилося бути полководцем.

Струшуючи з сигарети попіл, я ненароком доторкнувся до Ільзиної руки й відчув, що не можу більше стримуватися, що от-от зірвуся.

— Але ж ви воювали?

— Так.

— Я теж воював, містере Тайлер. Отже, у нас є щось спільне, га? Є що згадати.

Ільза рвучко підвелася, схопила сумочку і, сказавши щось на своє вибачення, попрямувала до виходу. Я встиг помітити, як зблідло її обличчя, і в думці вилаяв себе за те, що прийшов сюди.

Шеель шарпав мене за рукав, мов надокучливий пес.

— У нас є що згадати, — бубонів він.

— Це було давно.

— Але ви пам'ятаєте. Ви не забули.

— Деякі речі справді не забуваються. — Тепер я міг нарешті поквитатися з ним, дати волю своїй ненависті. — За тиждень по весіллі моя дружина загинула від вашої бомби.

Його осклянілі очі звузилися.

— Жаль, — сказав він. — Жаль. — Але за хвилину маніакальна ідея знов заволоділа його п'яним мозком. Дивлячись повз мене, наче

¹ Ви розмовляєте по-німецькому? (Нім.)

я перестав для нього існувати, він виголосив — Повага — ось що головне! Повага! Колись нам її виявляли.

— Нам!? — з ненавистю перепитав я.

Він наче не почув мене.

— Todo o nada... Все або нічого. Я правильно переклав, містере Тайлер? Все або нічого!

— Я вас не розумію.

— Todo o nada. — Він грюкав у такт кулаком об стіл. — Що ж, їм дісталось nada. Нічого.

— Мені треба йти, — перебив я його.

— Побудьте ще трохи, поговоримо.

Гітарист доспівав пісню, в залі заплодували.

— Іншим разом.

— Ми ж тільки почали.— Він підніс руку, щоб покликати офіціанта, але я зупинив його. — У нас із вами багато спільного.

— Ви тішите себе ілюзією. — Це влучило в ціль. Відштовхнувши стілець, він важко звівся на ноги. А я кинув йому в обличчя: — Минуле — це купка попелу. Попелу й кісток із газової печі. І ви це чудово знаєте, бо ви до цього причетні, ви і вся ваша згряя...

Я не чекав удару. Він зацідив мене в голову, вище лівого вуха. Не так оглушений, як здивований, я поточився, а тоді щосили стусонув його кулаком під ребра. За моєю спиною зойкнула якась дівчина. Шеель схнув і гепнувся на стілець, мало не перекинувшись разом з ним. Нижня щелепа його відвисла, каламутні очі здивовано закліпали. Я побачив, що з двох боків до нас поспішають Хоакін і ще якийсь офіціант у білій курточці, але чекати їх не став — пройшов повз Шееля, плечем розсунув двох чоловіків, що посхоплювалися з місць, і грюкнув за собою дверима.

Якийсь час я кружляв вулицями, намагаючись дати лад своїм думкам. У голові гуло, я ловив себе на тому, що бурмочу щось собі під ніс, лякаючи поодиноких перехожих. Спершу я відчував якесь невиразне задоволення, але потім обернув свій гнів проти себе самого, почала мучити думка, що я зробив непоправне й більше ніколи не побачу Ільзи. Ця думка мучила мене всю дорогу додому, не давала заснути до пізньої ночі, переслідувала уві сні — вона була болісніша навіть, ніж усвідомлення того, що вони зараз — під одним дахом.

Але наступного дня вона прийшла, і я попросив пробачення — дуже незграбно, бо не тямив себе від щастя:

— Я навіть не знаю, як це вийшло. Мабуть, я зірвався.

— Як на мене, ти виявляв ангельське терпіння.

— Я навіть гадки не мав, що застану вас у «Сіндбаді». Та мені все одно не можна було йти туди. Ні в якому разі. Це ж треба бути таким йолопом!

— Забудьмо вже про це, гаразд?

— Гаразд. Але я собі ніколи не пробачу.

Вчорашній самообман сьогодні був уже неможливий: ми не могли більше вдавати, ніби Шеель не існує.

— Куди він поїхав? — спитав я.

— До якогось місця, що зветься Гондра, — відповіла Ільза.

Я відпустив Каталіну на цілий день, сподіваючись, що Ільза таки прийде. Але хмари, що за ніч облягли небо, тільки ополудні полилися на землю дощем і посунули далі; а за чверть години розвіялися й мої тривоги — я побачив на пляжі Ільзу. Спочатку вона була мовчазна —

певно, їй нелегко давалася нова для неї роль. Але потроху весела вдача взяла гору — і сміх її знову залунав дзвінко й радісно. Ми готували ленч, танцювали на терасі під музику з радіоприймача, кохалися — і все було, як учора, тільки про Шееля я вже забути не міг. Навіть коли я казав їй: «Я кохаю тебе, Ільзо, кохаю тебе», — тінь його падала на нас, бо я з розпачем думав про те, що за кілька днів він забере її від мене й повезе додому.

Потім, наприкінці дня, я сказав їй:

— Не їдь з ним, Ільзо. Лишайся зі мною.

Вона обвела пальцем мої губи.

— Лишайся, Ільзо.

Вона довго мовчала, пильно вдивляючись мені в очі. Потім відповіла:

— Не підганяй мене, Тай.

І в ту хвилину іншої відповіді мені й не треба було.

Ми виїхали з вілли десь о шостій, я підвіз Ільзу до готелю, маючи намір відразу ж повернутися назад, але затримався, побачивши натовп у вестибюлі. Всі з жахом говорили про катастрофу на Ларео.

3

Ліхтарі — яскраве намисто на бульварі вздовж моря — блимали, посилаючи мені таємничі сигнали. Над головою в мене шугнула летюча миша; по небу покотилася зірка — розсипалася і згасла. Я не знав, скільки часу простояв тут, на терасі, сам на сам із своїм болем. Але біль поволі вгамовувався, я повертався до дійсності, до думок про завтрашній день.

Завтра вранці я розповім Ільзі про Шееля, старанно добираючи слова, намагаючись пом'якшити новий удар. Що ж до Ромеро, то хай він собі вигадує, що хоче — Ільза ж бо добре знатиме, які далекі його підозри від істини. Може, я завтра з цього й почну: «Ільзо, мені дуже важко казати тобі це, але буде краще, якщо ти почуєш це від мене, а не від Ромеро...» А потім, коли шок мине, вона, звичайно, скаже те, що вже сказав я: «Кому треба було вбивати його? Кому й навіщо?»

Розділ п'ятий

1

Я виїхав до «Еспаньї» рано-вранці. За ніч до берега прибило кілька трупів кіз. Море на прибережній мілині було каламутне, червоно-коричневе. Кілька чоловік шукали щось серед водоростей, викинутих прибоєм.

Ільза була в ресторані — о цій порі там саме подавали сніданок. Я не сподівався застати її там, гадав, що вона прийде пізніше, і тому розгубився. Я вже звик до думки, що Шееля вбито, і мені раптом видалося неймовірно абсурдним, що вона досі ще цього не знає. Поки я йшов до її столу, наготовлені слова вилетіли з голови.

Ільза підвела на мене очі.

— А я саме думала чи ти прийдеш?

— Можна сісти?

— Ну, звичайно. — Вона всміхнулася мені, але безживний голос її загасив надію, що тліла в моїй душі.

— Вибач мені за вчорашній вечір,— сказала вона.— Я не могла інакше. В барі було стільки людей, стояв такий гамір... Тобі переказали?

— Так, коли я подзвонив. — Почуття образи ще не зникло. — Я міг бути тут о чверть на восьму.

— Це було б ні до чого, Тай, — сказала вона, і я з гіркотою подумав: «Просто я був тобі непотрібен».

Підійшов офіціант, і я замовив каву. За сусіднім столом чоловік зі спеченим обличчям читав уголос статтю з «Дейлі експрес», а жінка, що сиділа навпроти, насуплено розглядала свої нігті.

— Мене затримав Ромеро.

— Ромеро?

— Він приїхав до мене додому й цілу годину морочив мені голову. Якби не він...

— Я одержала від нього послання.

Вона показала мені записку, на мій подив, англійською мовою,— певно, він склав її, користуючись словником, і власноручно надрукував: «Будь ласка з'явитися мій кабінет на 10.30 цього ранку в четвер для певних питань застосованих до великої трагедії спітканої вашим чоловіком».

Остання закарлючка його кучерявого підпису прорвала тоненький зелений папірець.

— Ти підеш зі мною?

— І ти ще в цьому сумніваєшся? — Я балансував між надією і страхом, відчайдушно намагаючись оживити в ній бодай іскорку згаслого вогню, перш ніж її знову приголомшить неймовірна правда. — Заради тебе я ладен на все — запам'ятай це раз і назавжди.

Вона подякувала мені недбалим кивком, як дякувала, коли я підносив запаленого сірника до її сигарети. Професійна звичка спостерігача змусила мене прислухатися до слів чоловіка з газетою — сміючись, він сказав: «Ну, Осберт Ланкастер сьогодні перевершив самого себе»,— а жінка байдуже перепитала: «Справді?»

— Як, по-твоєму, навіщо Ромеро викликає мене? — Ільзині очі втратили блиск, наче в людини після лихоманки.

Я зам'явся.

— Чого він приходив до тебе вчора?

— Йдеться про Еріха, — відповів я, вперше і через силу назвавши Шееля на ім'я. Жінка за сусіднім столом віддала своєму сусідові газету й кисло сказала: «Як на мене, це зовсім не смішно!» Я відсунув убік чашку з кавою. — Розумієш, Ільзо, тут така історія... — І почав розповідати, плутано й непослідовно, зовсім не так, як хотів, але інакше й не можна було під поглядом її сповнених жаху очей. Вона перебивала мене, казала, що не вірить, і, взявши її руку в свою, я признався, що й мені все це не вкладається в голову. Зрештою, я знав так мало! Шеель не втонув, його застрелили; коли прорвало греблю, він був уже мертвий — легені не наповнені водою; його не пограбували—гроші цілі... Оце, власне, й усе, що я міг їй сказати. Але я змушений був повторювати це знову й знову; наші сусіди — чоловік і жінка — вже давно пішли, час сніданку скінчився, наша кава стояла неторкана й захолола. «Ні, цього

не може бути... — вже вкотре казала Ільза. — Ми ж пробули тут усього кілька днів, нас ніхто не знав, і ми нікого не знали... Не розумію, просто не розумію... Нещасний випадок? Це єдине пояснення — нещасний випадок... Ніякого іншого пояснення я не знаходжу...»

Після вчорашнього дня вона неначе закам'яніла. Лише один раз сльози набігли їй на очі. Я невідривно стежив за виразом її обличчя, але надії мої були марні: двері між нами лишалися щільно зачиненими. Врешті вона взяла себе в руки. Я бачив, що вона вже опанувала себе — і допомогла їй у цьому не моя присутність, а якась інша точка опори, знайдена в світі, де мені просто не було місця. Що ж до мене, то я знову став для неї всього-на-всього бойскаутом, добровільним помічником, якого так зручно мати напохваті — в ролі перекладача при розмові з Ромеро, в ролі розсильного, порадника, просто стіни, в яку можна кидати запитання, сподіваючись, що назад відіб'ється слухна відповідь. Мене так і поривало сказати їй: «Він мертвий, Ільзо. І не має значення, застрелено його чи він утонув. Він помер тільки раз — і ти повинна оплакувати його тільки раз». Але я боявся, що якесь моє необережне слово видзється їй образою його пам'яті, і тому вирішив перевести розмову на інше:

— Ромеро вважає, що це зробив я.

— Ти? — перепитала вона, наморщивши лоба.— Що зробив ти?

— Він вважає, що я причетний до смерті Еріха.

— Ти це серйозно?

— **Він** каже це цілком серйозно. Навіть відібрав у мене паспорт.

— Але на якій підставі?

— Підстав у нього аж забагато. І одна з них — те, що сталося у «Сіндбаді». Але найбільше йому не подобається моя відмова розповісти, де я був у вівторок.

— А нащо це йому знати? — здивувалася Ільза, але відразу ж замовкла, й очі її розширилися; я бачив, як вона червоніє, розкриваючи для себе логіку думок Ромеро. — Ох, Тай, — вимовила нарешті. — Я дуже шкодую, що так вийшло.

Я й досі бачу її винуватий погляд, чую нещасний голос — вона сказала це таким тоном, наче причина бентежила її більше, ніж наслідок.

— Ромеро дурень, — відповів я. — Кінець-кінцем він, звісно, прозріє, але поки що він — мов той собака, який обгризає одну голу кістку, бо не знаходить інших. За мене ти можеш не турбуватися. — Я знову взяв Ільзину руку в свою, але пальці її були безживні.— І не кажи йому того, чого не хочеш казати. Він домагається від мене алібі, незаперечних доказів — як завжди буває в таких випадках. Звідси й уся двозначність мого становища.

— Як же ти з нього вийдеш?

Я знизав плечима.

— З мене досить того, що ти знаєш правду.

— І цю правду я йому й скажу.

— Він не повірить тобі, Ільзо. Він тепер глухий і сліпий до всього, крім своєї версії.

Ми посиділи мовчки, я бачив, що Ільзині думки блукають у заплутаному лабіринті здогадів, куди завела її моя новина. Я кружляв у тому лабіринті минулої ночі й знав, що вийти з нього неможливо.

— Котра зараз година? — раптом стрепенулася вона.

— Десять хвилин на одинадцять. Я з машиною — можна не поспішати.

Але вона вже не могла спокійно сидіти. У машині спитала:

— Невже Ромеро й справді обмежився лише цією версією?

— Вчора принаймні інших у нього не було. Він вважає, що тільки я один мав підставу для вбивства, і ні про що інше думати не хоче.

Вона раптом утратила самовладання — затулила обличчя руками й здавлено крикнула:

— Боже, що це діється?

Я ладен був відкусити собі язика.

— Ільзо! — прошепотів я.— Ільзо!

Вона, мабуть, не почула мене, не відчула, як я доторкнувся до її руки; в моєму ж серці її тремтіння озвалося болем. Коли ми під'їхали до жандармського управління, вона вже заспокоїлася, але очі її були червоні од сліз. До призначеної години лишалося ще хвилин п'ять, і ми просиділи їх у машині; Ільза нервово заглядала в дзеркальце, бгала носовичок, а я мовчав, бо просто не знав, що ще можна сказати.

Нарешті вона наділа свої темні окуляри, я спитав: «Можемо йти?» — і вона кивнула.

На нас війнуло запахом цвілі. Денне світло не проникало в цей коридор. Я пояснив черговому, що сидів за перегородкою, чого ми прийшли. Він похмуро кивнув і відчинив дверцята. Я хотів рушити слідом за Ільзою, але він жестом зупинив мене.

— Вам не можна, сеньйоре.

— Чому?

— Звелено не пускати.

— Ця сеньйора не розмовляє по-іспанському, — запротестував я. — Хтось же повинен супроводжувати її.

— Капітан Ромеро про все подбав.

— Я хочу з ним поговорити.

— Це неможливо.

— Як це — неможливо? Його що, тут немає?

— Він тут, але не для вас.

З якою насолодою я зацідив би кулаком у цю зарозумілу пику!

— Він не пропускає мене, Ільзо. Ромеро не хоче, щоб я був присутній при вашій розмові. Мабуть, він запросив перекладача. — Я наліг грудьми на перегородку.— Я чекатиму тебе. Чекатиму в «Сіндбаді».

— Гаразд.

— Прошу йти за мною, — сказав черговий і рушив коридором.

— Ільзо!

Ільза обернулася, і в її змучених очах я прочитав, що вона боїться йти без мене, що я їй зараз потрібен.

— Що, Тай?

— Хоч би що казав тобі Ромеро — не бери близько до серця. Ми докопаємося до правди, навіть якщо доведеться робити це самим.

Вона хотіла щось відповісти, але потім передумала й тільки кивнула головою, неначе раптом сповнилась якоїсь рішучості. Я постояв, дивлячись, як вона йде слідом за жандармом, як зачинаються за ними двері кабінету Ромеро, а тоді відштовхнувся від перегородки й вийшов на вулицю, на сонячне світло, почувуючи себе дезертиром.

Бар «Сіндбад» був по той бік площі. Я об'їхав її й зупинив машину під запарошеним платаном. Хоакін виріс біля мене, як тільки я сів за столик під тентом.

— Доброго ранку, містере Тайлер. Як ся маєте? — У мене не було настрою давати йому урок з англійської мови, і через те я промовчав. Тоді він спитав: — Погано посувається ваша книжка, га?

— Справа не в книжці.

— Он як?

Поміж деревами мені видно було двері жандармерії.

— Принесіть мені, будь ласка, чашку кави, Хоакіне.

— З молоком?

— Ні, чорної.

Він знайшов привід забаритися: пройшовся серветкою по скатертині.

— Я вже читаю Вордсворта.

— Дуже добре.

Певно, вирішивши, що я йому не повірив, він почав декламувати:

— «Первоцвіт над стрімким струмком стелився жовтим килимком...»

Це прекрасно, містере Тайлер. Прекрасно.

— Я радий, що вам подобається, — кинув я, думаючи: «Ромеро не посміє затримати її надовго. Помучить з півгодини — й відпустить...»

— А що таке «первоцвіт»?

— Квітка.

— Ні, по-іспанському.

— Первоцвіт?.. Слово честі, не знаю, Хоакіне.

— Все одно, звучить прекрасно, — великодушно сказав він.

— Атож.

«Певно, вона вийде об одинадцятій», подумав я.

— Вам каву з молоком?

— Без, — відповів я. — Negro¹.

Він пішов. У стічній канавці копошилися голуби. Площею, в бік Білих печер, проїхав автобус з туристами. Черниця з карнавкою в руках звернула з тротуару на терасу, підійшла до мого столу й попросила пожертвувати на бідних. Вона була молода, і, коли дякувала мені, обличчя її, не торкнуте жодною зморшкою, осяяла така щира, чарівна усмішка, що я мимоволі подумав: «Вона не знатиме кохання, зате їй не доведеться ділити своє серце між двома чоловіками».

— Чорна кава, містере Тайлер, і чарка фундадору.

— Я замовляв тільки каву.

— А брендї від мене особисто. Судячи з вашого вигляду, сама кава не допоможе вам.

Я взяв чарку, щоб не образити його.

— Salud!

— Сеньйора все ще у капітана Ромеро?

— Звідки ви це знаєте? — запитав я гостро, мабуть, аж надто гостро.

Він нахилився й показав мені на просвіт між платанами.

— Я бачив, як ви приїхали вдвох машиною. Як удвох увійшли туди. А потім ви вийшли звідти самі. — Він розвів руками. — Ніякого чаклунства, містере Тайлер. Тільки те, що бачили очі.

Я глянув на годинник і зітхнув: минуло всього десять хвилин!

— Сердешний сеньйор Шеель, — сказав Хоакін. Столики, які він завжди обслуговував, стояли вільні, і ніхто його не кликав од мене. — Таке лихо!

¹ Чорну (cien).

Мені стало трохи ніяково: я тільки тепер згадав, що не заглядав до «Сіндбада» після понеділка; виходить, Хоакін востаннє бачив мене тоді, коли я, стусонувши Шееля кулаком під ребра, пішов до виходу з бару.

— Скрізь тільки й мови, що про ту греблю. Пахне великим скандалом.

— Схоже на те.

Розмовляючи з Хоакіном, я не раз думав, що він знає набагато більше, ніж каже мені. Але його обличчя — обличчя святого з картини Ель Греко — було непроникливе.

— Який це страшний удар для сеньйори! І треба ж таке, щоб він опинився там саме в той момент! — Він прицмокнув язиком. — Саме в ту хвилину! Це просто жахливо...

— Містер Шеель був завзятим мандрівником.

Ніхто не виходив із чорних дверей по той бік площі. Я згадав Ільзіні слова: «Для нього кожна цеглина, кожен камінь...»

— Чого його понесло до тієї Гондри? Місця, забутого богом і людьми — її навіть немає на карті. — Хоакін простяг руки вперед і поволі зблизив долоні. — Як це зветься по-англійському, містере Тайлер, коли трапляється таке?

Я наморщив лоба, нічого не розуміючи, і він повторив свій жест.

— Я маю на увазі не саме лихо. Я маю на увазі те, що його спричиняє. Як воно зветься по-англійському?

— Випадок... Доля...

Він обрав перше слово, повторив його вголос, ніби дослухаючись до його звучання.

Я згадав вичитану десь сентенцію: «Випадок — це звір, який, згоднівши, вбиває». Годинник показував десять годин сорок шість хвилин. Я знову був іграшкою в руках часу.

Хоакін відкашлявся й нахилився до мене.

— Як ви гадаєте, чи зраділа б сеньйора, коли б їй повернули перстень?

— Який перстень?

— Сеньйора Шееля.

Я аж здригнувся від несподіванки.

— Цей перстень украли, — сказав я, не підводячи голови.

— Можливо.

— Водночас були вкрадені й інші речі. Годинник і запальничка.

— Запальничка? — перепитав він.

— Так. Un mechero. Може, перейдемо на іспанську?

— Я чув тільки про перстень.

— Куди ж поділися інші речі?

— Певно, їх продали.

— Кому?

— Цього я, на жаль, не знаю. — Він одігнав серветкою муху.

— Хто їх продав?

— Один мій приятель.

— І цей перстень — у нього?

— Кажуть, що в нього.

Як на те, саме в цю мить його покликали до іншого столика. Я нетерпляче ждав, намагаючись відновити в пам'яті все, що Шеель розповів мені про крадіжку. Він підозрював службовців готелю; може, цей Хоакінів приятель — офіціант із готельного ресторану?

Перед дверима жандармерії зупинилася машина; хтось вийшов з неї і зник у будинку. Вартовий поставив гвинтівку між ногами й прихилився до стіни — його капелюх був створений саме для такої пози.

Ільзу допитували вже двадцять хвилин...

Повернувся Хоакін — приніс мені ще одну чарку бренді.

— То, гадаєте, сеньйора зраділа б?

— Це залежить від суми викупу.

— Ніякого викупу від неї не зажадають.

— Тоді ваш приятель або сентиментальна людина, або дивак, що не знає, яке на вигляд золото.

— Я не беруся відповідати за нього. Але я знаю, що він оддасть перстень, якщо це хоч трохи втішить сеньйору.

— Ви ризикуєте, — сказав я. — Ця історія вельми зацікавила б капітана Ромеро. Ви не подумали, що я можу донести на вас?

— Ви цього не зробіть, сеньйоре.— На обличчі його з'явилася добродушна усмішка.— До того ж вам вистачає й свого клопоту.

Я пильно глянув на нього і, помовчавши, спитав:

— Хто він — цей ваш загадковий приятель, Хоакіне? Ви цілком можете мені довіряти.

— Я в цьому не сумніваюсь.

— Ми з ним знайомі?

— Так. Ви познайомилися місяців зо три тому.

Мені легше було повторити запитання, ніж перебирати в пам'яті всіх тутешніх знайомих.

— То все ж таки — хто він?

Хоакін стихив голос:

— Луїс Савелья, сеньйоре. Ви його пам'ятаєте?

Вчора я збрехав капітанові Ромеро, сказавши, що не знаю Савелью, збрехав без будь-якої потаємної думки, тільки, щоб заощадити час.

Так, я пам'ятав Савелью: ми познайомилися з ним на віллі «Мірамар» за більш ніж незвичайних обставин. У мене був тоді період творчого застою, того дня я не спромігся написати жодного рядка, і коли стемніло, вирішив поблукати пляжем, сподіваючись, що, як це іноді буває, всі труднощі розв'яжуться самі собою. Вечір був теплий, безхмарний, яскраві плями місячного світла чергувалися з синіми, чіткими тінями. Бандакес саяв вогнями; ліворуч у відкритому морі плив пасажирський корабель — здавалося, то рухається далеко, миготливе сузір'я.

Додому я повертався о дев'ятій. Жодне вікно в будинку не світилося, і в білому місячному сяйві він здавався якимсь несправжнім, наче намальованим на картоні. Зачинивши за собою хвіртку, я пройшов садом, піднявся сходами на терасу. Нічну тишу порушував тільки розмірений шурхіт хвиль; всі інші звуки потонули в холодному світлі й синій темряві. Та за кілька кроків од дверей я раптом почув якийсь невиразний звук і зупинився, прислухаючись. Звук повторився, і я зрозумів: у будинку хтось кашляє! Кашель був чоловічий, сухий і надсадний, і долинав він із вітальні.

На ногах у мене були сандалі, тож до будинку я підійшов нечутно; навшпиньках підкрався до дверей; серце в мене так калатало, що, здавалось, місячне світло здригалося з кожним його ударом. Прочинити двері й зазирнути досередини? Ні, той, хто зараз там, побачить мій силует; до того ж тент затінює вхід, і я однаково не розгледжу нічого

в темряві. На столику переді мною, поряд з друкарською машинкою, лежала запальничка у формі старовинного крем'яного пістолета. Я схопив її і, притиснувшись спиною до стіни, обміркував план дії, а тоді набрав у груди повітря, штовхнув двері й, лягнувши долонею по вимикачу, засвітив усі лампи у вітальні.

На чоловіка, що порпався у шухляді мого письмового столу, це подіяло, мов удар електричного струму. Він рвучко обернувся, розкинув руки, здавлено скрикнув — і закам'янів на місці, як опудало, як пришпилений до столу. Мені відлягло від серця, коли я побачив, що він неозброєний.

— Що ви тут робите? — запитав я нетвердим голосом, нітрохи не покладаючись на штуковину, яку тримав у руці.

Очі його ковзнули по моїй «зброї», забігали, шукаючи виходу, й знов зупинилися на моїй правій руці.

— Хто ви такий? І що вам тут треба?

Він поволі оживав — руки його опали, плечі опустилися, всім своїм виглядом він свідчив, що зазнав поразки і готовий до найгіршого.

— Хто ви? — повторив я.

— Непроханий гість.

Відповідь була досить несподівана, тим більше, що супроводжувала її сумна посмішка. Дивлячись на його обличчя, яке можна було б назвати гарним, якби худина не загострила так його риси, я подумав, що він молодший, ніж мені здалося в першу хвилину — років тридцять, не більше. Просто неголені, позападали щоки робили його старшим, та ще зацькований вираз темних очей, який не зникав, навіть коли він посміхався.

Я звелів йому стати до стіни і, широко кажучи, здивувався, коли він покійно виконав мій наказ. Ступав він нечутно, як кіт.

— Як вас звать?

— А хіба це має якесь значення?

Це й справді не мало ніякого значення, але погоджуватися з ним я не збирався.

— Я хочу знати.

— Луїс Савелья.

— Виверніть кишені.

— Це ні до чого. Ми тільки згаємо час. — Видно, він звик до бравади, але зухвальства в його словах не було.

— Виверніть кишені! — наказав я.

Він підкорився. Одяг його складався з блакитної сорочки й вельветових штанів. На підлогу впало кілька песет, три каштани, якась ганчірка, ніжик з поламаним лезом, сірники, кілька сигарет. Нічого, що належало б мені чи господарям вілли. Витрушуючи кишені, він зайшовся сухим, надривним кашлем, що аж корчив його тіло.

— Це все?

— Більше нічим похвалитися не можу. — Він знову сумно посміхнувся. — Ви повернулися надто рано, сеньйоре. Якби прийшли пізніше, то переконалися б, що я працюю не так уже й погано.

— Не сумніваюсь.

Безнадійно знизавши плечима, він сказав:

— Краще хай ці песети дістануться вам, аніж капітанові Ромеро. І сигарети теж.

— Ви з ним, певно, давні знайомі?

— Як вам сказати — знати один одного ми знаємо, але, зустрівшись, не ручкаємося.

Він викликав у мене не страх, а скоріше приязнь. І, зрештою, скільки можна було ламати комедію, тримаючи його під дулом запальнички? Він знову зайшовся надсадним кашлем, і я сказав йому, щоб він підійшов до буфета й налив собі чарку бренді. Він недовірливо глянув на мене — після кашлю очі його були повні сліз.

— Ідіть, ідіть. Не бійтеся, — сказав я й несподівано для самого себе додав: — Це, до речі, не пістолет.

Я поклав запальничку на стіл. Він здивовано потер свій гачкуватий ніс і силувано посміхнувся.

— Ви спокушаєте мене, сеньйоре.

— На вашому місці я не робив би дурниць.

— О ні, запевняю вас — на моєму місці ви б їх таки зробили.

— Спочатку випийте чарку бренді. — Я бачив, що він вагається. — А зараз налейте й мені. І заспокойтеся — я не маю наміру дзвонити в жандармерію.

Мені боляче було дивитися на раптовий перехід од відчаю до надії, що зсудомив його обличчя.

— А що ж ви збираєтесь робити? — Видно, він не дуже вірив у людську доброту.

— Я хотів би поговорити з вами.

— На балачки я не мастак.

— Але відповіді на кілька запитань усе ж таки зможете?

— Про що?

— Про себе.

— І потім ви одпустите мене? — Він усе ще не вірив мені.

— Ну звісно ж.

Тоді, ніби цим пояснювалося геть усе, він сказав:

— Я Луїс Савелья.

— Це я вже чув. Де ви живете?

— Скрізь... — Він розвів руки, розчепірів пальці. — Де доведеться.

— А чим промишляєте?

— То залежить...

— Від чого?

— Від того, який я голодний.

— Ви одружені?

— Ні. — На нього знову напав кашель, але, віддихавшись, він усміхнувся. — Я ніщо, сеньйоре. Звичайнісінький злодій. Не вартий вашої уваги.

— І за все своє життя ви ніким іншим не були?

— Колись я був дитиною. Та це було дуже давно.

Він повернувся до мене спиною — може, тому, що цей спогад завдав йому болю? — підійшов до буфета й налив дві чарки бренді. Коли він подавав мені одну з них, я побачив, що він хворий — його по-циганському смаглява шкіра мала землісто-сірий відтінок.

— Salud, — сказав він, дивлячись мені просто в вічі. — І спасибі. Ви дивна людина.

— Дивна?

— Якби капітан Ромеро довідався про те, що ви зробили, він би вам цього не подарував.

— Сподіваюсь, мені не доведеться мати справу з цим добродієм.

— Якщо не доведеться, то вважайте, що вам пощастило.

— А вам? — поцікавився я. — Як ви гадаєте, вам доведеться мати з ним справу?

— Мені цього не уникнути. Якщо не з ним, то з кимось іншим. Час ставить пастки, сеньйоре. І зрештою ловить нас у них.

Він так і не зміг розслабитися. Я намагався втягти його в розмову— для письменника не існує нецікавих людей,— але він був якийсь сам не свій, наче звір, що його загнали в клітку,— дарма, що клітка не мала замків. Я розумів, що, затримуючи його, поводжуся жорстоко. Хвилин за десять, надававши йому харчів з холодильника, я провів його до дверей і на прощання про всяк випадок застеріг:

— Не майте мене за слинька, Савелья. Мені вас нітрохи не жаль, і ви зробите помилку, коли спробуєте витлумачити мою поведінку як м'якість. Якщо вам схочеться колись знову прийти сюди — біля парадних дверей є дзвоник. Зрозуміли?

— Так, сеньйоре. — В місячному світлі обличчя його здавалося зовсім зеленим. Він подав мені руку.— *Hasta la vista*¹.

За мить Савелья вже злився з нічними тінями, і тільки кашель його, віддаляючись, ще якусь хвилину лунав у темряві. Повернувшись до вітальні, я взявся за ручку, щоб записати цю пригоду, поки образ Савельї ще був свіжий у моїй пам'яті.

— Авжеж, — сказав я Хоакінові. — Я пам'ятаю Савелью.

— І він пам'ятає вас. І попросив мене поговорити з вами, бо сеньйора — ваша добра приятелька.

Я пустив повз вуха цей натяк. Зрештою, я мав прикидатися тільки перед Шеелем, а Шеель був уже мертвий. Ми з Ільзою скрізь привертали до себе увагу, і я тільки тепер почав це помічати; тепер, коли обережність була вже непотрібна...

Я стукнув пальцем по пачці сигарет. Хоакін підніс мені сірника.

— Думаю, вона буде вдячна тому, хто поверне перстень.

— То я так і скажу Луїсові.

— Отже, можна сподіватися, що я одержу його від вас?

— Можна.

— Коли?

— Важко сказати. Може, завтра. А може, через три-чотири дні.

— Коли він уперше запропонував повернути перстень?

— Учора.

— А не раніше?

— Ні, учора.

— У суботу ввечері він був у місті, — сказав я.

— Знаю. Але до мене не навідувався. — Хоакін, видно, вирішив, що дещо все-таки треба пояснити. — Луїс — мій двоюрідний брат. Я допомагаю йому чим можу. Життя в нього собаче. — Він помовчав, видно зважуючи щось у думці. — Не думайте, будь ласка, що я схвалюю його поведінку, сеньйоре. І запевняю вас, мені дуже неприємна ця розмова про перстень сеньйора Шееля. Але Луїс не такий поганий хлопець, як здається на перший погляд.

З платанів сіявся дрібненький жовтий пилок. Тротуаром повз терасу неквапливо пройшов селянин з кийком, женучи перед собою зграйку сердитих індиків. У мармуровій чаші фонтана в центрі площі хлюпалися дітлахи. Було вже одинадцять, а Ільза все ще не виходила.

¹ До побачення (*ісп.*).

Новий відвідувач ляснув пальцями, і Хоакін підскочив до нього так, наче той смикнув за невидиму мотузку. Я повернувся думками до Савельї — згадав нашу зустріч, а потім — його втечу поміж лавами учасників процесії, на очах у всього міста. Хоч як це дивно, мені чомусь не спало на думку, що обікрасти Шееля міг він; і коли Ромеро назвав його ім'я, воно не пов'язалося в моїй свідомості з припущенням; яке Шеель напівжартома висловив про особу втікача. Була якась дивна іронія долі в тому, що злодієм виявився Савелья. Але зрозуміти, чому він вирішив повернути перстень, я все-таки не міг. Невже на віддяку за те, що сталося на віллі «Мірамар»? Тоді чому тільки перстень? Може, тому, що решту речей він уже встиг продати? Що ж, у такому разі, виходить, він належить до породи сентиментальних злодіїв: звістка про трагедію викликала в нього докори сумління, і в такий-от спосіб він вирішив спокутувати свою провину...

— Хоакіне!

— Слухаю, містере Тайлер.

— Говорімо краще по-іспанському, бо я хочу, щоб ви відповіли мені точно і ясно.

— Так, сеньйоре.

— Що ви мали на увазі, кажучи, що мені вистачає й свого клопоту? Він відповів не зразу, і я помітив його вагання.

— До мене доходять різні чутки, сеньйоре.

— Звідти? — Я показав у бік жандармерії.

— І звідти теж.

— Від капітана Ромеро?

— Ну, це вже ви жартуєте, сеньйоре.

— І ви навіть знаєте, який саме клопіт я маю?

— Я знаю тільки, що вас допитували.

— А чому допитували, знаєте?

Йому треба було подумати, і він перепитав:

— Тобто з якого приводу?

— Так.

Він відповів після тривалої паузи:

— Я чув, ніби це пов'язано із смертю сеньйора Шееля.

Не спускаючи з нього очей, я сказав:

— Він утонув.

Обережність не зрадила його й на цей раз.

— Я чув, що причина смерті зовсім інша, сеньйоре.

Мені не вдалося розпитати його докладніше. Нові відвідувачі сідали до столиків на терасі, Хоакіна знову покликали, і тепер уже надовго. Але я не міг задовольнитися почутим. Після всього передуманого, після всіх безплідних здогадів і припущень історія з перснем відкривала, можливо, новий шлях до істини.

Двічі я намагався привернути до себе увагу Хоакіна. Він і справді був зайнятий, але в мене виникло враження, що він до того ж ще й навмисне уникає мого погляду. Нарешті, коли він пробігав повз мій столик, я впіймав його на гачок — замовив ще одну каву. Та перш ніж він устиг принести її, я побачив, як Ільза виходить із дверей жандармерії — і, забувши про Хоакіна, підвівся й пішов їй назустріч, тривожно думаючи про те, що Ромеро, напевно, постарався обтяжити її горе почуттям провини — причиною якої було наше знайомство.

{Закінчення в наступному номері}

З англійської переклав Мар ПІНЧЕВСЬКИЙ

ФРЕНСІС КЛІФФОРД

ПАСТКА ЧАСУ

ПОВІСТЬ

Розділ шостий

1

Мабуть, я простив би капітанові Ромеро навіть цей його вибрик, якби не відчував: влаштовуючи допит Ільзі, він діє як союзник Шееля.

— Ну що, більше він тебе не чіпатиме?

— Сподіваюся,— відповіла вона і з твердістю в голосі, яка вже починала мене лякати, уточнила: — Думаю, що не чіпатиме.

Ми мовчки зайшли до бару «Сіндбад». Голуби знялися з-під наших ніг, лопочучи крилами, закружляли над верхівками дерев. Тільки-но ми сіли, Хоакін приніс мені каву. Я жестом показав, щоб він поставив її перед Ільзою, й замовив ще одну чашку. Він кивнув з незворушним виразом обличчя — переді мною знову стояв вишколений офіціант, що дозволяв собі цікавитися тільки англійською мовою й, схоже, ніколи не лягав спати.

— Хто вам перекладав, Ільзо?

— Якийсь викладач із курсів іноземних мов.

Вона зняла свої темні окуляри, і в її очах я побачив те, що вже сказали мені її зціплені уста. Розгубленість, сором, біль — усе це було написано на її обличчі.

— Йшлося тільки про мене?

— Головним чином про тебе.

Я запропонував їй сигарету, вона взяла і, прикуривши, повільно похитала головою.

— Я весь час товкмачила йому, що цілий вівторок ми пробули разом, але він удавав, ніби не чує, і правив своєї. Це було так нестерпно — наче над головою в мене забивали в стіну цвях. І так безглуздо.— Вона стисла свою вільну руку в кулак — аж суглоби побіліли.— Безглуздо й жорстоко.

— Я знав, що так буде, через те й попередив тебе, Ільзо.

— Він допитував навіть твою куховарку...

— Каталіну?

Вона кивнула.

— Він гадає, що ти відпустив її на вівторок... із певною метою.

«Ти не завжди була така соромлива»,— подумав я.

— Він просто з глузду з'їхав!

— Спочатку він випитував, що сталося в понеділок увечері між тобою й Еріхом, а потім перейшов до вівторка — де ти був, що робив.— Сигарета тремтіла в її руці.— Йому нема ніякого діла до Еріха, єдине, чого він прагне — це спіймати на чомусь тебе. А Еріх його не обходить.

Її гіркота й злість були адресовані — так мені здавалося — не Ромеро, а мені. Вона мала б сказати: «Чому він не вірить нам? Чому так в'ївся в тебе?» — а натомість немовби казала: «Нащо ти побився з Еріхом? Нащо ми зустрічались і кохалися того дня?» Важко виміряти глибину чужого горя, але в своєму відчаї я став надто вразливий, і мені здавалося, що вона в усьому звинувачує мене. Якби не я, Ромеро не мав би влади над нею, не принижував би її — що ж до покійного, то його взагалі нема чого звинувачувати, тим більше, що він — жертва вбивства, жертва найвищої несправедливості. І все-таки я сказав їй:

— Даю Ромеро ще добу. Якщо він за добу не схаменеться, я звернусь до нашого консульства в Барселоні.

Вона не слухала мене, і, зціпивши зуби, я подумав: «Ти хочеш бути дружиною привида, але це неможливо, Ільзо. Ти не можеш спати з привидом, сидати з ним за стіл, розмовляти з ним. Ти зрадила його, коли він належав тобі — як же ти можеш тужити за ним тепер?»

Хоакін приніс другу чашку кави й підсунув рахунок під блюдце з таким виглядом, наче то було якесь таємне послання. Я витяг папірець, перевернув його, але змовника, що прокинувся був у мені, чекало розчарування — на папірці стояли тільки цифри. Пропозиція Савельї повернути перстень не йшла мені з думки, але я вирішив не казати про неї Ільзі. Навіть згадка про перстень уплела б іще одну нитку в павутиння, що прив'язувало Ільзу до Шееля, а крім того, я боявся її розчарувати — спершу треба ще той перстень одержати.

Спочатку розмова не клеїлася, та потім, розговорившись, ми непомітно для себе знов опинилися в лабіринті загадок і запитань, на які не знаходили відповіді. Це була безплідна розмова, я так і сказав Ільзі, але, щоб не образити її, квапливо додав:

— Ти й сама це розумієш. Ромеро принаймні має стіну, в яку може забивати свій цвях. Ми ж не маємо навіть такої стіни.

Вона затято похитала головою.

— Стався нещасний випадок,— вів я далі.— Іншого пояснення я не бачу. Одному моєму приятелю в Англії загнали в стегно заряд шроту, коли він прогулювався перед своїм домом. Його могли запросто вбити. Такі випадки трапляються дуже часто... Або ж інша можливість — Еріха хотіли пограбувати, а він чинив опір. Вистреливши, грабіжник злякався і втік чи, може, навіть теж загинув, коли прорвало греблю. І тепер лежить десь на дні моря.

Ще кілька годин тому вона розгублено казала все це сама. Тепер, очевидно, ці припущення вже не задовольняли її; мені вони теж видавалися неймовірними, але я повторював їх навмисне, як навмисне замовчував новину про перстень. Я не відчував жалю й не жадав помсти. Але розмова з Хоакіном відкрила переді мною, хай дуже віддалений шанс натрапити бодай на якийсь слід. Я не покладав великих надій на цей шанс, але розумів, що від поразки мене тепер може врятувати

лише холодний розрахунок. Такі вже правила гри: що запеклішою вона стає, то обачливіше доводиться діяти; обачливіше, а часом і підступніше.

— Найстрашніше в цьому — невідання,— сказала вона.— Ця невідзначеність.

— Може, ми так ніколи нічого й не дізнаємося. Треба бути готовими й до такого.

— Це було б жахливо.

За спиною в нас почувся жіночий голос:

— Знаєш, хто це? Стівен Тайлер. А ця блондинка — дружина отого самого...

Голос змовк, як тільки я повернув голову. Сиво-блакитне волосся, окуляри в оправі, інкрустованій блискучими камінцями, тонкі, скривлені в осудливій гримасі губи,— вона не витримала мого погляду, опустила очі й почервоніла.

Я не знав, чи Ільза теж почула це — сподівався, що не почула. Та щодо одного сумнівів у мене не було: Шеель мав безліч союзників. Коли я глянув на неї, вона сказала:

— Ходімо звідси, Тай.

— Ходімо.— В машині я запитав її: — Куди б ти хотіла поїхати?

— Куди завгодно. Аби тільки далі від клітки, від чотирьох стін.

Я не поїхав повз віллу, обминув також греблю й те місце в горах, де ми знайшли водоспад. В цій поїздці я твердо вирішив грати за правилами. Час від часу, на крутих поворотах, відцентрова сила притискала мене до Ільзи, потім відривала від неї, та хоч які безрадісні були ці доторки я жадав її болісно, нестямно, так, наче вона дражнила мене навмисно. Обабіч, понад червонястими терасами садів, понад плямистими пасмами каштанових і ялинових гаїв, височіли безживні кам'яні хребти. Іноді в просвітах між мигдалевими й маслиновими садами чи за ланами молодої зеленої пшениці, посіяної під цитрусовими деревами, проглядалися села. Але я не помічав довколишньої краси. В машині з нами їхав Шеель, я майже фізично відчував його присутність і, хоч Ільза мовчала, знав, що в уяві її снують невиразні, безмовні тіні минулого.

Ми познайомилися рівно тиждень тому, з точністю до години; подумавши про це, я з острахом усвідомив, як мало прав маю на неї, як мало знаю її. В щасливі години понеділка й вівторка я казав собі: «Не треба поспішати, ми ще встигнемо розкритися одне одному до кінця, час працює на нас». Коханню живиться власним вогнем. Ботанік убиває квітку, коли розтинає її; чи не тому закохані, може, навіть підсвідомо, такі терпеливі в своєму прагненні до взаємного пізнання? Вони не шкодують на це тижнів, місяців, часом і років. Але Шеель позбавив нас цієї радості, не давши їй навіть розквітнути. Мені зовсім не треба було б напружувати пам'ять, щоб розповісти, яке шовковисте в неї волосся, які гарячі й піддатливі уста, щоб згадати її сміх, пружність її тонких пальців. Я міг би перелічити, що їй подобається: сухий херес, сигарети з фільтром, чорна кава без цукру. Вона з Гамбурга, їй близько тридцяти, вісім років одружена, любить плавати, досить пристойно знається на літературі, подорожувала мало... А після цього йшли величезні прогалини. Коханню не вимагає анкет, але мені стало прикро від думки, що Шеель міг би кожную ту прогалину легко заповнити, бо він мав три тисячі днів проти моїх сімох...

Ільза ще більше роз'ятрила мою рану, заговоривши раптом про нього. Можливо, вона хотіла по-новому розставити запитання, на які однаково не було відповіді; знайти логіку там, де її не існувало. Але й ухопившись за це пояснення, я не відчув ніякої полегкості. Мені запам'яталися її слова: «Еріх нелегко сходився з людьми, але ворогів у нього не було. В усякому разі, смертельних». І потім: «Він так зрадив, коли йому сказали про поїздку до Барселони. Він ніколи не був в Іспанії. Кілька тижнів тільки й говорив про цю поїздку, а вечорами сидів, обклавшись картами». Вона кидала ці фрази, мов хворий у гарячці, чії незв'язні думки раптом виливаються в слова. «Чому ти кажеш це мені? Невже навмисне хочеш завдати болю? Невже ти так ненавидиш себе саму?» — подумав я і за хвилину почув від неї й таке: «Ти познайомився з ним, коли він був зовсім на себе не схожий. Ми з ним не завжди ладнали, але таким я його ще ніколи не бачила. Як тільки ми переїхали кордон, з ним щось сталося — не знаю, чому, але він зненавидів Іспанію і все іспанське. Я питала, звідки ця ненависть, але він мовчав...» А ще вона сказала: «Комівояжером він став порівняно недавно. Майже все своє життя прослужив в армії. У той час я, звичайно, його не знала, але, мабуть, йому важко було розставатися з мундиром».

Ну що мені до того, ким він був?

Доїхавши до роздоріжжя, я завернув назад, до Бандакеса. Досі мені не спадало на думку, що за нами можуть стежити, але блакитної «сімки», яка протягом останніх п'ятнадцяти хвилин бовваніла в дзеркалі заднього огляду, не можна було не помітити. Ідіотська настирливість Ромеро ще більше розлютила мене, і я вилаявся крізь зуби: «Невже тобі немає більше чого робити? Невже й ти не можеш забути Шееля?»

Близько першої години попереду виросла шафранова вежа церкви Втілення Христового. Я запропонував Ільзі де-небудь перекусити і, хоч вона сказала, що не голодна, підїхав до стоянки перед рестораном з рибними стравами, поблизу амфітеатру, — там ми не були ще ні разу, і нас ніхто не міг упізнати. Поки я ставив машину, «сімка» повільно проїхала повз нас. У ній сиділи двоє жандармів, і я посигналив їм навздогін.

Заглиблена в свої думки, Ільза їла без апетиту, а я, дивлячись на неї, жадав неможливого, жадав бодай проблиску того, що так недавно сяяло в її очах. Мені довелося задовольнитись незрівнянно меншим — коли ми чекали, поки нам принесуть рахунок, вона сказала:

— Дякую за підтримку, Тай. Не знаю, що б я без тебе робила.

Краще б вона цього не казала. Краще б просто зазирнула мені в очі чи торкнулася моєї руки — будь-яке мовчазне свідчення подяки було б мені дорожче за цю сумну данину ввічливості.

— Як буде з похороном, Ільзо? — Я міг тільки пропонувати їй свої послуги, нічого іншого мені не лишалося. — Я зроблю все, що треба.

— Я повинна спершу поговорити із священиком.

— Ти вирішила поховати Еріха тут?

Ільза кивнула.

— Може, слід повідомити вашого консула? Я не певен, але мені здається, що існує таке правило. В усякому разі, він тобі скаже, як усе це робиться.

— Я поговорю із священиком, — твердо й холодно відповіла вона. — Священик знає все, що треба знати в таких випадках.

Я заперечив, не подумавши:

— Але тобі доведеться мати справу з католицьким священиком. Адже тут нема...

— Еріх був католик.

— Он як.— Як мало я знав про неї, був їй майже чужий! — І ти теж католичка, Ільзо?

— Так.

Мені залишилося тільки признатись:

— Боюся, що тут я не зможу стати тобі в пригоді...

— Може, ти хоч підвезеш мене?

— До церкви?

— Так.

— Ну, звичайно! Скажеш коли — і я до твоїх послуг.

— Якщо можна, то зараз.

Я розрахувався, і ми вийшли. Не знаю, чи за нами ще стежили — мені було однаково. Ми могли б піти пішки — до церкви було недалеко — але не додумалися до цього, і я обережно повів машину вузькими щілинами-вуличками, у які ніколи не зазірало сонце. Над нашими головами на шворках сушилася білизна; з розчинених балконних дверей гриміла музика ввімкнутих на всю потужність програвачів. Два дні тому ми жартували б із цього приводу, вдавали б, що беремо участь у якійсь урочистій процесії, махали б людям, які дивилися на нас із вікон. Але сьогодні ми їхали мовчки, дивлячись просто себе. Шеель супроводжував нас, безнастанно нагадував про себе, відтісняючи мене вже самим числом усіх тих днів, які належали тільки йому й Ільзі.

Церква Втілення Христового стояла в самому кінці приморського бульвару. Перед нею зеленів широкий газон, покращений бетонними стежками, що сходилися до викладеної плитами паперті. Коли ми вийшли з машини, Ільза на мить зупинилася й ковзнула поглядом по величому бароковому фасаді: над вежею пливли хмари, і здавалося, що вона от-от завалиться. Перше, ніж ми увійшли, вона попросила в мене носовика й пов'язалася ним, як хусткою. Густий морок іспанських церков завжди мене приголомшує. Нас огорнула могильна тиша; минуло, мабуть, не менш, як півхвилини, поки наші очі при звичаїлися до темряви. Скісне, каламутне від ладану світло лилося згори. Тепер я не тільки бачив, а й чув — усі звуки тут були притишені, якісь скрадливі: легке, боязке дріботіння сандалів, монотонний молитовний шепіт, тихе цокання чоток — наче хтось потай рахував на рахівниці. Ми були тут не самі. Сузір'я ставників горіло перед розмальованою статуєю богородиці, кожен вогник — мов тугий пуп'янок у безживному повітрі. Ноги пречистої діви були стерті ревними дотиками уст; перед нею стояв на колінах чоловік з обличчям мавра. Він і сам скидався на статую — тільки губи ворушилися — і я, пригадую, подумав: «Все-таки вам не вдалося вигнати їх з Іспанії».

Вітвар був задрапований зеленою тканиною. Кілька жінок мили підлогу під ним, а згори на них дивився величезний розп'ятий Христос. Гурт туристів слухав гіда біля одної з колон; гід бубонів на одній ноті, й здавалося, що він теж молиться. Звідси туристів повезуть до Білих печер, а вечір вони проведуть у барі «Сіндбад». На тому їхнє знайомство з Бандакесом завершиться, і завтра вони вже розсилатимуть листівки з видами якогось іншого міста.

Ми з Ільзою пройшли бічним нефом і біля колони, за якою стояли завішані кабінки сповідальні, наштовхнулися на священика.

— Чи не могли б ви приділити нам кілька хвилин? — звернувся я до нього.

— Слухаю вас.— У нього було індіче воло й сумні, втомлені очі пастиря, що вже звук до мирської марноти.

— У цієї сеньйори загинув чоловік. Вона хотіла б поховати його тут. Він подивився на Ільзу підсліпуватими очима.

— Зрозуміло.— Смерть була для нього буденним явищем. — Вона не іспанка?

— Ні.

Певно, я розмовляв з ним у незвичній для нього манері.

— А ви католик, сеньйоре?

— Ця сеньйора — католичка. І чоловік її був католик. Він загинув, коли на Ларео прорвало греблю.

— Ага, це той німець.

Отже, він читав газети й жив не тільки інтересами церкви.

— Сеньйора не розмовляє по-іспанському, і я прийшов з нею...

— Я трохи знаю німецьку.

Він одвів Ільзу вбік, і між ними почався незрозумілий мені діалог. Пов'язана моєю хусточкою, Ілиза схожа була на дитину, довірливу й слухняну. Мені лишалося задовольнитись незavidною роллю спостерігача. Я оглянувся довкола. Стара жінка уклякла перед вітварем і перехрестилася. Інша поцілувала свічку, як за давніх-давен цілували амулет, і поставила її серед решти, що горіли на честь якогось святого. Табличка на першій од мене кабіні повідомляла, що священик, який у ній сповідає, розмовляє по-французькому й по-німецькому. На деяких інших сповідальнях також висіли таблички: хтось із священиків знав польську мову, хтось — італійську й англійську. Видно, тільки прибулець із дуже далекого краю міг проскочити повз ці тенета.

Перебивши їхню розмову, я спитав у Ілзи:

— Може, ти маєш для мене якісь доручення?

— Ні, дякую, Тай.

— Ти ще довго?..

— Не знаю.

— То як мені — чекати на тебе чи ні?

— Краще не чекай.

— Тоді де ми зустрінемося? В «Еспаньї»? Годині о шостій?

— Гаразд,— кивнула вона.— Хай буде в «Еспаньї».

Священик показав на бічні двері, й вона пішла туди, мов арештант попереду конвоїра. В змаганні між Шеелем і мною всі ніби змовилися стати на його бік. Я постояв трохи, роздивляючись на таємничі атрибути віри; вони також були зброєю, спрямованою проти мене. Мабуть, правду кажуть, що людина глузує найчастіше тоді, коли заздрить. У всякому разі, я, дивлячись на фігуру, розп'яту на хресті під високим склепінням, злісно подумав: «І ти, Бруте!».

2

Надворі яскраво сяяло сонце. Я зупинився, засліплений, і до мене відразу ж підбіг жебрак з роззявленим у потворній посмішці беззубим ротом. Я квапливо відкупився од нього і, рятуючись од зграї інших

прошаків, поспішив до машини. Якийсь дебелий турист у розхристаній сорочці, судячи з вимови, кокні, обурено вичитував своїй супутниці:

— Я тебе попереджав? Попереджав. Казав — не пий того червоного вина? Казав. Це ж тобі не наше пиво!

Маючи попереду кілька вільних годин, я спершу вирішив був повернутися до «Сіндбада» й продовжити розмову з Хоакіном. Та потім у мене виникла нова ідея — поїхати до Гондри. Інколи якась фраза, що раптом зринає в пам'яті після давно забутої розмови, стає немовби ключем до шифру. Мовлена між іншим, вона не викликає особливого інтересу, і тільки згодом починаєш розуміти, що це і є та нитка, яка може привести до клубка. Хоакін сказав: «Чого його понесло до тієї Гондри? Місця, забутого богом і людьми, — її навіть немає на карті».

Навіть немає на карті.

Сівши в машину, я перевірів: на моїй карті Гондри й справді немає. Досі я весь час думав, що Шеель потрапив до Гондри випадково. Але тепер згадав: він попередив Ільзу, що їде туди, наперед назвав те місце... Ну, гаразд, він знав, що воно існує, то й що ж з цього? Нічого незвичайного в цьому немає: він міг чути про Гондру або мати карту, давнішу від моєї. Можна, мабуть, знайти ще з десятків інших пояснень — тільки чи варто сушити собі цим голову? Інша річ — самому проїхати його маршрутом. Я ризикую тільки змарнувати три години, бо, щиро кажучи, однаково не знаю, як їх перебути. Незабаром, певно, я зможу сказати Ільзі: «Мені пощастило знайти Еріхів перстень». Якби ж то я міг іще додати: «І мені тепер ясно, за яких обставин Еріх загинув», — може, це допомогло б мені раз і назавжди визволити її з-під його влади!

Отже, не покладаючи особливих надій на успіх цього задуму, я вирушив до греблі на Ларео. Перше, ніж виїхати з Бандакеса, я про всяк випадок добряче покружляв його вулицями — мені не хотілося, щоб Ромеро здогадався, куди я їду. Схема, надрукована в газеті на другий день після катастрофи на Ларео, давала приблизне уявлення про те, де лежать чи, точніше, лежали руїни Гондри. Якби це сталося не в Іспанії, а в якійсь іншій країні, до місця катастрофи густими потоками сунули б цікаві: що впорядкованіше в людей життя, то більше вражає їх жорстокість стихії. Але шлях до греблі був безлюдний. *Lo que sera, sera*¹. Іспанцям вистачало і своїх страждань.

Місцеві жителі казали, що господь створив місця на південь і на захід од Бандакеса після того, як зліпив весь суходіл і страшенно втомився. Тут хаотично громадилися дикі, голі скелі, які сонце за кілька годин пропікало наскрізь навіть після тривалих дощів. Виїхавши з міста, я вже через десять хвилин опинився в іншому світі, позбавленому симетрії, логіки, ладу. Я уявив собі, як Шеель їхав цим шляхом, роздивляючись на розколоті спекою стрімкі скелі, що височіли, мов мури фантастичних фортець, на зелено-сірі кактуси — єдині рослини в цій кам'яній пустелі. Ще через п'ять хвилин я побачив щит із написом: «Далі їхати заборонено!» Цей щит, видно, поставили недавно, і я тільки знизав плечима, проїжджаючи повз нього. Ліворуч, кілометрів за дев'ять-десять блищало море, гладеньке, як поверхня димчастого скла; там-таки виднів вигнутий дугою Бандакес, мов загноєна жовто-біла рана. Дорога карколомно звивалася, відчайдушно шукаючи перевалу че-

¹ Що має бути, того не минути (*исп.*).

рез хребет. Незабаром Бандакес і море зникли з очей, і я зрозумів, що наближаюся до мети. Згідно з надрукованою в газеті схемою, трохи далі попереду мав бути заворот майже під прямим кутом, а за ним — відносно рівний майже кілометровий відтинок, який упирався вже в місце катастрофи.

Я обережно, на низькій передачі подолав цей заворот і вже хотів був натиснути на газ, коли раптом із-за куща опунції на дорогу вискочив жандарм і жестом наказав мені зупинитися. Його огорнула знята колесами автомобіля курява, він одвернув голову, а коли курява осіла, я невинно запитав:

— У чому річ?

— Ви хіба не бачили напису на щиті? — Він закашлявся.

— Ні.

— Не помітити його може тільки сліпий.

— Виходить, я або сліпий, або не зрозумів, що на ньому написано.

— По-моєму, ви цілком пристойно розмовляєте по-іспанському.— Він, видно, не знав, як поводитися з іноземцем.— Так чи інакше, вам доведеться вертати назад. Ця дорога закрита.

— Мені недалеко, я вже майже приїхав.

— Кажу вам, що не можна. Далі дороги немає, немає нічого взагалі.— Він придивлявся до мене, все ще не знаючи, який тон обрати.— А звідки ви їдете?

— З Бандакеса.

— Отож-то.— Це мало означати: «Ви добре знаєте, що сталося — навіщо ж ці штуки».

— Та я їду зовсім не до греблі. Я хочу подивитися на Гондру.

Він глузливо свиснув.

— Бачу, ви ще наївніші, ніж я гадав. До Гондри теж не можна.

— Я маю дозвіл від капітана Ромеро.

Вираз його обличчя відразу змінився.

— Ви? Дозвіл?

— Так.

— Письмовий?

— Він сказав, що це непотрібно.— Я імпровізував з якимсь зловтішним натхненням.— Те, що тут сталося, стосується мене особисто. Капітан Ромеро дозволив мені побувати на місці катастрофи.

— Ясно,— спроквола мовив жандарм і розгублено озирнувся — йому явно бракувало колеги, з яким можна було б порадитися.— Отже, кажете, вам дозволив капітан?

— Еге ж.

Він іще мить помовчав, а тоді нарешті зважився.

— Що ж, гаразд.

Мені раптом стало трохи шкода його, але він уже розповідав, допомагаючи собі жестами:

— Гондра лежить недалеко від греблі. До неї веде путівець — він відгалужується від шосе метрів за двісті звідси. Те місце, де він починається, щоправда, заросло травою, але ви його побачите. Тільки майте на увазі: путівець, мабуть, уривається над долиною, бо сама долина тепер, мов те свиняче корито, повне помий. Машина там не проїде.

— То, з вашого дозволу, я скористаюся путівцем,— чемно сказав я.

— Прошу, сеньйоре.— Я подумки відзначив, що став, нарешті, для

нього «сеньйором», а він тим часом відступив од машини і навіть — о диво! — посміхнувся.— Тільки я б не хотів сидіти на вашому місці.

Я досить швидко знайшов те відгалуження. Свого часу до Гондри, певно, вів добре вторований шлях, але тепер від нього лишилася тільки ледь помітна колія. Я проїхав нею рівно стільки, скільки треба було, щоб мене не бачили з шосе, а тоді зупинив машину й далі пішов пішки. Спека хвилями пливла від скель і розпливалася в повітрі; довкола панувала та особлива тиша, яка притаманна царству сонячного світла. Руїни греблі я побачив не зразу — спочатку мені видно було тільки протилежний кам'янистий берег долини. Та поступово, в міру того, як путівець збігав униз, картина стихійного лиха виростала перед моїми очима. Я гадав, що побачу трагічне видовище. Щоправда, мул на дні вузької долини червонів, як свіжопролита кров, а саме дно було всіяне валунами й подовбане ямами. Але здалеку все це мало зовсім мирний вигляд: дивлячись згори, важко було уявити собі шаленство розбурханої стихії. Природа вміє приховувати розміри своїх діянь; часом їх можна по-справжньому зрозуміти лише тоді, коли мірилом лиха є руїни людських споруд. Тож тільки побачивши греблю, я до кінця збагнув, що сталося, коли вода здолала бетон.

Від вигнутої дугою частини греблі не лишилося майже нічого. Вода пробила масивну стіну легко, мов яечну шкаралупу, утворивши в ній пролом у формі величезної літери V, пощербленої, а проте напрочуд симетричної. З нижньої частини цього пролomu на купи уламків і досі сочився червонястий мул. А нагорі обабіч нього мурахами копошилися люди. Туди пригнали й автокран, і на тлі неба стріла його здавалася не більшою за гілочку.

Раптом путівець зник, і під ногами в мене зачавкало багно. Майже відразу ж по тому я побачив неживого дрозда — він настромився на шпичак зламаного кактуса. Мабуть, водяний вал наздогнав птаха в польоті. Якою ж шаленою мала бути швидкість потока, що мчав до моря! Ноги мої все глибше вгрузали в болото. Двічі я послизнувся і мало не впав; двічі вже ладен був відмовитися від свого наміру й повернутися до машини. Але цікавість брала своє, гнала вперед; я хотів дізнатися, чого приїздив сюди Шеель. Навіть коли цією дорогою ще можна було проїхати, вона не вела, власне, нікуди, бо в кінці її лежали руїни на тлі мертвого краєвиду. Чим міг привабити його цей пустельний закуток, забутий усіма задовго до того, як долиною промчала нищівна хвиля? До речі — коли люди покинули Гондру? Й чому? Кожне таке запитання породжувало нове. А потім я послизнувся втретє і таки впав. А коли підвівся, побачив Гондру — до неї лишалося щонайбільше півмилі. Руїни зливалися із криваво-червоним тлом так, наче їх хто навмисне замаскував — я розпізнав їх тільки завдяки прямолінійним обрисам — завдяки тим кутам і площинам, які є незаперечною геометричною ознакою людського поселення.

Я побрів далі. Досі Гондра уявлялася мені якимсь стародавнім поселенням — може, ще з римських часів. Середземноморське узбережжя Іспанії буквально всіяне такими руїнами; інтерес іспанців до них то спалахує, то надовго — на кілька поколінь — зникає, надто коли йдеться про пам'ятки маловідомі. Але Гондра була збудована явно не за античних часів — скоріше це було звичайнісіньке іспанське село. Навіть катастрофа не знищила його характерних ознак. Уцілили тільки найтовщі мури, головним чином, ті, що стояли торцем до валу, але в купах руїн

легко вгадувалися рештки жител, вузької вулички з аркадою, маленької центральної площі з пеньками колон на тому місці, де стояла церковця. Зруйновані оселі навіюють якийсь особливий смуток. Тут колись жили люди — одружувалися, плакали, вмирили, молилися, кохалися, танцювали; зрошували потом цю неродючу землю. Скільки їх тут було? Дві, три сотні? Мабуть, не більше. Між камінням промайнула зелена ящірка; на трупі щура роїлися мухи. Життя не припинялося, життя тривало. Клейке багно хапало за ноги, кожен крок давався мені нелегко, я раз у раз грузнув по кісточки, а коли витягав ногу, у ніс мені вдаряв страшний сморід. Я проклинав власну нерозважність: єдине, чого я домігся, це зіпсував черевики, замазав одяг. «Мерседес» знайшли трохи далі, отже, Шеель, очевидно, дістався туди на колесах. А проте, можливо, і він лаяв себе за те, що забрався в цю глушину. Ну, гаразд, десь тут він зупинився, постояв, розчаровано оглядаючись довкола — а що сталося потім? Поки що я ні на крок не наблизився до відповіді. Якщо після вбивства й лишилися якісь речові докази, то вони або лежать поховані під кількадеюмовим шаром багнуки, або, так само, як Шееля, їх змило у море. Судячи з численних слідів, до мене тут уже побували люди — групи розшуку, солдати, жандарми, ще бозна-хто. Ні, я просто марнував тут час.

Задихаючись від смороду, я вийшов на те місце, де, певно, була колись площа. Від будинків, що оточували її, лишилися тільки зруйновані стіни, найвищі з них — на рівні моїх плечей. Водорозбірна колонка на площі була геть замулена й нагадувала купу глини на гончарському крузі. Я прочвалав повз неї, спіткнувся об невидимий камінь, відчув, як тепле багно просочилося в черевики. На одній із заляпаних стін, пофарбованій колись у зеленкувато-сірий колір, було щось написано — принаймні так мені здалося. Цей напис я помітив випадково. Охопленою цікавістю, я підняв якусь дошку й заходився зішкрябувати тонкий шар болота. Спершу я побачив літеру «R», потім «RÁ», і відтак і «RĀN». Чорна фарба хоч і зблякла, але напис був іще досить чіткий. Тримавши дошку обома руками, я почав шкрябати ліворуч від цих трьох літер. PASARĀN. ...NO PASARĀN¹. Перед першою літерою «N» не стояло більше нічого. Схвильований, я перейшов праворуч і знову заходився шкребти. Горде бойове гасло удруге постало переді мною — тільки остання літера була розірвана, бо стіна в тому місці завалилася. Я стер долоні до крові, але болю не відчував, знову й знову перечитуючи гасла, яких не спромоглися знищити ні сонце, ні вітер, ні дощ, ні потоп. Власне, другий напис я міг би й не відчищати: перші два слова сказали мені все — і коли їх було написано, й коли загинула Гондра. Вже понад два десятиліття ніхто в Іспанії не виводив на стінах «NO PASARĀN».

Я знову заходився шкребти — тепер уже нижче, над фундаментом, і переді мною поволі проступило ще одне гасло «TODO O NADA»... «ВСЕ АБО НІЩО». Тільки тепер до мене дійшов весь трагізм цих руйн. Все або ніщо... Тим, хто тут жив, випало: «Nada».

Ніщо.

Nada... Це слово я почув від Шееля в «Сіндбаді» увечері напередодні його смерті. «Nada, — по-п'яному пробелькотів він тоді. — Що ж, їм дісталось nada». І в мене раптом виникла підозра, що він колись уже бував у Гондрі.

¹ «Вони не пройдуть» — гасло іспанських республіканців під час громадянської війни 1936—1939 рр.

Жандарм ошкірився, побачивши мене.

— Я ж вас попереджав, сеньйоре. Не шкодуєте, що полізли туди?

— Уявіть собі, ні!

До Бандакеса я повертався, охоплений якимсь дивним піднесенням. Біля першого ж готелю зупинив машину і зайшов до вестибюля. Черговий адміністратор осудливо глянув з-за конторки на мої черевики й штани.

— Ви розмовляєте по-німецькому?

— Jawohl! ¹ — з готовністю відповів він.

— Я не розмовляю, а тому прошу вас допомогти мені... Можливо, те, що я скажу зараз, прозвучить не зовсім правильно, але що означає така-от фраза: «Hier haben wir wonnen»?

— Hier haben wir wonnen?

— Щось на зразок цього.

— Wonnen, — пробурмотів він. — Wonnen... А ви певні, що останнє слово — саме «wonnen»?

— Ні, певності в мене щодо цього немає.

— Може, Wonne? ² — вголос подумав він. — Ні, навряд... — А тоді ляснув пальцями. — Gewonnen! Може, було так: «Hier haben wir gewonnen»?

— Може. А що це означає по-іспанському?

— Тут ми перемогли.

Мені аж дух перехопило: ця фраза була ключем, якого мені так бракувало!

— Тут ми перемогли?

— Так. Але...

— Тут ми перемогли, — повторив я, розставляючи все на свої місця. — Щиро дякую.

Іспанець спантеличено закліпав очима:

— Але поясніть, сеньйоре...

— Нічого особливого. Я просто заперечався з одним своїм приятелем. Ще раз дякую.

Пам'ять — примхлива штука, але того дня вона не підвела мене. Там, біля Гондри, видираючись мокрим схилом назад до машини, я згадав цю німецьку фразу без ніякого зусилля, майже так, як вона прозвучала з уст Шееля того вечора, коли ми познайомилися — після розповіді про крадіжку й після того, як лють його вгамувалася. По-п'яному затинаючись, він сказав: «Вони все забувають. — І довірливим тоном додав: — «Hier haben wir gewonnen».

«Тут ми перемогли...» Тепер я нарешті зрозумів причину його безмежної зневаги до всього іспанського. «Колись ми мали все», — казав він. Вони мали владу, почувалися богами, їх боялися. А того вечора після повернення з Барселони він поскаржився: «Мені довелося мати справу з нікчемами. Нікчемами з короткою пам'яттю. Деякі люди згодні терпіти приниження, але я принижуватися не збираюсь — а тим, більше тут!» Він був тут героєм, лаврів якого ніхто не помічав; переможцем, змушеним торгуватися з переможеними, — і це доводило його до сказу. Він повернувся сюди, сподіваючись побачитиobelіск на честь тієї єди-

¹ Так точно! (Нім.)

² Блаженство (нім.).

ної своєї перемоги, яка не обернулася поразкою.— і виявив, що такого обеліска немає. Він був тут комівоаяжером, мандрівником — не більше. Тепер я згадував десятки фраз, які він кидав і яким я не надавав значення. В той час я не цікавився ним, не вивчав його, але тепер усі вони набували змісту, шикувалися в логічний ряд. Та й не лише його висловлювання. В археологічному музеї, який ми одвідали, дві чи три вітрини були відведені — з чисто іспанською непослідовністю — місцевим реліквіям з часів громадянської війни: обгоріла біблія, якісь гудзики, значки, патрони, дві-три віддрукованих прокламації, осколки снарядів і бомб. Нічого справді примітного в цій колекції не було, але Шеель оглядав її набагато пильніше, ніж решту експонатів. Він навіть зняв темні окуляри, щоб краще розібрати напис на пожовклій картці під купкою снарядних осколків, а потім критично похитав головою, знайшовши, видно, й тут якийсь привід для невдоволення. В той час я знову ж таки не надав цьому значення. Але тепер, озброєний новими відомостями, я збагнув, що його зацікавили, напевно, цифри — дані про калібр тощо,— які він міг зрозуміти й без перекладача.

Я поїхав додому й перевдягнувся. Поки що мені вдалося звести до купи лише кілька напівфактів-напівздогадів, але я вже знав, що викую з них зброю, яка допоможе мені відвоювати Ільзу. Вона, безперечно, не підозрювала про існування таємниці, яку я розкрив,— справді не розуміла причини дивної поведінки Шееля, не знала, що він уже побував тут раніше. «Майже все своє життя він прослужив в армії». Все збігалося, знайдений мною ключ відмикав усі замки. Мене не обходило, хто саме вбив Шееля — це вже хай розплутує Ромеро. Я ж мав іншу мету — якщо не прогнати назавжди привид Шееля, то принаймні зірвати з нього маску.

До шостої лишалося ще з півгодини. По дорозі до «Еспаньї» я зробив зупинку біля бару «Сіндбад». Хоакін у цей час був більш-менш вільний. Не давши йому пірнути в хаші англійської мови, я заговорив по-іспанському.

— Розкажіть, що сталося в Гондрі, Хоакіне.

— Ви маєте на увазі цей потоп?

— Ні, те, що було раніше.

Він знизав плечима.

— То було дуже давно.

— В тисяча дев'ятсот тридцять восьмому?

— Про це краще не згадувати.

— А ви все-таки згадайте — бодай на кілька хвилин.

— Гондра була вщент зруйнована.

— В бою?

— У нас не заведено говорити про це, сеньйоре Тайлер.

— Хто зруйнував Гондру?

— Ті самі люди, що занапали Іспанію. Але який сенс ворушити старе? Спогадами тут не зарадиш. У нас є таке прислів'я: «Не воруши давнього пороку — і свіжий очі ріже...» Ви зрозуміли мене?

Я кивнув.

— Гарзд, тоді я запитаю вас про інше.

— Прошу.

— Ви теж були тоді там?

У той час він мав років двадцять п'ять.

— Дякувати богам, ні. Від тих, хто там був, майже нікого не лишилося. Їх усіх...— Не докінчивши, він зробив красномовний жест.

— І жінок теж?

— Усіх, сеньйоре. Геть усіх.

Його ніхто не кликав, але він одвернувся, відійшов і почав змінювати серветкою із скатерок на порожніх столах. Уперше, відколи ми з ним були знайомі, він не зумів стримати своїх почуттів. Вулицею котив візок продавець риби; час від часу він підносив до уст ріжок-черепашку, і тоді його сумовитим звуком акомпанувало злякане лопотіння голубиних крил. З будинку жандармерії вийшов капітан Ромеро і, сівши в машину, кудись поїхав. «Нічого, ти ще попросиш у мене пробачення,— подумав я,— і тим повнішою буде моя перемога. А тим часом — лишайся сліпим. Сліпим і дурним».

Хоакін знову підійшов до мене.

— Завтра я зустрінуся з Луїсом з приводу того персня.

— Так швидко?

— І завтра ж цей перстень буде у вас.

— Луїс прийде сюди чи ви підете до нього?

— Я — до нього.

— А можна мені з вами? — вихопилося в мене.

Чому я сказав це — й сам не знаю; напевно, тому, що був заінтригований великодушною пропозицією Савельї.

Побачивши, що я не жартую, Хоакін ледь помітно насторожився.

— Луїсові це може не сподобатися.

— Він переді мною в боргу. І зрештою, я не прохаю чогось неможливого.

Він на мить замислився, закусивши нижню губу й напружено шукуючи виходу.

— Для вас це буде не дуже зручно, сеньйоре Тайлер. Доведеться вставати на світанку, йти пішки кілька кілометрів, дертися на гору... Краще побудьте вдома, а я, повернувшись, подзвоню вам звідси.

— Я міг би підвезти вас. Це забрало б менше...

— Ні,— твердо сказав він.— За вами стежитимуть.

— Стежитимуть чи вже стежать?

— І те, й друге.

Видно, мало що ховалося від його ока.

— Сьогодні вдень за мною не було хвоста,— сказав я.

— Буває, що й вони дають хука. Але машина — це ризик.

— Гарзд, машина відпадає. Тоді кажіть ваші умови. ,

Він зітхнув.

— Отже, ви наполягаєте, сеньйоре?

— Ні, тільки прошу. По-дружньому.

— Луїс, напевне, ніколи не подарує мені цього.

— Коли послухати вас, то можна подумати, що я ваш ворог.

Поруч нікого не було, але Хоакін ще більше стихив голос.

— Сядете на автобус, що їде повз Білі печери — він відходить од амфітеатру о пів на сьому ранку. Візьмете квиток за п'ять песет. Зійдете біля мосту під печерами.

— А потім?

— Я поведу вас.

— Ми зустрінемося там? — Я погано знався ще на правилах конспірації.

— Ні, я їхатиму тим самим автобусом. Але на той випадок, якщо вам не вдасться сісти поряд, ви повинні знати, де вийти. Я поїду до наступної зупинки, а потім пішки повернуся до мосту.

— Скільки це забере часу?

— О десятій ми знову будемо в Бандакесі.

— Чудово.— Помітивши, що він знову завагався й може передумати, я підвівся.— Ви ж не підведете мене?

— Не підведу, сеньйоре Тайлер. Але скажіть мені, чому вам так кортить зустрітися з Луїсом?

Довелось відбутися жартом:

— У забаганках нашого брата-письменника годі шукати логіки, Хоакіне. Хіба ви ще цього не помітили?

Сонце вже хилилося до заходу, коли я ввійшов до «Еспаньї». Ільза чекала мене в «Американському барі».

— Ну як, домовилися?

— Так, на суботу,— відповіла вона.— На одинадцяту ранку.

— Священик тобі чимось допоміг?

— Він зробив усе, що від нього залежало.

Ми розмовляли чемно, як люди, що тільки-но познайомилися. Ільза розповіла, що одержала від фірми, де працював Шеель, телеграму-співчуття; надійшла й телеграма від її батька.

Я знову продемонстрував свою необізнаність:

— Він теж мешкає в Гамбурзі?

— Ні, в Мюнхені.

Я знав, яка вона в ліжку, але не знав, чим вона живе; тепер я був найближчий до неї, але владу над нею мали інші.

— Де ти був по обіді? — запитала вона.

— Тинявся містом. Шукав, чим заповнити час.

Досі я жодного разу не брехав їй. Я жадав її, та для того, щоб заволодіти нею, треба було знищити образ, що жив у її уяві. О, я знищу його, але не тепер, а трохи згодом, коли зброя моя, викінчена, відточена, вдарить у ціль.

Того вечора я зрозумів, що буває й любов, яка не знає пощади.

Розділ сьомий

В автобусі стояв важкий часниковий дух. Я був першим пасажиром, до відходу лишалося хвилин десять, і мене долав сон. Уночі мені не спалося, а після четвертої ранку я тільки те й робив, що поглядав на годинник. Я навіть подумав, чи не відмовитися від зустрічі із Савельєю. Коли людині хочеться спати, вона втрачає цікавість не тільки до незрозумілих рицарських жестів, а й взагалі до всього. Та десь за годину до світанку, остаточно зрозумівши, що навіть тихий шум прибою не заколише мене, я зосередив свої думки на Шеелі. Все те, що досі пощастило з'ясувати, саме, як кажуть, припливло мені в руки; я знав ще дуже мало, а щоб довідатись більше, мав продовжити пошук. І я хотів продовжити його, хотів довідатись, які спогади спонукали Шееля після

стількох років повернутися сюди. У Бандакесі єдиним джерелом інформації для мене був Хоакін, але він, очевидно, знав тільки з чуток про ту давню трагедію. В усякому разі, Шеель не привернув Хоакінової уваги, хоч і сидів за його столом: Шеель був для нього звичайнісіньким туристом, й інтерес до цього німця визначався, напевно, тільки одержаними від нього чайовими. Безперечно, Хоакінові було добре відомо, чим живуть мешканці Бандакеса, друзі й знайомі ділилися з ним усіма новинами та плітками, а він переповідав їх Савельї. Та навряд чи Савелья, якому доводилося весь час грати в хованки із законом, задовольнявся тільки тими відомостями, які приносив йому Хоакін. Він не міг обходитися без широкого кола інформаторів. Принаймні такого висновку дійшов я, коли небо за вікном почало яснішати. Так, треба їхати; в гіршому разі я просто повернуся ні з чим.

Автобус повільно заповнювали пасажири. Здебільшого це були чоловіки в старих, латаних-перелатаних полотняних куртках і плисових штанях — мабуть, робітники, що працювали на будівництві тютюнової фабрики за містом; тяжка праця під нещадним сонцем, злидні та безнадія — супутниця тих, чий денний заробіток складали всього п'ятдесят жалюгідних песет,— зорали глибокими зморшками обличчя навіть наймолодших з-поміж них. Я сидів і чекав на Хоакіна, гадаючи, признається він до мене чи ні. Він з'явився за півхвилини до відходу автобуса — я вже вирішив, що він не додержить свого слова,— і сів на вільне місце поряд зі мною. Досі я бачив його завжди в білій курточці, з чорною краваткою; тепер від офіціантського вбрання на ньому були тільки чорні штани з шовковими чорними лампасами; в сорочці з розстебнутим коміром, у чорному береті він уже не нагадував персонажів Ель-Греко.

Він запитав по-англійському:

— Це місце вільне, сеньйоре?

Я кивнув, і він уместився поруч мене. Його можна було прийняти за гіда, який водить туристів по Білих печерах, гіда, який їде на роботу, везучи в невеличкому, перев'язаному мотузочкою пакунку свій сніданок. Крадькома озирнувшись раз і вдруге, він, очевидно, впевнився в тому, що англійська мова гарантує нам цілковиту безпеку.

— За вами не стежили?

— Гадаю, що ні. Я йшов сюди пішки, понад пляжем, і не бачив нікого. Що це у вас в руках?

— Харчі.

— Вам би слід було прихопити з собою Вордсворта.

Але йому було не до жартів.

— Боюся, що мені перепаде від Луїса.

— Не перепаде. Я йому все поясню.

Він знизав плечима.

— Скільки туди їхати?

— Двадцять хвилин.

Водій і кондуктор, що досі стояли під стіною амфітеатру, роздушили підошвами недокурки своїх сигарет і рушили до автобуса. Постійні пасажири зустріли їх хором вітань: Двері грюкнули, мотор зачмихав, і автобус рвонув з місця, сигналячи так, наче вулиці були вщерть забиті транспортом. Незабаром ми вже мчали північно-західним шосе повз убогі халупи міської околиці. Світало, і обрїй раптом почервонів, наче вкрився кривавою піною — то сонце освітило далекі

хмари. Але над головою небо було чисте, ще не вибілене спекою, і самотня зірка холодно мерехтіла над повитими блакитним серпанком горами.

Ільза, напевно, ще спала. Думка про неї, як завжди, обпекла мене, але я спіймав себе на тому, що почуття мої втратили колишню безпосередність: до туги додалася гіркота, до пристрасті — холодний розрахунок. Інакше чи сидів би я зараз у цьому автобусі поряд з офіціантом із бару «Сіндбад»? Ні, не прагнення якнайшвидше повернути Ільзі перстень і цим запобігти її ласки штовхнуло мене на цю поїздку. І не надія, що я зможу полегшити її страждання, з'ясувавши обставини загибелі Шееля... Що й казати, не лише Ільза змінилася за останні дні; в моєму ставленні до неї незмінною лишилася тільки жага.

За проїзд ми з Хоакіном заплатили кожен окремо. Кондуктор обмінювався солоними жартами з парочкою позад нас, і жінка, що сиділа через прохід, весело зареготала. Через кожні кілька хвилин автобус зупинявся й підбирав нових пасажирів. Незабаром вже й прохід заповнився людьми, і ресори зловісно кректали щоразу, як автобус підкидало на вибоїнах. Але біля будівельного майданчика тютюнової фабрики майже всі пасажири висіли — крім нас, лишилося тільки чоловік п'ять-шість.

— Ви завжди їздите автобусом?

— Залежить від місця зустрічі.

— Їх у вас кілька?

— Атож. Але я ніколи не їжджу двічі тим самим шляхом — розумієте? — Помовчавши, він додав: — Ви робіте зараз те, що далеко не кожний з нас наважився б зробити, містере Тайлер.

Він усе ще непокоївся, але мені важко було повірити, що я беру участь у чомусь протизаконному: які ми, збіса, змовники, коли нам доводиться розмовляти на повен голос, щоб пересилити гуркіт автобуса!

— А крім вас, до нього хто-небудь їздить?

— Авжеж.

— Хто?

— Друзі.

— А родичі? Вони з ним хіба не бачаться?

— Я в нього єдиний родич.

— Він що, одинак?

— У нього є тільки я і друзі. Багато друзів.

Я вловив у голосі Хоакіна нотки гордості.

Шосе підіймалося в гори. Ми зупинились у якомусь селі, й до автобуса зайшов старий селянин із живим кроликом під пахвою. Ніжки в кролика були зв'язані, старий закинув його на багажну полицю, і звірятко дивилося звідти на мене повними жаху очима. Чорний худючий лес несамовито загавкав услід автобусу.

— І давно він живе отак? — запитав я.

— Майже все життя.

— Чому? З чого це почалося?

— Про це ви спитаєте в нього, а не в мене, містере Тайлер.

— Він когось убив?

— Луїс? Боронь боже! Він, звісно, краде, займається контрабандою, але тільки для того, щоб не вмерти з голоду...

— І він ще жодного разу не попадався?

— Тільки раз — два роки тому. В селі, неподалік звідси, — він показав на гори. — Та поки приїхав капітан Ромеро, він був уже на волі. — Хоакін не зумів стримати усмішки. — Капітан ніколи не подарує йому цього, бо пошився через нього в дурні — поквапився доповіді начальству, що злодія схоплено.

— Він весь час переховується десь тут — поблизу Бандакеса?

— Ні. Після війни він був надовго зник, а куди — точно не скажу. Здається, спочатку до Альбасете, потім перебрався до Калатаюда. Але років шість-сім тому знову з'явився тут.

Автобус дерся звивистим шляхом угору. Клапті туману вперто чіплялися за гострі виступи гір. Я подивився на свій годинник: наша подорож тривала вже понад п'ятнадцять хвилин. Попереду мав от-от з'явитися міст, про який казав Хоакін. Раптом з автобусом порівнявся жандарм на червоно-чорному мотоциклі. Ми з Хоакіном презирнулися — він стис губи так, що вони аж побіліли. Навіть коли мотоцикліст, випередивши автобус, зник за поворотом, тривога не зійшла з Хоакінового обличчя.

— Якщо він стоятиме коло мосту — не виходьте.

Я кивнув.

— Проїдете до наступної зупинки. — Це був наказ.

— Гаразд.

Автобус зупинився біля напівзруйнованої хати, старий селянин зняв з полиці кролика й, обережно випростуючи негнучкі ноги, зійшов. На хвіртці перед хатою висіла дощечка з написом: «Бог боронить». Кондуктор висунувся з дверей і загорлав услід старому:

— Та розв'яжи ти йому ноги, сідай верхи, і хай він везе тебе додому.

Я знав, що від цієї хати до мосту — два повороти, хвилина їзди, але мені здалося, що минуло дуже багато часу, перш ніж він забовванів попереду. Коло мосту нікого не було, і я помахав кондукторові, показуючи, що хочу висісти.

— Зупинись перед мостом, Пако! — гукнув кондуктор мовчазному напарникові. — Тут одному сеньйорові набридло жити.

Йому, видно, дуже сподобався власний жарт, але в автобусі ніхто, крім нього, не засміявся. Я протиснувся повз гострі Хоакінові коліна й зіскочив на узбіччя кроків за п'ятдесят від мосту. Автобус поїхав далі в хмарі куряви й вихлопних газів. Задля обережності я зразу ж перебіг шосе, виліз на крутий схил і, обравши місцинку серед колючих кущів, сів. Гуркіт автобуса віддалявся, мене огортала тиша; після смороду часнику та ядучого диму дешевих сигарет я з насолодою вдихав чисте, свіже повітря. Міст з'єднував краї глибокого провалля. З місця, де я сидів, його не було видно; але, глянувши в інший бік, я побачив у далі село — жовтаво-сіру мозаїку стін на тлі оливкових і теракотових гір. Мені здалося, що мотор автобуса заглух, а потім загуркотів знову, але я не покладався на свій слух. Та незабаром я почув швидкі кроки, підвівся і, побачивши на дорозі Хоакіна, свиснув йому. Він подерся вгору з несподіваною для мене спритністю.

— Ну, поки що все гаразд, — сказав я йому по-іспанському.

— Той жандарм налякав мене. — Він обмацував очима схил за моєю спиною.

— Гадаю, що в нього свої справи — навряд, щоб він цікавився нами.

— Тут хіба вгадаєш.— Хоакін і досі не заспокоївся.

— Куди тепер? — запитав я.

— Ідіть за мною.

Він повів мене вгору схилом, порослим чагарями й поодинокими чахлими деревами, що хилилися до землі, зігнуті, напевно, постійними вітрами. Сьогодні, однак, вітру не було — жодна гілочка на деревах не ворушилася, і в чистому вранішньому світлі поблискували дрібні краплі. Ми йшли то вузькою звивистою стежкою, то навпростець. Тепер я вже бачив унизу й ущелину, і міст, схожий згори на лінійку, покладену на два дитячі кубики. Добрих півгодини ми, не зупиняючись, дерлися вгору, і нарешті я гукнув Хоакінові, що більше не можу — мушу перепочити. Піт заливав мені очі, я хапав роззявленим ротом повітря, і воно обпікало мені легені.

— Я вас попереджав,— сказав Хоакін.

Засоромлений, я побачив, що сам він дихає рівно й не виявляє ніяких ознак втоми. Він явно боявся зустрічі з Савельєю і, напевно, дуже зрадив би, якби я сказав, що передумав і хочу вернутися назад.

— Ще далеко?

— Та стільки ж.

Я облизав губи й сплюнув.

— Що ж, де наше не пропадало.

Ми рушили далі. Дякувати богові, трохи вище схил ставав положистим, і тепер можна було вже не дертися на нього, а більш-менш нормально йти. Після першого перевалу Хоакін повів мене складнішим, плутаним маршрутом. Ми заглибилися в густий сосняк, потім вийшли на узгір'я, витикане оголеними брилами. Хоакін вів мене, мабуть, на південь чи на південний схід, але я не мав чіткого уявлення про напрям, бо думав тільки про те, щоб не відстати. Наздогнавши Хоакіна, я сказав: «Не розумію, як вам усе ж таки вдається підтримувати зв'язок?» Бандакес залишився десь дуже далеко; постійно обмінюватись вістями на такій відстані було, здавалось, просто неможливо. Та Хоакін лише гмукнув у відповідь. Можливо, він вважав, що я вже й так багато знаю; а може, навмисне давав гака, щоб збити мене з пантелику. Я розумів, що не маю права ображатися, але мене так і поривало дорікнути йому в тому, що він обирає найдовший і найважчий шлях.

Нарешті ми вийшли на кам'янисте плато, вкрите кратерами, наче після метеоритного дощу, й поросле приземкуватими соснами та густими й низькими — по коліно — чагарями.

— Заждіть, будь ласка, тут,— похмуро сказав Хоакін.

Я радо погодився. Він зник між деревами, а я, прихилившись спиною до валуна, закурив. Звідси відкривався чудовий вид на вузьку прибережну низину, на яскраво-синій простір моря, що на обрії чітко межував з небом. Бандакеса не було видно, його затуляли покраяні ущелинами хребти — могутні здиблені хвилі, що закам'яніли в своєму навальному русі. Я побачив річку на темному дні ущелини, село й кілька хуторів, а також закрут шосе. В горах відстань визначити важко, та все-таки до шосе було ближче, ніж я собі уявляв. Але, дивлячись униз, я розумів, що навряд чи зміг би сам дістатися до плато або, скажімо, показати знизу, де воно лежить. Навмисне чи без наміру, Хоакін заплутав-таки сліди.

Легенький вітрець приємно холодив обличчя. Я чекав досить довго — сигарета встигла дотліти до фільтра. Хоакін вигулькнув з-поміж сосон і мовчки поманив мене. Коли я наблизився, він сказав: «Усе гаразд», і я ляснув його по плечі, радіючи за нього й прагнучи бодай із запізненням висловити йому свою вдячність.

Між чагарями не було ніяких стежок, ніяких ознак того, що тут ходив хтось до нас. Ми обминали незліченні кратери — і малі, і такі, що в них умістився б навіть кінь із возом. Савелью я побачив несподівано — він стояв на краю такої ями, тримаючи на лівій руці карабін. Він теж побачив нас, усміхнувся й пішов нам назустріч, простягнувши для вітання руку. Я пам'ятав його усмішку, його обличчя — хворобливо-бліде під засмагою, з запалими щоками й гачкуватим носом. Але я забув силу потиску його жилавої руки і вперше помітив, які в нього білі й рівні зуби.

— У мене нема парадних дверей із дзвоником, сеньйоре Тайлер, і це не запальничка, а справжній карабін. Але я радий бачити вас.

— Я майже силоміць примусив Хоакіна взяти мене з собою.

— Ми з Хоакіном завжди дійдемо згоди.

— Тоді чого ж він так хвилювався? А втім, на його виправдання скажу вам, що він мене вів сюди з шосе мало не через усю Іспанію.

— І даремно — з вами можна було обійтись і без цього.

Частину неглибокої ями закривало соснове гілля, видно, недавно зрубане. Я побачив згасле вогнище, задимлену алюмінієву квартиру, купку пір'я, заржавілий ніж, надщерблений глек, згорнуту сукняну ковдру. Паунок, що його приніс із собою Хоакін, лежав розгорнений на перевернутій емальованій мисці.

Савелья стрибнув у яму й жартівливо вклонився:

— Ласкаво прошу.— А тоді спитав у Хоакіна: — Ти хочеш устигнути на найближчий автобус?

— Мушу, Луїсе.

— А ви, сеньйоре? — пильно подивився на мене Савелья.

— Я піду з Хоакіном.

— Тоді ми маємо не більше, як півгодини,— сказав Хоакін.

Савелья заходився їсти бутерброд. Я ще раз оглянув його жалюгідні пожитки, помітив, що карабін він кладе так, щоб був напoxваті. Яюсь не вірилося, що в цієї людини багато друзів. Шишка, зірвавшись, прошурхотіла в гіллі сосни над ямою, і Савелья блискавично зреагував на цей дивний звук, заспокоївшись ще до того, як я встиг зрозуміти, що це.

— Як почувается сеньйора? — запитав він. Цього запитання я найменше сподівався від нього.

— Ну, як вам сказати...

Він кивнув і закашлявся. Я добре пам'ятав цей кашель, але тут, на відкритому місці, він здавався не таким страшним.

— Вона красуня. Таких красунь мені рідко доводилося бачити.

— Я не знав, що ви її бачили.

— Один раз,— сказав він. Потім пошукав у правій кишені штанів, витяг масивний золотий перстень і покрутив його між великим і вказівним пальцями.— Коли мені дісталось оце. Вона тоді спокійно спала в ліжку.

Я простяг руку, але Савелья затис перстень у кулак.

— Для всіх і досі лишається загадкою, як вам удалося забратись у номер серед білого дня,— сказав я.

— Спустився з даху по ринві.

— І в вас не було ключа? Й ніхто із службовців готелю вам не допомагав?

— Все, що я роблю, я роблю сам.— Ці слова він проказав без ніякого хизування, твердо.

— Хоакін сказав мені, що решту речей — годинник і запальничку— ви продали.

— За мізерію.

— Але перстень ладні повернути?

— Так.

— Чому, Савелья? Я прийшов до вас, власне, для того, щоб з'ясувати це.

Хоакін відійшов убік. Певно, хотів цим показати, що його хата скраю.

— Чому? — повторив я.

Савелья проковтнув кусок і в свою чергу запитав:

— Ви вже сказали сеньйорі про перстень?

— Ще ні.

— Ви хотіли спершу переконатися, що він існує, так?

— Загалом ви вгадали.

Він значуще усміхнувся й відразу ж споважнів. Потім розтулив кулак і кілька разів перекинув перстень з долоні на долоню.

— Сеньйора зрадіє, що він знайшовся?

— Гадаю, зрадіє.

— Цей перстень буде для неї сувеніром?

Останнє слово різонуло мій слух.

— Він належав її чоловікові.

— Вона ще дуже молода. Вони побралися, мабуть, недавно?

— Вісім років тому. І тепер вона, звичайно, в жалобі.

Він грався зі мною в ката-мишки. Я не розумів його наміру, але вирішив набратися терпіння.

— А чого їй сумувати?

Я здивовано глянув на нього.

— Чого їй сумувати, коли вона має вас?

Я насилу спромігся відповісти жартом:

— У Хоакіна довгий язик.

— Але це правда — інакше б ви не сиділи зараз тут.

— Пусте. Я прийшов до вас із власної волі.

— Тільки тому, що довідалися про цю штучку.— Він знову почав перекидати перстень з долоні на долоню.

— Хай так,— визнав я.

— А я повідомив вас тільки тому, що Хоакін усе мені розповів.

— Тобто?

— Розповів, що сеньйора вирішила піти від чоловіка, коли той був ще живий.

Над нами пурхав метелик. Ми дивилися один одному в очі, мов картярі, що розігрують свої головні козири. Вже тоді я мав би побачити правду — вона лежала на поверхні,— але мені все ще хотілося думати, що Савелья піддався чисто романтичному поривові; як кожна глибоко самотня людина, я перебував у полоні власної уяви. До того ж важко лишатись безстороннім, коли кинуто виклик своєму марнославству.

— Хіба не так? — допитувався Савелья.

Я міг відповісти і «так», і «ні» — обсе слів були б однаково далекі від істини. Я відповів: «Так» — неначе пішов грудьми на вістря ножа.

— Саме в цьому я й хотів переконатися... Ловіть!

Він кинув мені перстень і зайшовся кашлем. Перстень був теплий — зігрітий його долонею. Я покрутив його в пальцях, подивився на квадратик оніксу. На крапчатому чорно-білому камінці були вигравірувані літери «Е. Ш.» Так, це, без сумніву, був перстень Шееля.

Савелья неначе прочитав мої думки.

— Можете не сумніватися, це його перстень, сеньйоре Тайлер.

Я думав про Ільзу й не зразу вловив у його словах нотки ненависті.

— Бачу, що його.

— На літеру «Ш» починалося його прізвище,— для більшого ефекту він зробив паузу,— Шафер.

Я здивовано глянув на нього.

— Його прізвище було Шафер.

— Шеель,— виправив я.— Еріх Шеель.

— Ні, Шафер,— із притиском сказав Савелья.— Я називаю вам його справжнє прізвище. Двадцять років тому він називався Шафер.

— Двадцять років тому?

Він кивнув.

— Тоді, коли я вперше побачив його.

Мить прозріння буває куди прозаїчнішою, ніж її змальовують деякі літератори. Мене того ранку вона не засліпила яскравим спалахом, не приголомшила, як несподіваний удар. Я сидів, спершись ліктями на коліна, затиснувши в пальцях перстень, дивився на Савелью і, відчуваючи, як мурашки бігають у мене поза спиною, думав: «Отже, це ти... Ти його вбив...» За одну мить усі фрагменти склалися в чітку картину, але я ще не розумів, що картина вже завершена. Це прийшло через кілька хвилин.

— У Гондрі? — нарешті запитав я якимсь чужим голосом.

— Так, у Гондрі.

Я згадав, як під час нашої першої розмови він сказав: «Колись я був дитиною. Та це було дуже давно».

Він підвівся. Хоакін сприйняв це як натяк і здалеку гукнув:

— Уже пора, містере Тайлер!

Савелья уважно подивився мені в очі.

— Ви поспішаєте?

Я похитав головою. Хоакін додав, що ми маємо ще хвилин десять, але для певності варто б вирушити вже зараз.

— Автобус ходить через кожну годину,— сказав Савелья.— Може, поїдете наступним?

— Ти ж знаєш: мені о десятій на роботу,— відповів Хоакін, який тим часом підійшов до нас.

— Тоді вертайся сам, а я потім покажу сеньйорові Тайлеру, як пройти до шосе.

Хоакін завагався.

— Як ви на це дивитесь? — спитав він мене.— Запізнюватися мені ніяк не можна.

— Гарзд.— Я пристав би на будь-які умови, аби тільки залишитися тут іще на годину.

Хоакін занепокоєно поглядав то на мене, то на Савелью.

— Щось трапилось?

— Нічого не трапилось. Ти даремно так хвилюєшся.— Савелья обняв його за плечі.— Дякую і — до побачення. Повертайся до своїх п'яничок, amigo mío¹, але не забувай про мене. Якщо зможеш — приходь у понеділок.

— Сюди?

— Ні, до печер.

Хоакін кивнув.

— До побачення, сеньйоре.

— До побачення.

Хоакін пішов, нечутно ступаючи по глиці, і коли його постать зникла між дерев, я спитав:

— Він про це знає?

— Тільки про перстень і про те, що я злодій, якого часом мучать докори сумління.

— Але про Гондру він знає.

— Про неї знають всі. Так само, як про Герніку. Але тільки той, хто побував там, носить це в своєму серці.— Він випростався, перемикнув плечима.— Я б не хотів, щоб він довідався про те, що я зробив. Йому невідомо, що таке ненависть, через те навряд чи він зрозуміє мене.

— Мені, однак, ви розповіли.

— Бо вас це стосується. Ви повинні знати, ким була та людина, яку оплакує сеньйора. Не забувайте — Шафер був і вашим ворогом.

Над нашими головами залопотіла крильми маленька пташка, і я на мить гостро відчув і довколишню тишу, і нашу самотність.

— Коли ви проникли в той номер в «Еспанї» — чи знали ви, хто там мешкає?

— Навіть гадки не мав. Ось як усе вийшло: тільки-но я підкрався до туалетного столика, сеньйора раптом заворушилася в ліжку. А тут іще чую, у ванній хтось миється під душем. Я зрозумів, що можу влипнути, схопив, що потрапило під руку, і — назад. Свою здобич я роздивився аж тут, у горах.— На нього знов напав сухий кашель.— Багато років тому я молив бога, щоб сталася ця зустріч, але звертався, видно, не за адресою, бо в таких справах бог не помічник. Тут спрацював випадок. Мене аж у піт кидає, коли я згадую про це. Я ж міг обрати інший готель чи інший балкон. Просто його балкон виявився найближчим до ринви.

Слухаючи його, я розглядав перстень. Шафер. Еріх Шафер... Ільза Шеель...

Савелья вів далі:

— Потім я з'ясував, хто зупинився в тому номері. Прізвище не збило мене з пантелику, бо для мене цей перстень — доказ незгірший, ніж відбитки пальців. У суботу я повернувся до Бандакеса. Я повернувся б у п'ятницю, але перед святом місто аж кишило жандармами. В суботу ж було легше, бо на вулиці висипав весь люд. Я знав, що побачу його, що він сидітиме де-небудь на трибуні, але один із жандармів упізнав мене, й довелося тікати. А в неділю я довідався про вас і про сеньйору, а також про те, що наступного ранку він їде до Барселони...

«Від Хоакіна», — подумав я.

¹ Друже мій (исп.).

— ...Я сподівався перехопити «мерседес» на шосе, але нічого не вийшло — видно, я пропустив його. Ну, а у вівторок, як вам відомо, він подався до Гондри. Я в той час переховувався не тут, а біля греблі — все знову вирішив випадок. Я побачив його машину ще здалеку. Шафер їхав у напрямку греблі, але я здогадався, що він заверне до Гондри. Побіг у село й вийшов зустрічати його на площу. І таки не помилюся — він приїхав. Кажуть, злочинці завжди повертаються на місце злочину. Він, звичайно, змінився — полисів, погладшав. Я, мабуть, не впізнав би його, якби побачив десь-інде. Але перстень і те, що він повернувся до Гондри, сказали мені все. Спочатку він не побачив мене. Тоді я гукнув: «Шафер!» Я гукнув йому в спину, коли він уже поминув мене, і він зупинився наче вкопаний. Стоїть і озирається то праворуч, то ліворуч. Я знову гукнув: «Шафер!» Він крутнувся на підборах, побачив мене з карабіном у руках і крикнув щось по-своєму. Тоді я сказав: «Я той хлопчик, що стояв тут двадцять років тому — пам'ятаєш?» Я не знав, чи розуміє він по-іспанському, але мені було це байдуже, бо я гадав, що встигну все йому пояснити. Отож я рушив до нього, але не зробив і двох кроків, як прорвало греблю. Спочатку ні я, ні він не зрозуміли, що сталося. Почулося щось схоже на підземний вибух — приглушений, але страшної сили. Після нього якусь мить панувала мертва тиша, а потім задвигтіла земля, розлігся якийсь моторошний стогін, і вже не стогін, а гуркіт, оглушливе ревіння. Так реве вітер, ураган, але повітря в ту хвилину завмерло. Нараз Шафер позадував, і я вистрелив у нього, бо вирішив, що він зараз кинеється навіч. Він упав навколішки і заскиглиз, і тут я побачив, як водяний вал викотився із-за скелі над селом, і подумав, що мені теж кінець. Цей вал котився з дикою швидкістю, і гребінь його сягав самого неба. Я пошпурих карабін і подерся на схил. І досі не знаю, як мені пощастило врятуватися. Вал пронісся в мене під ногами. Коли я озирнувся, Шафер уже зник — геть усе зникло під водою. Оговтавшись, я ладен був співати від щастя. — Він знову закашлявся. — Так, тоді я зрозумів, що таке щастя.

Савелья розповідав спокійно, навіть монотонно, не вдаючись до емоцій, ніби прагнув якнайшвидше висповідатися; і саме тому, що він не прикрашав своєї розповіді, вона набувала особливої виразності. До того ж я на власні очі бачив Гондру, бачив жах на обличчі Шафера, труп якого море викинуло мало не під поріг мого дому... Тільки наприкінці тон Савельї змінився, в ньому забриніли нотки мстивого торжества; коли ж він вимовив останню фразу, на бліде обличчя його вже страшно було дивитися.

Та я не одвів погляду від його палаючих очей.

— Скажіть, ви б однаково стріляли в нього?

— Я б розрядив у нього всю обойму.

Савелья судорожно ковтнув повітря, розворушив стоптаним черевиком холодний попіл вогнища.

— Поясніть, чому, — попросив я. — Мені дуже важливо це знати.

І він заговорив знову.

— Тією долиною проходила головна лінія оборони Бандакеса й північного шосе. Всі розуміли, що, прорвавши її, ворог захопить місто й переріже важливу магістраль. Але фронт підкотився несподівано швидко, так швидко, що з Гондри не встигли евакуювати все населення. Бій за долину тривав два дні, і це був надзвичайно запеклий бій. До війни мій батько працював підришником на будівництві шляхів — його

не взяли в армію, бо він утратив три пальці правої руки. Але в тому бою він бився пліч-о-пліч з ополченцями. Коли ж стало ясно, що ворог от-от прорветься, батько повів невеличкий загін берегом річки, щоб висадити в повітря греблю. План цей був настільки ж відчайдушний, наскільки й безнадійний. Ті, що не загинули, потрапили в полон — і серед них мій батько. Ворогами командував офіцер із «Кондора»¹. Він допитав полонених, довідався, звідки вони прийшли. Наступного дня, коли ворог зайняв долину, полонених вивели на сільський майдан. Туди ж зігнали й тих жителів, які залишилися в селі й переховувалися по льохах — це були переважно старі люди, але не тільки. Серед них були й ми з матір'ю. Нас вишикували під муром у дві шереди, разом з полоненими. Ми з матір'ю опинилися в першій шерезі. Через перекладача офіцер звелів мені вийти і стати поряд з ним. Він був високий, стрункий, білявий, із сигаретою в зубах. Я ледве сягав йому до пояса. Він стояв, застромивши великий палець лівої руки за ремінь, і я бачив перстень у нього на мізинці — перстень з ініціалами. Я думав, що він збирається виголосити промову. Люди, вишикувані під муром, теж, мабуть, так думали, бо на їхніх обличчях не було страху. Так само, як і я, вони напевно, не здогадувалися, що їх привели на страту. Їх розстріляли — всіх до одного. Не сказавши навіть за віщо. Офіцер раптом змахнув рукою, і з двох боків майдану зацокотіли кулемети. — Савелья вмовк, закинув голову, наче йому раптом забракло повітря, а тоді повів далі: — За хвилину кулемети зробили своє діло, і кілька солдатів з гвинтівок та револьверів добили поранених. Потім офіцер через перекладача звернувся до мене: «Так буде з кожним, хто чинить нам опір. А тепер іди до Бандакеса й перекажи всім мої слова». і пішов геть. А через годину за його наказом село було зруйноване гарматним вогнем.

Він не вдавався до подробиць і дозволив моїй уяві домалювати їх. Час не був перешкодою, і до мого жаху долучилася ненависть, коли я згадав слова Шееля: «Послух. Влада. Повага».

— Перекладач називав його «Шафер». І у вівторок він озирнувся на це ім'я, хоча й був тепер «Шеель». — Савелья кивнув на перстень, який я крутив у пальцях. — Перстень цей — той самий, що я бачив тоді на його мізинці. Він і навів мене на слід.

— Скільки вам було тоді?

— Дванадцять.

Щиро кажучи, я мав би задовольнитися тим, що почув, але допитливість узяла гору над почуттям такту.

— Чому він обрав саме вас?

— Я теж питав себе про це тисячу разів.

— Адже там були й інші діти?

— Так. Здебільшого малеча. Коли кулемети відкрили вогонь, кілька чоловік кинулося тікати, але тільки троє чи четверо врятувалися. Я не знаю, де вони тепер. Може, вже повмирали. В усякому разі, лише я один чув прізвище офіцера й бачив зблизька цей перстень. Повірте, сеньйоре Тайлер, ці літери я запам'ятав так, наче хтось випалив їх у моєму мозку.

— Ну, а далі що було? Ви пішли до Бандакеса?

¹ Німецько-фашистський легіон, посланий Гітлером на допомогу Франко.

— Ні. Я втік і сховався у якійсь печері. Я був тоді сам не свій, наче закам'янів, навіть плакати не міг — не текли сльози. Якась жінка підібрала мене, привела до себе додому, нагодувала, прихистила. Але то вже було наступного дня, чи, може, через кілька днів... Та жінка, певно, здогадалася, звідки я і що пережив, але не подавала знаку. Мабуть, вона мала намір віддати мене в притулок, але до того не дійшлося: наступної ночі я потай утік з її хати й пішов, плачучи, куди очі світять. Нарешті, я вже міг плакати. Лінія фронту на той час пересунулася на північ, і про те, що робилося тут, не розкажеш ніякими словами. Я був ще надто малий — не розумів, що краще було б, якби й мене вбили на тому майдані... Я блукав од села до села, крав, коли не знаходилося доброї душі, яка б нагодувала мене. Прибився до циган, кілька днів мандрував з ними, потім жив у якійсь родині на тартаку. Так тривало майже півмісяця, поки, одного дня, збираючи ягоди, я знайшов у канаві гранату. Я зважив її на долоні — й у ту мить ніби знову ожив. Не знаю, як це пояснити, щоб ви мене зрозуміли, але, стоячи там з гранатою в руці, я ніби став дорослою людиною. Забув про сльози. Того дня я причаївся на скелі біля шосе й кинув гранату в першу ж штабну машину, що прямувала на північ. Я схибив, і ті, що їхали в машині, повискакували й відкрили вогонь. Довелося тікати.— Він аж зігнувся від нападу кашлю. А віддихавшись, сумно посміхнувся.— Відтоді я весь час перебігаю з місця на місце, сеньйоре. І вже, напевно, ніколи не зупинюся.

На сонце наповзала облямована золотом хмарка. Зброя, що її я кував, була готова до бою. Вона разитиме наповал, буде навіть нищівніша, ніж я сподівався, але сила її лякала й мене самого — в ній наче таїлася й моя власна загибель.

Савелья додав:

— У той час, коли мені хотілося кричати про Гондру, Іспанія була суцільним кладовищем. У кожного було своє горе, в кожному домі витала смерть, а скільки жертв було ще попереду! І я замовк, замкнув у собі те, що знав. А воно роз'їдало мене, наче рак. Навіть коли я не відчував болю, він сидів у мені, не давав спокою, ні через п'ять, ні через десять і навіть двадцять років.— Він розвів руки й опустив їх.— І ось, нарешті, сталося! Ринва з готельного даху, перстень, ім'я — на світі й досі трапляються чудеса!

Він провів мене на горб, за яким уже зовсім близько було до шосе. Прощаючись із ним минулого разу, я сказав, що мені його нітрохи не жаль, але тепер я жалів його від щирого серця. Не мені було винувати чи засуджувати його. Після смерті Шееля все пішло шкереберть, і розпач спотворив мою любов, спотворив до невпізнання мої почуття до Ільзи. Але Шеель однаково загинув би не своєю смертю, казав я собі. Як не куля, то щось інше відібрало б йому життя. Бо доля не сліпа, вона не знає пощади й рідко помиляється. Ідучи слідом за Савельєю, дивлячись на його худу, незграбну постать, я думав, чи навчиться він іще безтурботно сміятися, чи спізнає радість жіночих обіймів без того, щоб прислухатися до кожного шереху і чути в них скрадливі кроки ворогів? Можливо, я зичив йому цих радощів ще й тому що сам не звідав їх, сам носив біль, який роз'їдав мені душу.

Тиснувши йому руку, я сказав:

— Може, ще колись зустрінемося.

— Сподіваюсь.

— Щастя вам.

— І вам теж, сеньйоре Тайлер.

Через двадцять хвилин я сів біля мосту в автобус. Поки я чекав його, і потім, усю дорогу до міста, на шосе не з'явився жоден жан-дарм — ні піший, ні на мотоциклі чи в авто. Коли ми виїхали з-поміж непривітних коричневих горбів, сонце знову вийшло з-за хмари і все довкола завмерло в оманливому затишші. Рівно об одинадцятій я вийшов під обліпленою афішами стіною амфітеатру й попрямував до «Еспанї».

Розділ восьмий

1

Ільзи в готелі не було, і чергова нічого не могла мені про неї сказати. Я зайшов до «Американського бару» й замовив чарку фундаменту. Чоловік, що сидів у кутку під головою бика, читав з азартним блиском в очах футбольний репортаж. Бармен теж не бачив Ільзи; як і я, він звернув увагу на футбольного уболівальника під головою бика і, весело підморгнувши мені, промовив:

— Часи міняються.

Не знаючи, де шукати Ільзу, й почувуючись безпорадним без машини, я незабаром узяв таксі й подався на віллу «Мірамар». Серед свіжої пошти на столику лежав лист від мого літературного агента; він повідомляв, що одна лондонська газета купила право на мій попередній роман і друкуватиме його з номера в номер. Лист закінчувався словами: «Я Вам заздрю, мій друже. Погода в нас препаскудна — більше я нічого не скажу, бо Ви ще подумаєте, що я набиваюся до Вас у гості. А справді — чом би Вам не запросити мене? Звісно, якщо я не буду третім зайвим на Вашій віллі, що, кажуть, дуже схожа на весільний торт... Останнє припущення, між іншим, викликане вашим упертим мовчанням». А потім — постскриптом, дописаний від руки: «Як посувається Ваш новий твір?» Його листи завжди або наснажували, або пригнічували мене. Та тепер я не відчув ні задоволення, ні вдячності. Мій успіх видався мені примарним, а останній абзац був мов сіль на відкриту рану. Я кинув лист на столик. «Вигадки», — сказав мені Шеель, коли ми знайомилися. Вигадки й справді були моїм фахом. Але я, здається, вже втратив до них смак.

У коридорі мене перестріла Каталіна.

— Buenos días, — привітався я. — Не готуйте ні обіду, ні вечері, я їду до міста.

Вона кивнула, і я вже взявся за ручку дверей, коли раптом почув її співучий голос:

— Сеньйоре...

— Слухаю вас.

Її коричневі, як фініки, очі щоразу вражали мене своїм молодечим блиском, і сумно було дивитись, як вони контрастують із зморшкуватою шкірою обличчя.

— Капітан Ромеро викликав мене вчора до жандармерії. Я вас не бачила після цього й хочу, щоб ви знали.

— Я вже знаю. Хай це вас не турбує.

— Я не могла не піти.

— Розумію і ні в чому вас не звинувачую.

— Він допитував мене,— сказала Каталіна майже з материнською тривою. Вона, видно, дуже боялася Ромеро — тут його всі боялися. Переді мною, однак, вона не виявляла особливого страху.— І про такі речі, що я посоромилася б питати.

— Все це дурниця від початку й до кінця,— відповів я.— Звичайнісіньке непорозуміння.

Каталіна зраділо сплеснула руками, і за кілька хвилин, заправляючи бензином бак, я вже чув, як вона співає на кухні.

Їдучи до міста, я помітив, що море вже не таке руде, але берег був геть засмічений, і до нього прибило ще кілька роздутих трупів кіз. У барі «Сіндбад» я побачив Хоакіна — він лавірував між крайніми столиками, тримаючи тацю на високо піднятій руці. Тут він виглядав природніше, ніж у горах, не схожий був на людину, обтяжену таємницею. Я здивовано подумав, що знаю тепер більше, ніж він.

Ільзи тут не було, а розпитувати, чи вона приходила сюди, мені не хотілось. Я мав завдати їй болю, готувався до цього й просто не міг би розмовляти про щось інше, а тим більше — прикидатись перед Хоакіном, ніби ми з Савельєю говорили тільки про погоду. Згодом я переконаю його в цьому, але то — згодом...

Під'їхавши до «Еспанї», я ввійшов до «Американського бару» й сів біля стойки. Кажуть, деякі віруючі складають своє лахміття й недоїдки до ніг божества, перед яким схиляються,— мовляв, нарікай, боже, на себе, як не послав мені нічого ліпшого... Якби після смерті Шееля Ільза в своєму горі не відштовхнула мене, я б, мабуть, з її горем примирився. Мені не спало б на думку їхати до Гондри, я б не сушив собі голову над причиною вбивства, не розпитував би Хоакіна й не їздив би з ним на зустріч до Савельї, сподіваючись щось вивідати, щось з'ясувати. Тільки вчора (чи позавчора? Події вже плуталися в моїй голові) Ільза сказала, що найгірше — це невідання, що вона мусить, повинна дізнатися, чому він загинув. Я не знав, як і коли саме розкрию їй причину його смерті. Я думав зараз про інше: вона не повірить мені, зажадає доказів. Савелья навів би їй найпереконливіші докази, але послатися на нього не можна, це означало б поставити під загрозу його життя. Ні, обійдуся без імен. Скажу тільки: «Мені розповів це один випадковий знайомий». Страшна сила цього відкриття приголомшить її, вона шукатиме спростувань, а не помсти. Бридке й жахливе завжди здається неймовірним — після зовсім короткого, кількаденного знайомства з Шеелем навіть мені важко було повірити, що людина, котру ховатимуть завтра вранці, й стрункий білявий офіцер з легіону «Кондор», про якого розповідав Савелья,— одна особа. Скільки ж часу мусить минути, щоб Ільза усвідомила цю правду? На боці Шееля — цілих вісім років, прожитих з нею. Та все-таки прийде — повинен прийти! — той день, коли вона відсахнеться від нього. Коли я стану потрібен їй, як ніколи раніше. І вона не образиться за жорстокий удар, бо сама казала, що хоче знати правду. Що ж до почуттів, якими я керувався — злості й навіть ненависті — то я просто не усвідомлював їх, не помічав.

Я відчував тільки жагу. І відчай. І кохання... Тільки ці троє почуттів були для мене спонукою. Тільки в них гартував я свою зброю.

Я вийняв перстень, покрутив його в пальцях. Огрядна дама підійшла до стойки, обережно вмостилася поряд на круглому сидінні, і я, наче спійманий на гарячому, миттю затис перстень у кулаці, а тоді підвівся й перейшов до столика. Сівши там, знову розтулив кулак. «Е. Ш.»... Шафер. Еріх Шафер... «Що ти робив після Гондри? — подумав я.— Коли ти став Шеелем? На це теж можна знайти відповідь — вона десь є. І якщо треба буде, я гори переверну, але знайду її».

Нарешті я почув звук, якого чекав — чіткий цокіт каблучків по мозаїчних плитах вестибюля.

Темно-сірий костюм відтіняв помітну навіть під засмагою блідість її обличчя.

Я запитав: «Де ти була?» — запитав так, наче мав повне право знати це. Коханець забуває, що в нього немає ніяких прав; як немає й відповідальності.

— В магазині.

— Я шукав тебе скрізь.

Вона сіла так, щоб не пом'яти спідницю.

— Я ходила також до агентства — замовила квиток на літак.

— Квиток? — У мене щось наче обірвалося всередині.— На коли?

— На неділю,— відповіла вона.— В неділю є рейс на Париж, а там я зроблю пересадку.— Старанна чіткість не по-англійському твердої вимови немовби підкреслювала остаточність її рішення.

— Невже ти мусиш...

— Що?

— Так поспішати.

— Так, Тай, мушу.— І, помовчавши, додала: — Почастуй, будь ласка, сигаретою.

— Але ж неділя післязавтра! — приголомшено вимовив я.

— Вдома чекає стільки справ...

— Я розумію, але...

До столу підскочив офіціант, клацнув запальничкою, позбавивши мене навіть цього привілею. Світ аж кишів бойскаутами. Я механічно замовив сухого хересу, перед очима в мене танцював, огортаючись димом, вогник Ільзиної сигарети. Минула, мабуть, ціла хвилина, перш ніж ми заговорили знову. В моєму мозку вицокувало: «Сказати зараз?.. Сказати потім?» У м'якому, розсіяному плафонами світлі обличчя її було невимовно гарне. Уста, чий свіжий смак я так добре пам'ятав, гладеньке чоло, що в гарячому самозабутті кохання вкривалося дрібними крапельками поту, тоненька блакитна жилка на шиї — я не міг повірити, що вони більше не належать мені. «Подивись мені в очі,— подумки благав я.— Ради бога, подивись мені в очі... В моїй кишені — зброя. Досить мені видобути її, і я розтоплю твою байдужість, полуда спаде з твоїх очей, і ти побачиш правду такою, якою вона є. Побачиш — і забудеш про своє горе й каяття, бо вони несумісні з цією правдою». Маятник тим часом вицокував: «Зараз?.. Потім?» — і хвилина та здавалася нескінченною. Та врешті самолюбство чи радше те, що від нього ще лишилося, перемогло: ні, Шеель стане моїм знаряддям тільки тоді, коли не буде вже іншої ради. Зараз я ще можу обійтися без нього. Нахилившись над столиком, я тихо запитав:

— А як же ми з тобою, Ільзо? Чи не надто рано...

Але вибух реготу біля стойки заглушив мої слова, і я з досадою переконався, що вона недочула.

— До ресторану? Так-так, я й сама хотіла запропонувати, щоб ми сьогодні пообідали раніше. Звідси я піду прямо до церкви — Еріха привезуть туди о другій.

Я відкинувся на спинку стільця, розчарований, сповнений гіркоти.

— Ти підеш зі мною? — спитала вона.

— Навіщо? Я не буду тобі там потрібен.

— Тай,— вимовила вона тоном, яким докоряють дитині. Наші погляди зустрілися, і в її очах я прочитав поблажливе співчуття.— Прошу тебе.

Я знизав плечима.

— Я не католик.

— Все одно...

— І я ні за чим не жалкую.

Тепер уже я відвернувся, щоб уникнути її погляду. «Ні, це не рана, це подряпина,— подумав я.— Та справжня рана, якої я міг би тобі завдати, була б куди болючіша».

— Що ж, роби, як знаєш,— відповіла вона стримано.

— Ти, бачу, жалкуєш.

— Не розумію.

— Жалкуєш за тим, що було між нами.

Подумки я благав її: «Спростуй це»,— а перед очима, на попільниці, чорніло слово «ЕСПАНЬЯ», і серце моє відлічувало секунди тиші.

— Ну, нащо ти так, Тай...— нарешті промовила вона.

Я знову глянув їй у вічі.

— Це не відповідь.

Вона зітхнула.

— Не треба про це зараз. Будь ласка

— Він мертвий, Ільзо.

Вона стиснула губи, як від удару. Роздушила сигарету у попільниці, підвелася.

— Вважаймо, що розмови про церкву в нас не було.— І спитала офіціанта: — В ресторані вже обслуговують?

— Так, сеньоро.

Я пішов за нею, мов побитий собака. Відвідувачі бару оглядалися їй услід. Тільки я один не бачив, яка гарна в неї хода, тільки мені вчувалася жорстока зневага в цокоті її каблучків. Коли ми сіли за стіл й офіціант, узявши замовлення, відійшов, я незграбно промовив: «Ви-бач»,— але вона не відповіла. Гнітючу тишу порушив метрдотель — він підійшов до нашого столика, щоб засвідчити нам своє шанування. Ми поговорили з ним кожне окремо, наче чужі люди, що випадково опинилися за одним столом, а коли метрдотель, прощаючись, позадкував, Ільза попросила його замовити на першу годину таксі.

— Буде зроблено, сеньоро Шеель.

Коли він одійшов, я зауважив:

— Таксі можна було б не замовляти.

— До церкви звідси не близький світ.

— Ти добре знаєш, що я відвезу тебе туди.

— Я знаю зовсім інше.

— Я відвезу тебе.

— Ти сам сказав, що не хочеш зі мною їхати.

— А тепер хочу.

— О, господи,— зітхнула вона.

Я втрачав її, втрачав безповоротно. Шеель лишався моєю єдиною надією. І все-таки мені гидко було використовувати його. Може, тому, що я вже й так ненавидів себе. А може, тому, що інтуїтивно відчував: показавши перстень зараз, у нападі люті, я зведу нанівець увесь ефект викриття. Отож я зціпив зуби й знову сказав собі в думці: «Потім. Я скажу їй потім, коли вона заспокоїться. Коли я заспокоююсь...»

Ми допили каву і вийшли. Перед дверима готелю чекало таксі. Я рішуче підійшов до водія, вибачився перед ним, заплатив за виклик і відчинив дверцята своєї машини. Ільза сіла, не сказавши ні слова, і я повіз її на побачення з духом, якого збирався вбити.

2

В церкві панував півморок. Темно-червона лампа на вітварі ледь жевріла; люди пересувалися, мов тіні, безликі в своїй побожності. Фігура з похиленою головою, прибита цвяхами до величезного хреста, здавалося, спала. Пропустивши Ільзу вперед, я пішов слідом за нею до головного престолу. Задрапована й закрита труна з тілом Шееля вже стояла перед ним; обабіч її горіли свічки. Ільза вклякла, і я гірко подумав: вона молиться не богові, а трупу. Сівши за два ряди позаду, я дивився, як вона хреститься, як вогники жовтих свічок над труною то нахиляються й сплющуються, наче їх гладить невидима рука, то знову вирівнюються високими язичками. Старий священик з індичим волом підійшов до Ільзи, нахилився до вуха й щось таємниче зашепотів; мабуть, він уже чигав на неї десь у темряві — інакше не з'явився б так швидко.

Священик почовгав геть. Я знову подивився на труну, встановлену на такому почесному місці, й механічно подумав: цікаво, з якого боку голова Шееля? «Життя і смерть — цього не заміниш нічим, містере Тайлер». Тепер він — мій союзник, останній і єдиний. Союзник мій, ворог мій, що тримає в полоні Ільзу... Вона зараз теж думає про нього, нічого не знаючи про майдан у Гондрі, про цокотіння кулеметів і предсмертні крики людей; а також про хлопця, що сховався в печері, хлопця, що на все життя запам'ятав німецького офіцера з сигаретою в зубах.

Я переплів пальці рук і сперся на них підборіддям — але не для того, щоб молитися. «Слухай, ти, там, у труні, Шафере чи Шеелю (це зрештою не має значення, як не має значення й те, куди ти лежиш головою) — ти ж не обмежився Гондрою, правда? Де ти побував потім, після того, як ти й тобі подібні відсвяткували перемогу в Іспанії парадом у Берліні? В Польщі? Норвегії? Франції? Може, в Греції? В Росії? Десь ти ж іще мусив побувати. Іспанія була для вас тільки репетицією. Ти не сховав свій мундир у шафу в тридцять дев'ятому разом з твоїм уже багатим досвідом. Такі, як ти, діяли потім у Варшаві, Лідіце, Арденнах... Ви чинили свої звірства по всій Європі. Що ти робив у той час? Які чорні діла змусили тебе взяти собі нове ім'я? Видно, Гондри було тобі замало?»

Зграйка дітей тихо пройшла за колонами нефа, скупчилася навколо освітленої свічками статуї якогось святого. Всупереч сподіванню, написаному на їхніх обличчях, статуя не ворухнулася.

«Hier haben wir gewonnen»... Ні, Шеелю, помиляєшся, ти й тут не переміг. Тут ти теж зазнаєш поразки. І вже сьогодні ввечері Ільза почує правду про тебе. Вона повірить мені й питатиме в тебе те саме, що зараз запитую я. І завтра вона відмовиться від авіаквитка.

Священик повернувся вже в стихарі; пройшов під аркою і знову кудись зник. Ільза ще нижче схилила голову. Яка користь була Шафєрові од її молитов, якщо молилася вона за Шееля? Якби я міг молитися, якби я вірив, що молитвою можна чомусь зарадити, я попросив би бога зробити так, щоб я здобув свою перемогу власними силами, без допомоги Шееля. Але бог явно спав...

Раптом Ільза підвелася. Я подумав, що вона вже зібралася йти, і хотів теж устати. Та натомість вона пройшла вздовж ряду стільців з плетеними сидіннями й зникла в тому ж напрямку, що й священик. Нахилившись уперед, я побачив, що вона ввійшла до сповідальні. Запнувши завіску, Ільза вклякла, і я побачив її стрункі ноги в черевичках. Більшої прикрості завдати мені вона не могла. Я затулив обличчя долонями. Невже ти покликала мене сюди тільки для цього — щоб принизити мене, зробивши свідком свого каяття? Я відкинув думку про те, що священик міг схилити її до цього допіру тут, у церкві. Що вона зараз каже? «Каюся, отче, я согрішила... Двічі... Ні, це вперше, отче, вперше в житті...»

Я більше не міг слухати цього шепоту, породженого моєю власною уявою. Підхопившись, мало не перекинувши ряд стільців, я подався до виходу, на сонячне світло. Потім я стояв на паперті, дивлячись на торговок квітами, яких Христос прогнав би звідси; на дощувальні установки посеред газонів з обрідною травою. Покаянний шепіт гримів у моїх вухах, сповнюючи мене чорним, страшним відчаєм. Щоб здолати його, я зібрав у кулак усю свою лють, і з тієї люті народилася думка: «Ну, гаразд. Ти сама на це напросилася».

Ільза довго не виходила з церкви. Я чекав у машині. Навіть ненависть знає хвилини спокою — а в ті хвилини нічого, крім ненависті, я не відчував. Я скурив дві сигарети, подумки підганяючи Ільзу, жадаючи, щоб вона вийшла, перше ніж здоровий глузд почне притупляти мої почуття. Ревнощі будують міст між злістю й жагою, а часом сплавляють їх воедино.

Нарешті вона вийшла — слід гадати, оновлена, очищена від гріхів, очищена від мене. Я холодно сказав:

— Ти могла б і не влаштовувати такої демонстрації.

— Вибач. Це вийшло ненавмисно.

— Дурниці! — Я сердито натис на зчеплення.

— Я кажу правду.

— Дивно, що ти не боїшся знову забруднитися.

Це слово влучило в ціль.

— Не треба, Тай. Мені й без того гірко.

— Гірко? Тобі?

— Так, мені.

Автобус, що поволі їхав попереду, змусив мене пригальмувати.

— Колись ти кохала мене,— сказав я.— Невже якісь старозавітні приписи можуть убити кохання? Вони небагато важили для тебе, поки він був живий.

Умиротворена покутою, Ільза лагідно відповіла:

— Не треба так зневажати мене, прошу тебе.

— Я тебе не розумію. І не маю часу на дурні розмови, якщо в неділю ми повинні розстатись.

— Я мушу повернутись додому, Тай.

— Хотів би я знати, чому.

Ми вже під'їздили до «Еспанїї», і я круто завернув через дорогу, проскочивши між двома авто. Вона відповіла після того, як колеса машини уткнулися в бровку:

— Я вже пояснювала тобі, чому.

— Але тепер ти вільна — навіть за тими твоїми приписами. Повторюю: я тебе не розумію. Що буде з нами і з тим, що було в нас?

— Нічого.— І на підкріплення своїх слів вона похитала головою.

— Чому? Звідки ти це знаєш?

— Я ніколи не зможу забути, що була з тобою в ті хвилини, коли загинув Еріх. Ніколи.

— Краще б ти викреслила його з пам'яті, раз і назавжди.

Вона рвучко обернулася до мене — лагідності їй вистачило ненадовго.

— Ти не маєш права казати таке.

— Маю. І скажу ще раз: викресли його з пам'яті, раз і назавжди. Ти не знаєш, яким він був насправді...

Вона вискочила з машини, перше ніж я встиг докінчити. Я наздогнав її на сходах, ухопив за руку. Вона вирвалася, але я знову впіймав її за зап'ясток.

— Гадаєш, мені приємно робити це?

— Облиш мене!

— Ні. Ти підеш зі мною.

Супроводжуваний здивованими поглядами службовців готелю, я повів Ільзу до «Американського бару». Вона не хотіла сідати, але я наполіг, сказавши:

— Я хочу показати тобі одну річ.

— Яку річ?

— Вашу фамільну цінність.

Я вийняв і простяг їй перстень. Здивування трохи зм'якшило вираз її обличчя.

— Це ж перстень Еріха!

— Так.

— Де ти його знайшов?

— Мені його дав один чоловік.

До нас підійшов офіціант, і я сердито кинув йому.

— Я вас покличу.

— Дав?!

Я кивнув, пильно дивлячись Ільзі у вічі. Зараз вона довідається про все.

— Хто саме?

— Я його не знаю.

Вона покрутила перстень, провела великим пальцем по монограмі:

— Це ж одна з речей, украдених із нашого номера.

— Знаю.— Невже вона забула, що мені це відомо?

— Коли він потрапив до тебе?

Мабуть, краще було б збрехати, але я відповів чесно:

— Про того чоловіка я почув позавчора. А повернули мені перстень сьогодні вранці.

— І ти нічого мені не сказав!

— Як бачиш, сказав.

— Але як ти міг — дізнавшись іще позавчора, два дні мовчати? Друзі так не роблять.

— Я боявся розчарувати тебе.

Очі її осудливо дивилися на мене. І тоді я поставив питання руба:

— Це ініціали Еріха?

Вона перевела погляд на перстень, потім знову на мене.

— Звичайно, його.

— Еріха Шееля?

Вона насупилася, нічого не розуміючи.

— Чому ти про це питаєш? Це справді його перстень.

— Сеньйор Тайлер? — тихо озвався хтось у мене за плечима.

Подумавши, що це знову офіціант, я роздратовано обернувся й побачив хлопця-розсильного в уніформі й круглій шапочці.

— Чого тобі?

— Вас просять до телефону, сеньйоре.

— Це якась помилка. Я не мешкаю в цьому готелі.

— Сеньйора Тайлера кличуть до телефону.— Він повторив це і навіть покліпав очима, як папуга.

— Хто просить?

— Не знаю, сеньйоре.

Кому зійшло на думку дзвонити мені саме в цю хвилину? Я подивився на Ільзу. Нещадні слова готові були зірватися з язика: «Так, це той самий перстень, але власника звали інакше. Він обманув тебе. Його звали Шафер, і двадцять років тому цей Шафер зруйнував Гондру і знищив усіх її жителів. По-звірячому перебив їх. Ось чому я порадив тобі викреслити його з пам'яті, раз і назавжди». Це були б гарні слова під кінець — сказати б їх, вийти, а потім, повернувшись, розставити всі крапки над «і». Але я завагався і тільки буркнув:

— Вибач, я зараз.

У вестибюлі розсильний показав мені на телефонну кабінку, я ввійшов і причинив за собою оббиті дерматином двері.

— Алло? Тайлер слухає!

— Говорить капітан Ромеро.

— Чого вам од мене треба?

Він прокашлявся.

— Я хочу попросити вас зробити одну послугу.

— Ви звернулися не за адресою.

— Послуга ця потрібна не мені.

— Тільки не кажіть, що у вас є приятелі.

— Зробити її просить *ваш* приятель, сеньйоре. Принаймні він претендує на це звання.

— Кого ви маєте на увазі?

Ромеро відповів, мов вистрелив:

— Луїса Савелью.

В ту мить я зрозумів, що таке мертва тиша. В трубці зашаруділо — певно, Ромеро тримав у пальцях якийсь папірець.

— Савелью?

— Так. Він хоче поговорити з вами.

Це скидалося на провокацію.

— Що ж, передайте йому трубку.

— Це неможливо. Але мені відомо, де він, — де ви можете з ним побалакати.

Серце в мене тьохнуло.

— Де ж саме? — запитав я, намагаючись зібрати думки.

— Він сховався в Білих печерах, але ми блокували вихід, і йому звідти не втекти.

— І він хоче побалакати зі мною?

— Принаймні каже про це.

— А чому саме зі мною?

— Я теж хотів би це знати, сеньйоре. Можу сказати вам тільки одне: якщо ви не прибудете сюди за півгодини, Савелья розпрощається з життям.

— А якщо прибуду?

— Тоді не виключені якісь варіанти.

— За півгодини я можу й не встигнути.

— Якщо ви пообіцяєте приїхати, я накину вам кілька хвилин на дорогу.

— Гарзд, я їду.

Штовхнувши спиною двері кабінки, я жадібно ковтнув повітря. Ільза все ще сиділа за столиком, тримаючи перед очима перстень.

— Вибач, мене терміново викликають. Дуже нагальна справа. Потім я тобі все поясню.

Та мої справи більше не цікавили її. Вона тільки поцікавилася:

— Чому ти спитав, чи це Еріхові ініціали?

Я довго мовчав, дивлячись їй просто в вічі. Хіба ж не іронія долі: тепер шлях до істини перепинив їй Савелья! Але я не мав права гаяти й хвилини з тих тридцяти, які було йому відпущено. Навіщо він кличе мене? Щоб звинуватити в тому, що я навів на його слід Ромеро? Ет, хіба вгадаєш... Але поквитатися з Шеелем доведеться пізніше: помста відкладається.

— Ми закінчимо цю розмову, коли я повернуся.

Через кілька секунд я вже сидів у машині. І потім усю дорогу бачив перед собою — виразніше, ніж обличчя Ільзи, Савельї, Шееля, Ромеро, Хоакіна, — очі кролика, що вранці дивилися на мене з багажної полиці автобуса.

Шлях до мосту автобус долав за двадцять хвилин. Я доїхав туди за дванадцять, здійнявши за собою густу хмару куряви, над якою шукали зграї переляканих птахів. Тільки раз мені довелося пригальмувати — коли шосе переходила отара овець. Білі печери лежали за кілометр од мосту, але я робив усе можливе, щоб Ромеро почув мене ще до того, як я туди під'їду — перед кожним закрутом голосно сигналив, і звук клаксона луною котився в горах.

По той бік мосту вартував жандарм. Мабуть, Ромеро наказав своїм підлеглим перевіряти всі машини, бо жандарм жестом звелів мені зупинитись. Побачивши, однак, що я не маю такого наміру, він прудко відскочив убік. Трохи далі я побачив щит:

БІЛІ ПЕЧЕРИ
СВОЄРІДНИЙ І НЕПОВТОРНИЙ ВИТВІР ПРИРОДИ
ВЛАСНІСТЬ ФІРМИ «ЕЛЕКТРИКОЛ»

Як кожен турист, що приїздить у ці краї, я вже побував у печерах і міг би обійтися без другого щита із стрілкою та написом:

400 МЕТРІВ
БІЛІ ПЕЧЕРИ
ВІДКРИТО ЩОДНЯ З 10 ДО 20 ГОДИНИ

Я завернув під навислою, порослою сірим мохом скелею. На роздоріжжі, якраз у тому місці, де шосе розгалужувалося, стояли двоє жандармів; за їхніми спинами виблискував на сонці туристський автобус. Кілька цікавих облич припало до його шибок, коли я загальмував, щоб не наїхати на молоду жінку, яка стояла посеред шосе й обурено кричала жандармам:

— Це неподобство! Моє бюро має угоду з фірмою, ми возимо сюди екскурсії щопонеділка, щосереді й щоп'ятниці! Яке ви маєте право не пускати нас?

Жандарми обійшли її, як обходять дерево, й зупинилися коло моєї машини.

— Сеньйор Тайлер? — спитав один з них.
Я кивнув.

— Капітан Ромеро в будці.

Я зрозумів, що він має на увазі, і дав газ, а жінка ще пронизливіше зарепетувала:

— Що ж це робиться, га? Йому, виходить, можна, а нам ні? У мене тридцять п'ять душ...

Шосе бігло попід крутим схилом, розставлені на однаковій відстані білі стовпчики позначали край урвища. Та після кількох карколомних закрутів дорога вирівнялася й вивела на досить просторий майданчик перед печерами; на цьому майданчику вистачало місця і для посипаної піском автостоянки, і для кафе та кількох кіосків із сувенірами. У звичайний день машинам тут було тісно, але сьогодні перед печерами

стояли тільки чорний лімузин і з десяток червоно-чорних мотоциклів. Офіціантів, продавців, гідів наче вітром здуло, натомість перед входом-тунелем стояли півколом кільканадцятьоро жандармів з карабінами наготові. Якщо досі в мене ще жевріла надія, що Савельї якимось пощастить урятуватися, то тепер ця надія остаточно згасла.

Поставивши машину коло чорного лімузина, я вийшов і попрямував до «будки» — дерев'яної каси. Бічні двері відчинилися в маленьку кабіну з полицями, на яких лежали різноколірні рулони квітков. Ромеро сидів за столом і розмовляв по телефону. Він не зразу помітив мене. Погойдуючи ногою в бездоганно начищеному черевіку, він самовдоволено говорив у трубку:

— ...Так точно... Ні, ні, про це не може бути й мови... Авжеж, за годину доповім... Як ви сказали? — і догідливо засміявся. — Дякую. Щиро дякую.

Поклавши трубку, він розгладив зморшки на кітелі і тільки тепер побачив мене.

— Ого! Так швидко? — Його вуса сіпнулися в кривій посмішці.

— Я знаю цю дорогу.

Ні поглядом, ні жестом Ромеро не виказав, що йому це відомо.

— Здається, є таке англійське прислів'я: «В лиху годину пізнаєш вірну людину», — мовив він.

— Я приїхав сюди не для того, щоб вислухувати прислів'я.

— Але ви приїхали — і дуже швидко.

— Щоб виконати ваше прохання.

Знову той жест — дотик пальцем до вусів, наче вони йому боліли.

— Не так давно ви казали мені, що ніколи навіть не чули про Луїса Савелью.

— Може, й казав.

— Але ви — єдина особа, яку він назвав у розмові зі мною. Як це розуміти?

— Розумійте як завгодно.

Його неможливо було образити — він тільки знизав плечима.

— Що означає — «назвав у розмові» з вами? Виходить, він не в печері? — запитав я.

— Ні, він там. Річ у тім, що на вході, біля турнікета, є переговорна трубка. За її допомогою гіді перемовляються між собою — стежать, щоб групи екскурсантів дотримувалися інтервалу й не наступали одна одній на п'яти. Дійшовши до певного місця, гід повідомляє про це, і в печери запускають нову групу.

Тарган, занесений сюди цивілізацією, перебігав підлогу. Я думав: є люди, яких можна вблагати, є такі, яких можна купити, але Ромеро до них не належить.

— По телефону ви сказали, що можливі якісь варіанти.

Він кивнув.

— Спробуйте вмовити Савелью здатися.

— Він кликав мене, очевидно, не для цього.

— Все-таки спробуйте.

— А якщо він відмовиться?

— Тоді ми перейдемо до дії. Але краще було б обійтися без стрілянини.

Крізь дротяну сітку на віконці каси я побачив жандармів з карабінами напереваги. Невже в цьому є і моя провина?

Ромеро тим часом вів далі:

— Савельї легше буде оборонятися, ніж нам наступати. Через те я й викликав вас. «Щоб упіймати лисицю, треба самому обернутися лисицею» — це вже наше прислів'я.

Почуття провини в мені перемогло, і я не витримав:

— Як вам удалося вистежити його?

— Один з моїх капралів побачив його тут.

— Зовсім випадково?

— Так. Капрал мав вільний день і приїхав сюди в цивільному — показати печери своїм гостям з Мадріда. — Мабуть, на обличчі моєму з'явився вираз полегкості, бо Ромеро поцікавився: — Вас це питання непокоїло, сеньйоре Тайлер?

Я відповів, дивлячись йому просто в очі:

— Так, непокоїло. — А тоді спитав: — Що з ним зроблять, якщо він вирішить здатися?

— Його судитимуть з усією суворістю закону. — Він на мить заговк і розчавив блискучим черевиком таргана. — Так чи так, йому не минути смерті.

— За що?

— За вбивство.

Отже, він уже знав.

— Кого ж він убив?

— Сеньйора Шееля. — Ромеро примружив очі. — Ваш спокій мене дивує. Ви мали б співати від радості.

— Може, й заспіваю, коли ви дасте докази.

— Вчора в Гондрі знайшли карабін. Це один із тих двох карабінів, які він украв минулого року з вартівні біля греблі.

— Оце і все?

— Мені більше нічого не потрібно. Бо я знаю, хто такий Савелья.

Мабуть, мені не варто було заводитися з ним. Савелья однаково був приречений. Але я не стримався — може, через те, що бачив: сім'я, посіяне шеелями, проростало в таких людях, як Ромеро. Отруйне зело все ще було там, де його не встигли вирвати з корінням.

— Що вам відомо про Савелью? — вигукнув я.

— Рівно стільки, скільки треба, щоб порішити його. А решта мене не цікавить.

Я штовхнув двері, бо раптом відчув, що задихаюся в будці. Ромеро вийшов слідом за мною, підладився під мій крок. Успіх запаморочив

Йому голову, навіть черевики його порипували самовдоволено. Жан-дарми пожвавилися, заворушилися, коли ми пройшли між ними, прямуючи до печери під крутою скелею. Турнікет клацнув, пропускаючи мене. Ліворуч, у ніші, вартував сержант. Переговорна трубка із затичкою на ланцюжку була прикріплена на рівні його плеча і тяглася вглиб печери, як кабель. За спиною в сержанта була коробка з рубильником, а на долівці стояли чотири дерев'яні ящики. Ромеро стукнув по одному з них носком черевика.

— Сльозоточивий газ,— пояснив він.— На крайній випадок. Ви були в цих печерах?

— Так.

— Тоді ви зрозумієте, яку я несу відповідальність. Ці печери унікальні. Сталактит виростає за сто років на один сантиметр.— Він наказав сержанту ввімкнути рубильник. Тунель яскраво освітився, чистенький, побілений, привітний.— Постарайтеся, будь ласка, переконати Савелью, що його становище безнадійне.

Сержант вийшов з ніші, Ромеро витяг затичку з переговорної трубки, двічі подув у неї, надимаючи жовті щоки, почекав трохи, а тоді промовив: «Савелья?» Навіть не вірилося, що голос його сягає в глиб печери. «Савелья?» Він припав вухом до трубки й зосереджено зсунув зализані брови. Незабаром Савелья озвався. Я не чув нічого — побачив тільки, як Ромеро кивнув і приклав губи до рупора.

— Я посилаю до тебе твого приятеля. Ти чуєш мене, Савелья? До тебе йде твій приятель, сеньйор Тайлер.

І з задоволеною міною заткнувши трубку, обернувся до мене.

— Я буду тут. У разі чого — викликайте.

— Навряд чи така потреба виникне.

— Не зарікайтеся. І майте на увазі — якщо він надумає використати вас, як заложника,— мене це не зупинить. Я однаково вживу найрішучіших заходів.

— Я знаю, що ви здатні на все.

— Отже, наші умови вам ясні. Ви маєте годинник?

— Так.

— Зараз десять хвилин на п'яту. Даю вам двадцять хвилин.

— Тільки нічого мені не давайте, бо я однаково не візьму. Я пробуду там рівно стільки, скільки мені буде треба — мені, а не вам.

Можливо, через те, що поряд був сержант, Ромеро показав зуби. Куди й подівся його лоск!

— Ви забуваєте, з ким говорите! — гаркнув він.— Я даю вам рівно двадцять хвилин, і...

— Коли йдеться про вашу особу, я не забуваю нічого. Я пам'ятаю все, зрозуміли? і сюди я приїхав заради Савельї, а не заради вас чи сталактитів — за мільйон років виростуть нові!

Повернувшись до нього спиною, відчуваючи на собі його лютий погляд, я ввійшов до тунелю. Проминув напис чотирма мовами (по-англійському було написано: «Курити забаронино») і, переслідований

важкою, глухою луною власних кроків, попрямував вичовганою цементною долівкою під низьким білим склепінням, на якому подекуди чорніли написи — дати, імена. Два з них я й досі пам'ятаю: «ГАРРІ МІЛН. 1957... БІЛЛ І РІН, ДЕРГЕМ, США...»

В повітрі, теплому і вологому, стояв слабкий запах аміаку. Метелики, схожі на кремінні наконечники стріл, ліпилися довкола голих електричних ламп. Тунель полого спускався вниз. До першої печери треба було подолати з півсотні ярдів — і з більш-менш звичайного, побіленого коридора ви раптом потрапляли у казкове царство, де в таємничому сьайві захованих світильників вигиналися найпримхливіші силуети. Кілька місяців тому гід, зупинившись тут, пробубонів: «Цю «Кришталеву вітальню», дами й панове, було відкрито цілком випадково тисяча дев'ятсот десятого року. Забарвлення її пояснюється концентрацією вуглекислого кальцію. Сталактитові утворення, що їх ви тут бачите, характерні для всього цього комплексу печер...» Я проминув «Кришталеву вітальню», дивлячись просто себе, стараючись не збочити зі звивистої доріжки, яка тільки вгадувалася в напівтемряві. Десь наді мною була переговорна трубка, але я не бачив її. Коли печера звузилась, я зупинився під завісою з прозорого мінералу.

— Савелья!

Клич відбився луною, а потім знову довкола запала глибока, моторозна тиша. Я пройшов попід блискучою аркою й опинився в другій печері, більшій і вищій. У таємничому блідо-блакитному світлі тут мінилися «Фабрика свічок», «Чарівний сад», «Зруйнований замок» і «Снігова вершина». Це місце було створене для того, щоб викликати в людей захват, а не думки про смерть. Я йшов, мов священик до вмираючого — готовий відпустити йому гріхи, але й свідомий власного безсилля. Навіщо він покликав мене? Нічим допомогти йому я не можу — він і сам це знає.

— Савелья! — неголосно гукнув я.

— Я-а-а-а,— озвалася луна; десь булькнула, зірвавшись, крапля, а потім знову тиша. На мить мене охопило моторошне, майже божевільне почуття, що я лишився сам-один у цілім світі — й кличу себе самого. Намацавши рукою поруччя і трохи заспокоївшись, я пішов далі. Скрізь, куди не глянеш, до стелі тяглися тонкі й товсті, рівні й хвилясті бурульки, а згори, назустріч їм, а подекуди і з'єднуючись з ними, звисали такі самі нарости. На дотик теплі й гладенькі, мов шкіра, вони через кожні кілька кроків утворювали нове феєричне сполучення ліній і форм.

Я ввійшов до «Зали прапорів». Савелья все ще не озивався, але якесь шосте чуття підказувало мені, що він має бути десь тут, поряд. Світильники раптом зловісно заблмали, пригасли, потім знову засяяли. Мабуть, відколи я ввійшов до печер, не минуло й п'яти хвилин, але мені здавалося, що я блукаю тут уже добру годину.

— Савелья, це я... Тайлер...

Відлуння набігли одне на одне — наче пролопотіли пташині крила. Я був певен, що Савелья стежить за мною, перевіряє, чи я прийшов сам. Це чисто фізичне відчуття діяло на нерви, паралізувало думку. Я зупинився, й мертва тиша обступила мене з усіх боків. А потім я

почув його кашель, і хоч досі напружено чекав якогось знаку його присутності, від цього звуку в мене аж волосся стало диба.

— Савелья! — гукнув я, квапливо озираючись.— Де ви?

— Я тут, сеньйоре Тайлер,— нарешті озвався він.

Навіть обернувшись на голос, я не побачив Савельї. Він потрапив у поле мого зору тільки тоді, коли ступив мені назустріч. Ліворуч од мене був «Грот шахів» — зосереджені в ньому численні сталагміти формами й розташуванням виправдували цю назву. Згорблена постать Савельї відокремилася від наросту, який віддалено нагадував шахового коня, а що грот містився над доріжкою, то ця постать видалася мені більшою, ніж була насправді. Пересилюючи мимовільний дроз, я рушив йому назустріч, але він жестом зупинив мене і, притиснувши до грудей карабін, зіскочив на доріжку.

— Я б нізащо вас не побачив,— сказав я.

— Це дуже добре,— відповів він, думаючи, очевидно, про те, що має статися. При тьмяному світлі я не бачив виразу його обличчя, але потиск його руки сказав мені все.— Дякую, що прийшли.

— Що вас привело сюди? Як ви тут опинились? — вихопилось у мене, як крик душі.

— Я завжди ходив через печери — для мене це найкоротший шлях.

— Через печери?!

— Контролер — мій приятель, і він мене пропускав.

— Не розумію. Це ж справжнісінька пастка!

— Ні, печери мають іще один вихід — ледь помітну розколину по той бік хребта, під самим верхом. Про це знають, може, півдесятка людей, не більше, і я весь час тільки цим шляхом і ходив. Та саме сьогодні той вихід мене підвів: після дощів його завалило.

— Як же все це сталося?

— Мене впізнали — мабуть, хтось із жандармів. Я саме проминув турнікет, коли зчинився галас, але я нітрохи не злякався. Одна група екскурсантів вийшла, друга ще не зібралася, отож шлях був вільний. Сюди я біг, а далі пішов, не кваплячись, бо знав, що мене не здоженуть. Ну, і наштотхнувся на завал. А вони тим часом вимкнули світло.

— І що ж було далі?..

— Я спалив усі свої сірники, шукаючи переговорну трубку.

— А де ж вона?

— У вас за спиною.— І він показав пальцем.— Я не мав надії пробратися в темряві до виходу — поруччя ж тут є тільки в переходах. Та й однаково пробитись уже б не зумів—це було мені ясно. Отож я постояв тут, подумав — а тоді дмухнув у трубку й сказав, що хочу поговорити з Ромеро.

Він знову зайшовся надривним кашлем. Колись я помилився, подумавши, що цей кашель зведе його в могилу...

— Вони знайшли ваш карабін,— сказав я.— Той, що ви кинули в Гондрі.

— Знаю — Ромеро сказав мені про це... Ви розмовляєте з покійником, сеньйоре.

— У вас іще є шанс,— ви можете здатися.

— Хоч так, хоч так — кінець один.

— У вашій історії є пом'якшувальні обставини. Вони мусять зважити на це.

— «Вони»! — з ненавистю сказав Савелья.— «Вони» — це Ромеро й такі самі недолюдки, як він, байдуже в мундирах чи в цивільному.

— Та ж не всі вони однакові. Захищаючись на суді, ви могли б...

— Ви помиляєтесь, сеньйоре Тайлер. Задовго до суду мене знайшли б у камері з перерізаною горлянкою. Не в їхніх інтересах і не в їхньому звичаї ворухити старе.

Я подумав, що, може, він хоче скористатися з моєї допомоги, й запропонував йому:

— Я сам їм усе розкажу.

— Вони не схочуть слухати вас.

— Нічого, я їх примушу.

— Ні. Дякую, але не треба.— Очевидно, рішення його було тверде й безповоротне.— Краще я залишуся тут, у Білих печерах.— Він сказав це, не хизуючись, і в голосі його вгадувався тамований страх.— Тут я маю принаймні оце.— Приклад карабіна глухо стукнув об долівку. Певно, він проніс його через турнікет у холоші штанів — так я думаю тепер, бо тоді над цим не замислювався.

— Тут ви з ним нічого не зробите.

— Зроблю. Те, чого ми не зробили в Гондрі.

Я бачив його профіль. Бачив, як підстрибнув його кадик. Тихе падіння краплі прозвучало, як голос живої істоти. Над нами звисали «Прапори десяти держав». «Зверніть увагу на їхні кольори,— казав нам гід.— І на складки кам'яних полотнищ. Вони ніби майорять на вітрі». Але вітру тут не було й не буде ніколи. Як у могилі.

— Вперше я прийшов сюди ще хлопчиком, разом зі своїм батьком,— провадив далі Савелья.— Пам'ятаю, він сказав мені, що тут нічого не міняється — що я не помітив би ніяких змін, якби прийшов сюди й через тисячу років. Батько мав рацію — це мертве царство...

Лампочки знов мигнули. Я запропонував Савельї сигарету, витев сірника, і поки він жадібно прикурював, я бачив його худе обличчя.— на ньому застиг вираз страждання. Мій розум відмовлявся вірити в те, що ця людина має вмерти. Немов намагаючись переконати себе, що це не страшний сон, я тицьнув йому в долоню пачку з сигаретами й коробку сірників, проте і це не додало мені почуття реальності.

Здобувшись на голос, я запитав:

— Отже, ви не зміните свого рішення?

— Ні.

Я знову бачив тільки його профіль, темний і чіткий на тлі «Грота шахів», освітленого м'яким жовтавим світлом.

— Тоді чого ви кликали мене?

Він кашлянув.

— Я хотів спитати вас про сеньйору.

— Що саме?

— Чи вона знає...

— Про вас?

— Ні. Про Шафера.

— Ще не знає.

Вогник його сигарети яскраво зажеврив і знову пригас.

— Не розповідайте їй,— попросив Савелья.

— Я повинен розповісти.

— Не треба,— сказав він, і його слова відбилися луною.— Навіщо?

Заскочений зненацька, я відповів:

— Він був її чоловік.

— Але вона порвала з ним. Пішла від нього.

Я промовчав, стиснувши кулаки так, що нігті вп'ялися в долоні. Це було справді наче страшний сон, у якому знайшлося місце й для Ільзи. Де вона тепер? Усе ще сидить в «Американському барі»? Все ще зітхає над тим перснем?

— Це ж правда? — спитав Савелья.

Самолюбство в мені перемогло.

— Правда.

— То не розповідайте їй. Це єдине, що я у вас прошу.

Зі стелі знову зірвалася крапля. Я заплющив очі. Тільки не бери з мене обіцянку. Я однаково порушу її, як тільки вийду звідси. Я вже й так зневажаю себе. А тепер буде гірше — ненавидітиму.

— Я багато чого передумав, сидячи тут,— вів далі Савелья.— Але найбільше я думав про вас і про сеньйору. Через те й зажадав від Ромеро, щоб він вас викликав.

— Правди від неї однаково не приховати,— глухо відказав я.— Вбивство Шееля має тільки одне пояснення.

— Чому ж. Я міг убити його з метою грабунку.

— Але Шееля не було пограбовано.

— Бо цьому завадила катастрофа.— Помовчавши, він додав: — Ромеро це пояснення задовольнило цілком. Нащо ж вам казати щось інше жінці, яку ви кохаєте? Вона зненавидить не тільки покійного, а й себе. Все життя ця ненависть роз'їдатиме її, і вона вам ніколи цього не подарує... Ви все одно перемогли, сеньйоре Тайлер. Тож задовольніться цією перемогою.

У переговорній трубці почулося шипіння і якийсь булькіт. Капітанові Ромеро, видно, урвався терпець. Я розумів, що Савелья чекає від мене обіцянки, розумів, що мав би сказати: «Гаразд, я виконаю ваше бажання». І все-таки не міг сказати цього.

— І Хоакінові теж не розповідайте,— попросив Савелья.

Я кивнув.

— Це лягло б каменем на його душу, він завівся б з Ромеро й наробив собі лиха. Але про цю нашу зустріч скажіть неодмінно.

— Гаразд.

Він кинув недокурок, і вогник засичав на вологому камені.

— Ну, прощайте.

— Ходіть зі мною, нехай суд вислухає вас! — знову благально мовив я.

Савелья похитав головою й сховав карабін за спину — мабуть, подумав, що я можу застосувати силу.

Я безпорадно розвів руками й сказав:

— Вони приготували сльозоточивий газ.

— От і добре. Я вже не пам'ятаю, коли плакав востаннє.— Сповнений гідності, він розпростав плечі й подивився мені в очі. Світло з «Гроту шахів» пом'якшувало загострені риси його обличчя.— Прощайте, сеньйоре Тайлер.

Я насилу витримав його погляд — очі мені затуманили сльози.

— Прощайте.

— Довгих вам літ,— промовив він, і я, приголомшений цією формулою прощання, здушеним голосом відповів:

— Я не забуду вашого побажання.

— Знаю.

Я повернувся й пішов, тримаючись у темряві за поруччя, повторюючи, мов у гарячці: «Ні, це неможливо, неможливо...»

Я йшов, не озираючись, але чув, що Савелья йде слідом за мною — напевно, він підшукував собі зручну позицію ближче до виходу. «Грот прапорів» лишився позаду, я не пам'ятаю, як поминув кам'яні зарості «Чарівного саду», як перейшов «Кришталеву вітальню», пам'ятаю тільки, як серце мені краялося. Коли я побачив денне світло в кінці тунелю, звук кроків за моєю спиною урвався.

А потім я вийшов туди, де існував час, де існувало майбутнє і не було миру. Сонце вдарило мені в обличчя; крізь сльози, що застигли очі, я побачив, що кількість жандармів подвоїлася й, утративши владу над собою, загорлав:

— Там у печері тільки одна людина!.. Тільки одна!

Ромеро, який стояв коло переговорної трубки, кинувся мені назустріч настороженою ходою пса, що наближається до можливого суперника.

— Він вийде?

— Ні.

Лінивий вітрець котив різноколірні папірці посипаною піском площадкою. Я пройшов крізь турнікет, і Ромеро підтюпцем наздогнав мене, спробував підстроїтися до моїх кроків.

— Навіщо він викликав вас?

Я не відповів.

— Навіщо він викликав вас?

Я мружився від яскравого світла. Жандарм відступив, даючи мені дорогу. Ромеро біг поруч мене.

— Сеньйоре Тайлер! — Він спробував ухопити мене за рукав, але я вирвався.— Про що він балакав з вами?

Ось і моя машина. Я рвонув на себе дверцята і з грюком зачинив їх. Верх машини був піднятий. Я натиснув на стартер, і двигун запрацював.

— Я вимагаю відповіді, сеньйоре Тайлер! — заверещав Ромеро.— Чого хотів од вас Савелья?

— Підіть і спитайте його самі,— відповів я.— Він чекає на вас.

Я зупинився перед баром при в'їзді до міста і випив біля стойки три чи чотири чарки бренді. Канарок у клітці над радіоприймачем розгойдувався на дротяній трапеції, і жінка, що стояла за стойкою, пробувала привабити його шматочком ковбаси.

— Скільки з мене?

— Дванадцять песет.

Піддавшись якомусь непоясненному імпульсові, я попросив:

— Продайте мені цю пташку.

Вона засміялася, вищиривши щербаті зуби.

— Даруйте, сеньйоре, але Пако не продається.— І поцікавилась:—

А що б ви з ним робили?

— Випустив би на волю.

— Та він одразу ж загинув би! — обурено вигукнула жінка. Беручи в мене гроші, вона сердито бурмотіла собі під ніс.— Придумують же таке — «випустив би на волю». А що пташка загине, це їм байдуже.

Я поїхав далі. Бренді нітрохи не допомогло мені. «Я не пообіцяв йому нічого,— думав я.— Анічогісінько. Просто сказав, що не забуду. А це ж не обіцянка...»

П'ята година. Жандарми, напевно, вже ввійшли в печери. Савелья стояв у мене перед очима — не темний силует на тлі «Гроту шахів», а такий, яким він був на віллі «Мірамар», коли казав мені: «Час ставити пастки, сеньйоре». «Ти мав рацію, сердего»,— подумав я.

Біля «Еспанї» я не зупинився, бо знав, що не зможу дивитися Ільзі в очі. Натомість підїхав до бару «Сіндбад», поставив машину під платанами й сів за один із тих столиків, що їх обслуговував Хоакін. Але до мене підійшов інший офіціант, згорблений і лисий.

— А де Хоакін?

— Він по обіді одпросився, сеньйоре.

Я глянув на будинок жандармерії по той бік площі. Отже, Хоакін уже все знає; хтось устиг повідомити його. Що ж, слава богу, що це зробив хтось інший — за останню годину я вичерпав увесь свій запас мужності.

— Певно, через якісь родинні обставини,— зауважив офіціант.— Що вам принести?

— «Фундадор».

Кілька хлопчаків ганяли на площі м'яча, і їхні пронизливо-радісні крики диким дисонансом вривалися у мої думки. «Навіть якщо ти дав йому слово, воно тебе ні до чого не зобов'язує,— намагався я заспокоїти себе.— Бо він не знав правди».

Офіціант підійшов з повною пляшкою «Фундадору», зірвав фольгу, відкоркував.

— Залиште мені всю пляшку,— сказав я.

Він не знав моїх звичок; і мені довелося відбирати в нього пляшку мало не силоміць.

Савелья, напевно, вже мертвий... Я пив і не помічав часу, знав тільки, що насуваються сутінки. Слава богу, з Хоакіном сьогодні все обійшлося гаразд. Я зустрінуся з ним завтра чи післязавтра, зазирну в його стражденні очі, пожурюся разом з ним, а тоді збрешу йому, як просив Савелья. Тільки краще б не завтра й не післязавтра, а пізніше, бо це ж мої останні два дні з Ільзою.

Лишилося тільки два дні... А проте я сидів, пив і зовсім не квапився повернутись до «Еспанїї». «Вона вам ніколи цього не подарує...» Чи не це стримувало мене? Я затулив вуха долонями — та хіба в такий спосіб зупиниш плин спогадів...

Швидко вечоріло, темрява густішала. Над площею, в жандармерії, над столиками на заповненій терасі засвічувалися лампи й ліхтарі. Мені здалося, що до жандармерії підїхала чорна машина Ромеро, але в темряві я міг і помилитися. Пляшка вже на третину була порожня, і я вже не міг сподіватися, що Ільза мені пробачить. Лише кілька годин тому вона сказала: «Я ніколи не зможу забути, що була з тобою в ті хвилини, коли загинув Еріх». Ніколи не забуде, ніколи не простить... Зброї, яку я так старанно гартував, уже не застосуєш: пізно. «Задовольніться своєю перемогою, сеньйоре Тайлер». Якою перемогою? Якщо я й дотримаю своєї обіцянки, то тільки тому, що зазнав поразки...

Бренді притуплювало все, крім болю. Довкола мене то гучнішали, то вмовкали сміх, музика, гамір голосів. Хтось підсів до мого столика — чоловік років п'ятдесяти із свіжою засмагою на обличчі. Він щось сказав, але я не відповів. Тоді він запитав:

— Вам недобре?

Я підвів голову й побачив перед собою не одного чоловіка, а двох, обриси їхні тремтіли й розпливалися.

— Вам недобре? — перепитав він.

Я похитав головою й затис у руці чарку.

— Ви англієць, правда ж?

— А як ви здогадалися? Я звичайно вимагаю, щоб мені на стіл ставили прапорець.

Язик не слухався мене — через те, видно, цей тип не вловив глузування в моєму голосі й самовдоволено всміхнувся.

— Я завжди вгадую. В мене це — мов шосте чуття. А от моя стара не може відрізнити негра від китайця. Учора вона таке утнула, таке утнула...

«Ільзо, — думав я. — Де ти, Ільзо...»

— Ви все ж таки обережніше прикладайтеся до пляшки, — долинуло до мене. — Двоє облич злилися на мить в одне: кінські зуби, копиця скуйовдженого волосся, загострене підборіддя. — В цих краях вино таке дешеве, що його і не хочеш, а п'єш. Один мій колега...

— Я п'ю за упокій душі мого друга. — Голова перед моїми очима знову роздвоїлася.

Я дивився на площу, але бачив обличчя Ільзи й Шееля, Савельї, Ромеро й Хоакіна і з люттю думав про те, що мене обдурили, обкрутили довкола пальця, позбавили найдорожчого. І з кожною чаркою дедалі більше утверджувався в думці, що є речі, гірші за смерть.

Мов крізь вату, до мене долинув голос мого сусіда — він перейшов уже на нову тему.

— Ми із старою приїздимо до Іспанії щороку, бо нам тут подобається, тут усе не так, як у нас. Я завжди кажу, що Африка починається з Піренеїв. Тут селяни — це такі селяни, а не бозна-що. Ми тільки по селах і їздимо, нам гіді не потрібні — нема дурних. Від нашого брата-англійця іспанці відстали, звісно, років на п'ятдесят, зате в них є те, чого вдома у нас і вдень із свічкою не знайдеш. Старі чесноти — гідність, порядність, мужність, витримка, ввічливість... Я тільки сьогодні сказав своїй старій: це, мовляв, пояснюється тим, що в них католицька

смиренність поєднується з мавританським фаталізмом. Вони знають, що не страждає тільки той, хто не живе на світі... Ні, я ладен миритися з тутешніми вбиральнями, ладен миритися з тим, як ці іспанці знущаються з биків, аби лише...

Я підвівся так, що стілець мій відлетів назад і на столі перекинулася чарка.

— Ти що це робиш, п'янюго! — загорлав мій сусід, та я вже пробрався поміж столиками.

Потім я блукав у якомусь червоному тумані, аж доки не дістався до іншого бару, в якому підлога була посипана тирсою й біля кожного столика з мармуровою дошкою стояла бронзова плювальниця. Певно, мені полегшало б, якби я заплакав, але плакати я, здавалось, розучився, так само як Савелья. Співачка виконувала андалузьку пісню — співала в ніс, закочувала очі, зображуючи пристрасть, а проте нехитрі слова брали за душу.

Ти викинув давно троянди,
Які ми зривали разом,
Та гострі колючки
Ще й досі в моєму тілі...

Не знаю, чи довго я просидів там і де ще побував. Пам'ятаю тільки, що згодом, на вулиці Ісуса й Марії, дівчина з яскраво нафарбованими устами манила мене з темного під'їзду, але вірність перемогла: я жадав тільки Ільзи.

Нарешті, мабуть, якийсь таксист відвіз мене додому. Прокинувся я вранці на своєму ліжку з почуттям безнадії...

Розділ десятий

1

До церкви я прийшов із запізненням: заупокійна меса по Шеелю вже почалася. Я навшпиньках пройшов центральним нефом і сів на стілець під колоною. Ільзу я побачив одразу. Вона сиділа сама в першому ряді біля чорної труни, встановленої перед віттарем. Старий священник промовляв над небіжчиком — точніше, не промовляв, а бубонів щось нерозбірливо, наче говорив сам із собою. Мене здивувала велика кількість присутніх. Певна річ, серед них були й парафіяни, які завжди сходили сюди на одинадцяту годину. Але чимало було й таких, що прийшли навмисне, аби вшанувати пам'ять Шееля. Скажімо, Ромеро чи головний адміністратор «Еспаньї». Я помітив серед присутніх мера з дружиною, хазяїна бару «Сіндбад», чиновника з туристського агентства. Дивлячись на них, я запитував себе: «Невже нікого з них не ображала й не обурювала зухвалість Шееля, невже ніхто не помічав, як він їх усіх зневажає? І невже тільки я, єдиний з-поміж них, ненавидів його? А може, і я теж лишився б таким же сліпим, як вони, коли б не познайомився з його дружиною, не розкрив його таємниці? Один ключ відчинив багато дверей, але не підійшов до тих, за якими лежало щастя...»

Сидячи позад усіх, я стежив за Ільзою. Ще вчора я ревнував її до тієї труни, а сьогодні, зовсім уже спустошений, не здатен був мислити ірраціонально. Священник тим часом бубонів далі, молитовно складав

руки, здіймав їх, ставав навколішки і підводився — розігрував незбагненну містерію на захист Шеелевої душі. Мабуть, мені й справді не слід було недооцінювати сили його впливу, але я не міг боротися з тим, чого не розумів. Мені спало на думку, що він був би моїм невблаганним ворогом, якби Шеель лишився живий — він і все, що стоїть за ним. Але тепер Ільза вільна. І її стримує лише те, що закладене в ній самій, те, що Шеель сіяв у її душу так само педантично й холодно-кровно, як сіяв колись смерть і страждання на іспанській землі. І за все це — моє йому вічне прокляття.

Я багато чого зрозумів після загибелі Савельї. Людина відчуває біль в ампутованій нозі, і найбільше свербить язик у того, кому його відтяли. Коли Ільза підійшла до вітаря і прийняла облатку, я гірко подумав: «А за мене? За Савелью? Чи, знову ж таки, богові немає діла до таких, як ми?»

Меса скінчилася. Шестеро кремезних чоловіків вийшли вперед і з професійною шанобливістю взяли труну на плечі. Тепер я побачив, де в тій скрині ноги, а де голова — вони понесли небіжчика головою вперед, і коли проходили повз мене, я згадав його спотворене жахом обличчя.

Біля входу чекали автокатафалк і три легкові машини. Я сів у першу, разом з Ільзою й чоловіком, якого вперше побачив у церкві. Ільза тихим голосом познайомила нас — це був представник німецького консульства в Барселоні. Німець поважно вклонився мені, я — йому. Ільза, як і вчора, була в темному костюмі, обличчя її закривала чорна вуаль. Видно, вона недавно плакала: очі в неї запухли. Після вчорашнього запою в голові моїй гуло, так наче туди вставили потужний насос; як на те, я ще й сидів обличчям до Ільзи, на відкидному сидінні, бо німець, якого я пропустив уперед, уместився поряд з нею.

Щоб не дихати на неї, я весь час дивився у скло. Перехожі, побачивши процесію, хрестилися. Здавалось, охочим виявити Шеелеві останню шану не буде кінця. Якби він був живий, я викрив би його, вирвав би раз і назавжди з Ільзино серця. Але тепер він був у бога за пазухою...

До кладовища ми їхали хвилин десять. Як тільки вибралися за місто, асфальт скінчився, і нам довелося просуватись у густій хмарі куряви, знятій катафалком. Скло запорошило, німець раз у раз витирав хустинкою спітніле обличчя. Коли машина зупинилась, я подумав, що ми вже приїхали, але виявилось, що це з катафалка попадали вінки. Ми всі троє погойдувалися разом з машиною на вибоїнах, кожне думаючи про своє: Ільза — про втрату, я — про поразку, а німець, мабуть про те, що кар'єра його не вистелена трояндами. Мені спало на думку, що Ромеро, напевно, вже розповів Ільзі про Савелью. Розповів, хизуючись своєю хоробрістю, та ще й повідомив, що Шеель став жертвою грабіжника... Через те, мабуть, Ільза почувалася тепер людиною, яка зазнала не тільки непоправного горя, а й страшної кривди, — і через те я уникав її очей.

Вдруге ми зупинилися вже на кладовищі — величезному, обгородженому муром з пісковика прямокутнику на схилі горба за містом. Біля розчиненої брами серед жовтих глечиків сиділа в плетеному кріслі сліпа жінка. Певно, вона продавала воду, але, за винятком вінків на катафалку, я не бачив довкола жодної живої квітки — тільки штучні,

паперові, лежали на надгробках і висіли на іржавих хрестах під кипарисами, що, мов застигли вибухи, чорніли на тлі полуденного неба.

Ми вишикувалися за труною — священник із служкою і дев'ятеро учасників процесії. Служка, слава богу, не прикидався: видно було, що йому до всього байдуже. Зате мер, його дружина й усі інші, ставши над обшитою дошками могилою, зобразили на своїх обличчях глибокий смуток. Особливо бридко було дивитися на Ромеро. Вперше за весь час я ладен був осудити Ільзу, ладен був кинути її через вузьку яму: «Чому ти дозволила їм прийти сюди? Хто вони тобі? Їм нема ніякого діла ні до тебе, ні до твоїх страждань. Лиш я один прийшов сюди заради тебе — чуєш, заради тебе, а не отого Шееля-Шафера, якого знаю тепер краще, ніж ти...»

Напис на найближчому надгробку привернув мою увагу, я прочитав його, потім сусідні: «РУБІО САЛІНАС. ГОНДРА, 12.4.1938. ТВОЯ МАТИ ВІЧНО ПАМ'ЯТАТИМЕ ТЕБЕ...», «ФРАНСІСКО ДІАС. ГОНДРА, 12.4.1938...», «ЕСПЕРАНСА КАБРЕР. ГОНДРА, 12.4.1938. ТИ НАЗАВЖДИ ЛИШИЛАСЯ В НАШИХ СЕРЦЯХ...» Священник кинув жменьку землі на опущену в могилу труну. Грудки лунко вдарили у віко — неначе лакована скриня була порожня. Вінки на купі кам'янистого червонозему вражали майже непристойною свіжістю й красою — в них переважали лілії, гвоздики й півники. Зі свого місця я міг прочитати тільки дві картки. На одній стояло: «ВІД ІЛЬЗИ» — вона вивела напис друкованими, по-дитячому великими літерами. Друга була від Ромеро: «З ГЛИБОКИМ І НЕПОЗБУТНИМ СУМОМ». І кучерявий підпис — такий же безглуздий, як і слова.

Священник згорнув молитовник — церемонія завершилася. Віддамо прах прахові... Ільза сипнула в могилу жменьку землі, за нею це почали робити інші. Я відвернувся й повільно пішов до виходу. Заржавіле рельєфне зображення Мадонни трималося на одному цвяху, забитому в мур над могилою біля самої брами. А на надгробку, на шматку бляхи, я прочитав імена батьків Луїса Савельї — «ТОМЕО КАНАЛЬС І МАРІЯ САВЕЛЬЯ КАНАЛЬС». І ніякого патетичного напису — тільки місце й дата: «ГОНДРА, 12.4.1938». І я подумав: «Що ж, Шафере, вони дочекалися тебе».

Ільза потисла всім руку, й ми посідали в машини. Тепер я вмостився поряд з Ільзою, але до самого Бандакеса мовчав. Німець куриє. Так само, як я, він не знаходив теми для розмови. Благочестива маска сповзла з його обличчя. Мабуть, він думав про те, чи встигне ще на поїзд. Біля «Еспанїї» ми вийшли, постояли в ніяковому мовчанні, а тоді Ільза сказала щось німцеві, і той, глянувши на годинник, кивнув.

— А ти, Тай? — Очі її дивилися повз мене.

— Вибач, я не зрозумів — ти говорила по-німецькому.

— Я запрошую пана Майнгардта випити чарку. То, може, і ти...

— Дякую, але зараз я не можу. — Мені здалося, що вона зраділа. — Та я запрошую тебе на вечерю. Ти згодна?

Повагавшись, вона відповіла:

— Гарзд.

— Я буду тут близько сьомої... Може, маєш якісь доручення? — Останні слова я проказав як цитату із завчених правил.

Вона похитала головою. Я потиснув спітнілу долоню німця, пробурмотів щось на прощання й покинув їх на сходах готелю.

Розпеченими вулицями я дістався до своєї машини, яку залишив

учора ввечері біля бару «Сіндбад». Хоакіна, видно, не було сьогодні на роботі — а може, він не помітив мене.

Сівши в машину, я об'їхав площу, зупинився перед входом до жандармерії — якраз навпроти щита з написом, що забороняв стоянку, — і ввійшов досередини. Чергував той самий сержант, який не пропускав мене позавчора до Ромеро. Він і сьогодні спробував був заступити мені дорогу, але я відштовхнув його разом з дверцятами бар'єру.

До кабінету Ромеро я вдерся, не постукавши. Ромеро, без кітеля, сидів, відкинувшись на спинку крісла, поклавши ноги на стіл, і чистив нігті. Сержант прибіг слідом за мною, кричачи, виправдуючись. Ромеро наказав йому вийти геть. Пози він не змінив, тільки підвів голову, й під жовтавою шкірою на вилицях випнулися жовна.

— Чим пояснити цей несподіваний візит, містере Тайлер?

У церкві й на кладовищі він удавав, ніби не помічає мене, хоч ми не раз опинялися поряд. Тепер ігнорувати мене він не міг, через те спробував поблажливо посміхнутися, але з цього нічого не вийшло. Мабуть, я добряче допік йому тоді, біля печер.

Я підійшов до самого столу.

— Сподіваюсь, ви пошкодили не дуже багато сталагмітів.

— На щастя, зовсім небагато.

— Уявляю собі, які ви були задоволені.

— Я навіть не сподівався, що все вийде так удаю. В нього, виявляється, було зовсім мало патронів. Перше, ніж увійти до тунелю, ми, звичайно, вимкнули світло. Наслідок: лише один мій жандарм дістав легке поранення.

— Певно, й ваше начальство задоволене вами.

— Я тільки виконував свій обов'язок, сеньйоре.

— Мабуть, Шеель сказав би те ж саме.

Це була необережна фраза, але Ромеро зрозумів її по-своєму й кивнув:

— Його дружина, гадаю, належно оцінила нашу вчорашню акцію. Я дозволив собі поінформувати її про те, що сталося, сподіваючись, що це дасть їй моральне задоволення.

— Я знав, що ви не відмовите собі в такій приємності.— Поламанний вентилятор повискував у мене над головою, тіль від єдиної лопаті весь час миготіла на стінах.— Коли його ховатимуть?

— Це вже справа церкви.

— Слід розуміти, що ваша справа — тільки вбивати.

— О, ми вбиваємо не так уже й часто.— Хоч Ромеро й козирився, проте видно було, що він не знає, який тон обрати. Нарешті, не наче вирішивши покласти край своїм ваганням, він сказав підкреслено глузливо: — Я все забуваю, що Савелья був вашим приятелем. За даних обставин ця дружба має видатися сеньйорі Шеель щонайменше дивною.— І вже відчуваючи себе господарем становища, додав: — Гадаю, однак, що вас до мене привело не це.

— Ви вгадали.

— Що ж вам від мене треба?

— Мій паспорт.

Його обличчя спохмурніло. Я кинув на стіл розписку, вітерець підхопив її й загнав під чорнильний прибор, але Ромеро не поспішав діставати її; натомість він удав, ніби роздивляється на свої нігті.

— Ви поганий актор, Ромеро,— нетерпляче сказав я.— Негайно поверніть мені паспорт.

— Боюся, що я зараз не зможу задовольнити вашого прохання.

— Не зможете?

— Так.

— А то чому?

— Тому, що ваш паспорт замкнуто в шафі з картотекою.

— В такому разі встаньте й відімкніть шафу, щоб узяти звідти мій паспорт.

Він не витримав мого погляду, опустил очі, але спробував відбратися.

— Бачте, ключі від шафи в мого секретаря, а він сьогодні вихідний.— Ромеро удавано знизав плечима.— Нічого не поробиш: вам доведеться потерпіти. Приходьте іншим разом, скажімо, завтра.

— Ключі у вас, а не в секретаря,— відповів я.— Ви забули, що я був тут того вечора, коли Шеель зник, і ваш секретар при мені віддав їх вам, зібравшись додому.— Тоненький блискучий ланцюжок, почеплений до пояса, губився у правій кишені його штанів.— Ви забули також, що сидите без кітеля.

Ромеро почервонів, але промовчав.

— Швидше. Я поспішаю.

Він навіть не ворухнувся.

— Якщо ви негайно не віддасте мені паспорт, я звернуся куди слід, і ви з тріском вилетите з цього крісла. Ви взагалі не мали права відбирати його в мене. Я віддав вам його тоді тільки тому, що хотів здихатися вас. Ви діяли незаконно і самі це добре знаєте... Тож поки не пізно, зніміть зі столу ноги — манікюр закінчите потім.

Він неквапливо підвівся.— вирішив, мабуть, що, зволікаючи, збереже гідність. Я стежив, як він підходить до однієї з шаф, вибирає з в'язки потрібний ключ, стремляє його в замок середньої шухляди. Єдина лопать вентилятора скавуліла, кружляючи, мов собака, що намагається спіймати власного хвоста. Ромеро заходився перебирати документи в шухляді, як на мій погляд, надто повільно, і я процідив крізь зуби:

— Бачу, ви зовсім не знаєтеся на своїй справі. Нагадую: вам слід шукати темно-синю книжечку із золотим тисненням. Ім'я моє Тайлер, якщо вам і це вилетіло з голови.

Він знехотя витяг паспорт, зачинив шухляду і, повернувшись, кинув його на стіл переді мною.

— На подяку ви, сподіваюсь, не розраховуєте,— сказав я і, грюкнувши дверима, вийшов з кабінету. Пройшовши коридором, я проминув бар'єр і опинився на денному світлі, радіючи бодай цій маленькій перемозі.

2

— Вчора ввечері до мене приходив капітан Ромеро,— повідомила Ільза.

— Знаю,— відповів я.

— Він сказав, що ти був там — у Білих печерах.

— На його вимогу.

— А він каже, що тебе просив прийти Савелья.

— Так. Але сказав мені про це сам Ромеро, по телефону. Через те я так поспішав.

— Ти міг би мені пояснити.

— Не було коли, Ільзо. Ромеро дав мені тільки півгодини на дорогу.

— І все-таки кілька слів ти міг сказати. Вони не забрали б і хвилини.

— Вибач.

— Ти змінився, Тай.

— Зовсім ні.

Вона похитала головою.

— Ти змінився.

Ми сиділи в «Сироко», маленькому ресторані над південним пляжем. Я запросив Ільзу туди, бо це була нейтральна територія, ні для мене, ні для неї не пов'язана з жодними спогадами. Про «Сіндбад» не могло бути й мови, а майже всі інші ресторани й кафе дивилися на північ, на віллу «Мірамар». Вже споночило, і море почорніло під блакитними крижинками-зірками; ми не бачили б зловісної плями, яка нагадувала б нам про Гондру, але нестерпною була б уже сама думка, що ми сидимо над берегом, де разом ходили й куди прибило Шеелів труп.

— В чому ж я, по-твоєму, змінився?

Вона не відповіла, хоч відповідь, напевно, була в неї наготові.

Не сподіваючись, що вона повірить мені, я сказав:

— Ти помиляєшся, запевняю тебе.

— Ти ж знав, який страшний злочин зробив Савелья.

— Не знав, доки Ромеро мені про це не розповів — уже там, біля печер,— обережно відповів я.

— Але після того, як він тобі розповів, ти не повернувся. Я чекала тебе, однак ти не приїхав. Цього зрозуміти я вже не можу.

— Вибач.

— Чому ти не повернувся, Тай?

Її це, видно, не стільки образило, скільки спантеличило. В голосі її не було докору, лише втома, страшна, безмежна втома. Тільки сон міг оживити її.

— Я, власне, збирався повернутись...

Вона недовіжливо похитала головою.

— І так само з Еріховим перснем. Ти й про перстень сказав мені не зразу, а в вигідну для тебе хвилину.

— Я ж учора пояснив тобі, що хотів спочатку одержати його.

— А потім ти ще натякнув, що ініціали, мовляв, не Еріхові.

— Просто хотів упевнитися, що тут нема ніякої помилки.

— Яка ж тут може бути помилка? — В її очах майнула зневага.—

Хіба не досить того, що на ньому стоять ініціали «Е. Ші.»? Хіба міг іще хто-небудь загубити такий самий перстень?

«Не спокушай мене, Ільзо,— подумав я.— Я втомлений не менше, ніж ти, і вже не можу терпіти болю. Кохання до тебе зв'язує мені руки, але не муч мене, бо я почну захищатися».

На темній поверхні моря здіймалися білі ребра хвиль — неначе воно дихало.

- Чого хотів від тебе Савелья? — помовчавши, спитала Ільза.
- Попросив переказати прощальні слова його родичеві.
- І ти це зробиш? — Вона подивилася на мене так, наче я був співучасником злочину.
- Постараюся.
- Дивно, що він обрав для цього саме тебе.
- Мабуть, не хотів називати нікого іншого. Ми познайомилися з ним уранці, коли він віддав мені перстень, а потім, потрапивши в пастку, Савелья...
- Яким він був, цей Савелья?
- Недолугий, сухотний. Років тридцяти п'яти.
- Він розповів тобі, як усе це сталося?
- Ні.

Я дивився у вікно на вогники рибальських човнів. Мої пальці мимохіть намацали на потилиці подряпини, які чотири дні тому залишили її нігті. Подряпини не загоїлися, але жаги, слідами якої вони були, вже не існувало, як не існувало й Шееля — вона померла разом з ним. Я не мовчав би, якби не знав, що Ільза викреслила мене із свого життя. Якби я вірив, що маю бодай один шанс із тисячі, то розповів би їй геть усе, змусив би її почути цокіт кулеметів і побачити смерть Гондри, обійшов би по кривавих слідах Шееля всю Європу й безжально кинув їй у вічі всю правду про його злочини. Але вона вирвала мене із свого серця.

— Ти ненавидів Еріха, адже так? — сказала Ільза.

І я знову згадав слова Савельї: «Вона зненавидить себе, і все життя ця ненависть роз'їдатиме її». І подумки відповів йому: «Гаразд, нехай буде по-твоєму».

— Я кохаю тебе, Ільзо, — відповів я, зворушений, як ніколи, красою її худенького обличчя, жадаючи, як ніколи, взяти його в долоні, відчутти під пальцями її шовковисте волосся.

— Ти просто умовив себе — і в цьому є й моя вина.

— Я кохав тебе і кохаю.

— Не треба, Тай, прошу тебе. Я більше не хочу про це чути.

Ніщо не могло зламати її вірності.

— Я не забула, як ти вчора хотів очорнити Еріха. Ти сказав: «Краще б ти викреслила його з пам'яті раз і назавжди».

Я кивнув, знову сповнюючись ненависті, не бажаючи виправдуватися.

— Це не кохання, Тай, — сказала вона. — Той, хто навмисне завдає болю, не кохає по-справжньому.

Зціпивши зуби, я подумав: «Авжеж. Саме тому я й пожалів тебе». На цьому, власне, можна було поставити крапку, і я запропонував їй перейти до ресторану.

Розділ одинадцятий

Літак авіакомпанії «Ер-Франс» виблискував під сонцем на бетонованій площадці перед будинком аеропорту, злітно-посадочні смуги бігли в мерехтливу далину. З одного боку бовваніли блакитні гори, їхні верхівки оповивало марево спеки; з другого лежало невидиме море.

Досі ми з Ільзою проводили час переважно в ресторанах, барах, готельних холах. З вівторка, з того пам'ятного вечора, чужі розмови, чужі радощі й прикрощі правила нам за незмінне тло до всього того, про що ми говорили й що відчували. Тоді я прагнув самоти, а тепер хотів би опинитися серед гомінкого натовпу, серед розмаїття облич і голосів.

— Коли ти будеш у Парижі?

— На початку сьомої.

— І зразу ж пересядеш на другий літак?

— Майже зразу — за півгодини.

Я вже запитував її про це по дорозі з Бандакеса. Усе, що можна було сказати, було сказане, а проте мовчання здавалося мені мало не злочином. «Хочеш, я збігаю до кіоска й куплю тобі якісь журнали на дорогу? Як ти переносиш політ, тебе не закачує? Може, варто запаситися таблетками?» Вже самі ці запитання свідчили про те, як мало я її знаю; а проте й пустопорожні фрази, і стомлені відповіді на них ятрили душу. Годин через сім вона буде в Гамбурзі, але я не знаходив утіхи в тому, що, як тепер кажуть, відстані скорочуються. Нас ніщо не могло вже зблизити: ініціали Шееля востаннє поглумилися з мене, коли носій витяг три його валізи з багажника машини. Тепер лишалось єдине: чекати, доки металевий голос сповістить про початок посадки. Десять останніх хвилин тривали нескінченно довго, і я то підганяв їх, то розпачливо думав про те, що це — останні наші хвилини. Та нарешті в гучномовці клацнуло і безтілесний голос сповістив: «Запрошуємо на посадку пасажирів, що відлітають п'ятсот двадцятим рейсом на Париж»... Я зрозумів, що відчуває людина, якій оголошують вирок про довічне ув'язнення.

— Прощай, Ільзо.

Як уміло ми ховаємося під маскою буденності! Сторонній спостерігач вирішив би, мабуть, що нас з Ільзою пов'язує тільки випадкове знайомство. Лише очі наші на мить виказали всю правду, повторили ту непідробну правду, яка розкривається разом з першими обіймами. Якби та мить не була такою болісно короткою, я міг би подумати, що тіль Шееля більше не лежить між нами.

— Прощай, Тай.— Рука в Ільзи була холодна, голос навіть не здригнувся.— Якщо зможеш, не згадуй мене лихом.

Знаючи, що словами я все одно нічого сказати вже не зможу, я лиш прошепотів: «Прощай... *Sano y salvo*». Цікаво, чи тільки в мене це побажання оживило спогад? Ні, в неї теж. Вона хотіла, видно, щось додати, але затнулася, закусила губу: каяття й розчарування в ній перемогли. Наче незнайома людина, яка зупинилася тільки для того, щоб спитати в мене про дорогу, вона рвучко обернулася і, не озираючись, влилася в потік пасажирів, який сунув до виходу. Отже, кінець: я більше ніколи не побачу її, не почую її голосу, не милуватимусь її незвичною вимовою. Кінець: не буде ні листів, ні телефонних розмов. Я навіть не знав її адреси. Не знав, хто зустрине її. Не знав, що вона робитиме завтра, післязавтра, в усі наступні дні свого життя.

Вона пройшла крізь двері, стулки гойднулися, зачинилися, і щось урвалося у мене всередині. Мабуть, я довго простояв, дивлячись на ті двері, бо раптом побачив перед собою дівчину в синій уніформі — вона питала, чи може чимось мені допомогти. Я щось відповів їй, а що — не знаю: дівчина якось дивно глянула на мене й відійшла. Потім, спусто-

шений, розчавлений, я вийшов під сліпуче сонце й спробував пригадати, де поставив свою машину.

За тридцять миль на південь від Барселони я побачив у небі літак і проводив його очима; напевно, це був інший літак, але я ще раз, вже востаннє, попрощався з Ільзою. На обрії переді мною виникла висока струнка дзвіниця церкви Втілення Христового. На той час, коли я під'їду до вілли, Ільзин літак уже приземлиться в Парижі.

Неспроможний опанувати себе, я був мов той знесилений плавець, що здається на волю течії, якої вже не може подолати. Єдине, що мені лишалося — це спробувати обернути поразку на подвиг, і я знову й знову повторював собі, що правильно зробив, пожалівши її, дозволивши їй зберегти віру в Шееля. Я твердив це, як молитву, але молитва ця мене не втішала.

Я в'їхав у Бандакес, криві, вибоїсті вулички вивели мене повз амфітеатр до центру, я проминув «Еспанью» і площу з баром «Сіндбад» по один бік і жандармерією по другий. А потім — дорога понад морем, понад рудими хвилями, що пам'ятали Гондру й нагадували про неї. Відчинивши двері вілли, я почув спів Каталіни:

Por de bajo del puente
No pasa nadie...

Я пройшов до вітальні. Тут, під вікном, лежав тоді в калюжі води труп Шееля. А отут стояла Ільза, дивлячись на обличчя покійника. Вона не лишила мені нічого на згадку. Мокрі сліди її ніг давно висохли на кахляній підлозі; зібгані простирала давно розправлені на ліжку. А проте вона була незримо присутня в цій кімнаті — і не тільки вона, а й Шеель, і Ромеро, і Савелья. Вони були тут — і мертві, і живі. Я вийшов на терасу й зачинив за собою двері, щоб не чути співу Каталіни. Чохол закривав друкарську машинку, мов білий прапор поразки. Біля машинки лежала пошарпана книжка — «Оксфордська збірка віршів для дітей»; я збирався подарувати її Хоакінові, але тепер уже не подарую. Поряд з книжкою, приважений пістолетом-запальничкою, яким я залякав колись Савелью, лежав папірець із словами: «Ми — мечі, якими б'ються Добро і Зло. Ми ніколи не бачимо рук, що тримають нас у цьому двобої...» Я зіжмакав його й кинув на підлогу, а вітер з моря підхопив і поніс у сад. З мене досить уже було таких думок.

Я запалив сигарету, дивлячись, як за рожево-синіми горами догорає день.

«Лаштуйся в дорогу, — сказав я собі. — Тут тобі лишатися не можна. Збирайся — час вертатись додому».

*З англійської переклав
Мар ПІНЧЕВСЬКИЙ*